COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE
CU56453116
895.2P44 BZ
Pet ofi S andor ele

THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

Digitized by Google

Hideyo Noguchi
Philadelphia

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PETŐFI SÁNDOR

ÉLETRAJZA.

IRTA

ZILAHY KÁROLY.

PEST.

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV

MAGYAR AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

—

1864.

Digitized by Google

895.2 P44
BZ

24267H

Digitized by Google

SEP 23 1963 GS
24287/4

KEMÉNY ZSIGMONDNAK

NAGYRABECSÜLÉSE JELÉÜL

AJÁNLJA

A SZERZŐ.

Digitized by Google

Chi mi dara la voce e le parole,
Convenienti a si nobil suggetto?
Chi l'ale al verso prestera, che vole
Tanto, ch'arrivi a l'alto mio concetto?!
Molto maggior di quel furor, che suole,
Ben or convien che mi riscaldi il petto:
Che questa parte al mio signor si debbe,
Che canto gli avi, onde l'origin ebbe.

ARIOSTO: ORLANDO FURIOSO, CANTO III. VERSO I.*)

---

*) Ki ad hangot nekem – ki szavakat,
Mik ily magasztos tárgyhoz illjenek?
Ki énekemnek szárnyat, mely ragad –
S utolérhesse nagy feltétemet?!...
Szokottnál sokkal forróbb indulat
Kell hogy hevitse most hév keblemet,
Mert ez a könyv urunknak lesz szentelve –
Eredete, háza megénekelve.

ARIOSTO: ORLANDO FURIOSO, III. ÉNEK. I. VERSSZAK.

Digitized by Google

PETŐFI KÖLTŐI ÁLLÁSPONTJA.

E század második negyede sok ragyogó névvel ajándékozta meg a magyar Parnassust. A Kazincy kezében fölemelt fáklya sugara nem esett méltatlan nemzedékre. Vörösmarty kobza éji homályban késő régi dicsőségünket uj fényre deritette, — s ha nagy emlékezetü művei egykor engedni fognak is az időnek, őt a költészet története a hasonlók számában mindig legelül fogja emliteni, mert senki sincs, a ki uj eszmekör teremtése és költői nyelvünk megalkotása körül az övével vetekedő érdemeket tudna felmutatni.

De másnak jutott a szerencse, hogy az ő eredményei alapján a magyar geniust egész tündöklő mivoltában állitsa a többiek sorába.

1844 táján egy kevesektől sejtett tünemény jelent meg a magyar lyra egén s addig nem hallott, ismeretlen hangon uj időt hirdetett. A csodás jelenet varázsa csakhamar az

Digitized by Google

egész láthatárt befogta: az Irástudók boszusan rázták fejüket s rőkönyödött hangon el akarták tagadni a „felhők madarát“ — kihez ócska foliánsaik után nem is konyitottak; a nép seregestül esküdt szárnyának kibontott lobogója alá, — s mikor rövid de fénylő ösvényét megfutotta, egész nemzet nézett utána fájó ámulattal.

Igen, Petőfi volt az első, ki a világirodalom átalános szinvonalára emelkedve, előtte a magyar költészet voltaképenvaló képviselője lett; s ha valamit akarunk mutatni, most is mindenekelőtt és egyedül csak vele állunk elő. — Mert, hála istennek, rajta kivül is vannak ugyan, kiket büszkén nevezhetünk magunkénak; gyászos kiszakadásával költészetünk menete nem akadt meg, sőt ideiglenes visszaesése mellett is örvendetes haladást tanusit alakban és tartalomban: de hol van a lélek, melyben az érzés bensősége a kifejezés igazságával, — a gondolat egészsége az alakitás keresetlen és mégis csodálatos bájával — a hang egyszerüsége megragadó ihlette, és eredetiséggel ugy egyesüljön, mint Petőfinél találjuk?!

Élet és költészet nála minden költőnk közt legszorosabban ölelkezett és ő egyikből a másikba legtöbbet tudott általolvasztani. A mi más lyricusnál legtöbbször végcél: az ötletek szikrája, a kifejezések epigrammaticus

Digitized by Google

ellentéte és ragyogása — neki csak eszközül szolgálnak. Nála minden érzés uj, megkapó gondolat alakjában jelenik meg; minden gondolat másat teremt s az egészet egy villámló szép eszme koronázza meg. Versei kezdő soraiban már rendesen megadja az egésznek átérzésére szükségelt hangulatot, s legalanyibb érzelmeit is bizonyos drámai jelenitéssel szokta megtestesitni. És ez nagyon könnyen megmagyarázható. Benyomásokra szokatlanul fogékony kedélylyel levén fölruházva, a rajta kivül eső tárgyakat ritka teremtőerővel vette és dolgozta föl, s kezének érintése a regebeli királyé példájára mindent költészete bűkörébe vont és mindent aranynyá változtatott. De midőn subjectivitásában ily sajátszerü tárgyilagosságot tanusit, megforditva, tárgyilagos és elbeszélő müveiben sem képes menekedni azon erős lyrai hajlamtól, mely egyéniségének bélyegét a tőle legtávolabb eső dolgon is félreismerhetlenül rajta hagyja. „János vitéz," melyben a magyar nép hangja — „Szilaj Pista," hol érzülete annyi hüséggel van eltalálva; „Salgó," mely a középkor levegőjét oly megkapólag állitja elénk: az idegen alakokban mind csak saját egyéniségét, kedélyét, jellemvonásait tükrözik vissza. Egyedül prózai dolgozataiból s főleg „Hóhér kötele" cimü regényének mesterileg rajzolt hőse-, Hiripi Gáspárból látszik, hogy e vonás nem

Digitized by Google

annyira tehetségeinek belső organismusában, mint kedélyében gyökerezett s öntudatos tanulmány és utóbbi időben már jelentkezett higgadtabb nézpontok mellett kellő mértékére szállott volna alá.

E tekintetben Petőfi kora elhunyta, meglehet, drámairodalmunkra is veszteséget hozott.

Szavam nem azt teszi, hogy lyrai jövőjéhez is a legnagyobb remények ne csatlakozhattak volna. Mert tévedés lenne hinni — a mi pedig első tekintetre ugy látszik — hogy t. i. költészete, verseinek a forradalom előtt megjelent két kötetes gyüjteményében már tetőpontját érte volna el. — Petőfi önmagát távolról sem ismerve, a legösztönszerübb tehetségek közé tartozott. Innen költeményei két első kötetében, midőn, mint pályakezdő, gondolatát latra vetni még nem restelte: alig találni kivetőt, míg az u j a b b két kötetben, melynek tartalma már minden kétség és megfontolás nélkül látott napvilágot, hasonlithatlanul kevesebb sikerült munkára akadunk, — de a mi jó, az aztán a féket nem ismerő lángelme elragadó szüleménye. Első művein az ifjuság teljes bája, a vadonban kelő tavaszi hajnal sejtelmes varázsa ömlik el, — míg a későbbiekből a dél heve, ereje, mély tüzü ragyogása sugárzik.

S ha utóbbi korszakában a hangulat tisz-

Digitized by Google

taságát, a szerkezet egységét vagy a felfogás erejét illetőleg ritkábban találkozunk nála oly művekkel, minőkhöz azelőtt megszoktatott: ez, az elhamarkodásra ösztönző többi külső okokon kivül, egyedül kedélyének az akkori közélet folyamával lépést tartó zaklatott állapotában kereshető. 184 $^{8}/_{9}$-ki költészetét azon fához lehet hasonlitni, melynek legszebb virágait a szél félignyiltában rázza alá. Vagy szólhatunk-e hanyatlásról oly költőnél, ki az „Első esküm" erőtlenségét „Szeptember végén" irt igéző szépségü költeményének utánozhatlan bájaival — „Panyó Panni" dísztelen voltát a „Fölszedtem sátorfám", vagy „Utazás az Alföldön" magvas humorával képes feledtetni?! — Petőfi a már minden irányban megkezdett tanulmányok mellett, gondolkodni még nem tanult volt meg; de ki a fölhozottakhoz hasonló szépségü műveket teremtett, annak csak össze kellett volna magát szedni, hogy ujra teljes fényében álljon elénk.

S evvel meg van cáfolva az egyik kisebbség, mely Petőfi pályáját érheti.

A másik, még gyakoribb szemrehányás azon példányok — Heine és Beranger — használatát illeti, melyek befolyása rajta sokak szerint nyomról-nyomra, tán egész az utánzásig észlelhető.*)

*) Hunfalvy János irja „Egyetemes történelmé"-ben: „Beranger, kit nálunk Petőfi utánzott." (sic!)

Digitized by Google

Pedig Heine világnézletének, valamint Beranger alakitásának Petőfi második korszakára tett kézzelfogható hatását sajátságainak minden sérelme nélkül bátran elismerhetni, mert lángelméjének ereje épen e hatás mesteri fölolvasztásában s müvészi önállóságának próbaköve e vegyitésben mutatkozik leginkább. Ott a szín, a keret; de a rajta elömlő fény, a belőle szétáradó zamat Petőfi sajátja.

Avagy hol jelentkeznek szembetünőbb módon a költői tanulmány nyomai, mint a miénkkel egyidejüleg fejlett orosz költészetben Puskinnál, lord Byronnal szemben, kinek hatása a nagy orosz iró egész költészetén vörös fonal gyanánt huzódik keresztül? S ennek dacára meri-e valaki a „Bakcsiszeráji forrás" vagy „Onyegin Jenő" elbüvölő szépségeinek eredeti voltát Puskintól elvitatni?!

Mint minden igaz költői nagyság, Petőfi jellemzésére is eleget lehet mondani, a nélkül hogy hatásának bűverejére tulajdonképeni kifejezést találhatnánk. Én itt ennek megkisérlését is mellőzve, csak annyit merek állitani hogy a költészetére nézve kitett hibák legnagyobb része sokkal kevésbbé származott tehetségének természetes mivoltából, mint külső okokból. Ha itéletének erejét a képzelet sarkantyuja alatt néha meggörnyedve látjuk, van-e ki ezt, a még meg nem ülepedett ifju elme szabályozatlan hánykódásánál — s izlése

Digitized by Google

imitt-amott előforduló durvaságát vére szilajságánál egyébnek kivánná tulajdonitni?! — Vagy mutathat e föl valaki nála egy gondolatot, mely végkifejlődésében ne az örökszép ideált tartaná szem előtt?

Legyen bármikint: Petőfi nagyságát az eddig felhozott fényes tulajdonok mellett is egyedül a megelőző irodalmi viszonyok minden oldalu ismerete képes méltó világitásban föltüntetni.

Vörösmarty egy hatalmas lépéssel vitte tovább költészetünket azon idegen légkörből, melybe irodalomtörténeti előzményei természetlenül sodorták, — s az ő megjelenésével, bárha még csak gyönge árnyalatokban, elkezdődött a harc az eszményi azon hamis és valódi felfogásai közt, melyek elseje a művészetet a természetnek az élettől elvont különválasztásába, másik fele pedig az életnek szépészetileg hű érzékitésébe kivánta helyezni. Ez utóbbi irány előmozditására az 1830-tól 1846-ig terjedő költői nemzedékből maga Vörösmarty tett legtöbbet, mig a vele egyidejü vagy utána indult nemzedék tulnyomó száma inkább hátra- mint előrelépést tanusitott, — midőn Petőfi ereje fennérzetében és öntudata tisztaságában ajtóstól benyitva, az ideál félreértett elvét természetszerü alapokra vezette vissza s a szük körben mozgó költészetnek uj láthatárt teremtett. — Ebben volna meghatá-

Digitized by Google

rozva ama korszakot alkotó mozgalom iránya mely Petőfitől indult ki és nevét költészetünk történetében halhatlanná tette. De nem csekélyebb azon befolyás sem, melyet a Vörösmarty által megtisztitott tér elfoglalásával s határozott magyar zamat és népies versidomok meghonositásával költészetünk nemzeti irányu átalakulására gyakorolt. Ő volt az első magyar költő, ki egyenesen népe érzelemvilágából meritett s kinek hangja épen ezért közvetlenül utat talált a nemzet szivébe. S noha Petőfi és Arany költészete között — legalább „Toldi" megjelenési idejéig belső közösség nem igen mutatkozik, de igenis külső összefüggés, a mennyiben a levegőt Arany számára ő tette fogékonynyá s hatásának utját ő egyengette meg.

Digitized by Google

PETŐFI ÉLETRAJZA.

Digitized by Google

Digitized by Google

Petőfi Sándor született az 1823-ik év január hó 1-ére viradó éjjel, Kis-Körösön Pestvármegyében.

Szüleinek ötévi házaséletök folytán ez volt a legkedvesebb ujesztendő, mely forró óhajtásukat betöltve, végre fiugyermekkel ajándékozta meg őket. Hogy hires ember lesz, azt — mint maga irja valahol — a csizió jóelőre megjövendölte.

Apját Petrovics Istvánnak, anyját Hrusz Máriának nevezték; a Petőfi már csak felvett neve volt, mint Ciceronak, Voltairenak vagy Börnének a magáé.

Nagy költőnknek mind atyja mind anyja aszódi születésü volt, mit egyebek közt nyilván tanusit a szabadszállási helvét hitvallásu egyház esketési anyakönyve, mely szóról-szóra így szól: „1818, julius hó 16-án, Petrovics István, Aszódról való, de most Szabadszálláson lakó székárendásnak, ki Aszódon lakó Hrusz János hajadon leányát Máriát jegyzette el, a háromszori hirdetésről bizonyságlevelet adtam.“

Petrovics és neje az evangelicus vallást követték; fiokat is ezen vallásban nevelték s hogy a kihirdetés Szabadszálláson mégis a reformatus egyházban ment véghez, az onnan jött, mert ennek mindkét fél lakhelyén meg kell történnie, Petrovics akkori lakhelyén Szabadszálláson pedig evangelicus egyház nem létezett.

Az esketés 1818, sept. 15-én az aszódi ev. templomban esett.

Digitized by Google

Sándor fia születését az öreg Petrovics sajátkezüleg irta be a nagy Bibliába.

A születés helye fölött irodalmunkban egyideig kétség uralkodott; egy rész Szabadszállást, a más Félegyházát tartotta; mert a költő gyermekéveit és ifjuságának kezdetét a Kunságban töltvén, jobban szerette ide tartozni s 1848-ban „Cserebogár . . .“ cimü „Félegyházáról“ datált szép versének elején fennhangon énekli: „Itt születtem én ezen a tájon, Az alföldi szép nagy rónaságon. Ez a város születésem helye“ stb.

Nem csuda hogy életiróit ily categoricus kifejezés darabig tévutra vezette születése tulajdonképeni helyét illetőleg. Csak 1857-ben tünt ki a valódi tényállás, midőn Sárkány János, jelenlegi kis-kőrösi ev. lelkész az azonévi Vasárnapi Ujság januári számaiban az ottani ev. községi anyakönyv eredeti szövegének közlése által kétségbevonhatlanul kiderité a születéshely elül följegyzett helyét és idejét.

Hogy pedig maga Petőfi effelől eleitől fogva tisztában volt és születéshelyét csak megengedhető kedves szeszélyből tette költeményében Félegyházára, az egyebek közt kitetszik Sárkány János, a nevezett kis-kőrösi lelkész állitásából, ki a költőnek szent-lőrinci tanuló korában tanuló- és laktársa volt. Sárkány azt mondja, hogy Petőfi ő előtte mindig Kis-Kőröst vallotta szülőföldjének s midőn 1849-ben utoljára találkoztak együtt, neki és több kis-kőrösi ismerősének szentül megigérte, hogy szülővárosát meglátogatja, — miben csak nemsokára bekövetkezett halála akadályozta meg.

Szabadszálláson lakott a Petrovics-pár 1821, novemberig, midőn a szék haszonbéri ideje kitelvén, a kis-kőrösi mészárszéket és husvágási jogot vették ki árendába s tartották egész 1824, november hónapjáig.

Már akkor Szabadszálláson csinos birtokot sze-

Digitized by Google

reztek és a tehetősebb ifju mesteremberek sorába tartoztak; házuk, szőlőjök, földjök volt, a mit Kis-Kőrösre átköltöztükkor haszonbérbe adtak.

Másféléves elmult volt a kicsiny Sándor, midőn szülői, 1824 novemberében Félegyházára költöztek s apja a félegyházi és — Hábel József kecskeméti polgár társaságában — a kecskeméti mészárszéket is kihaszonbérelte. Hatéves koráig Félegyházán növekedett a gyermek, kinek időközben még egy fivére született: István; ehhez irta Petőfi később „István öcsémnek" cimzett gyönyörü költeményét. Az árenda olyan jól sikerült hogy 1827-ben a félegyházi határon levő ferenc-szállási fogadót is, a hozzátartozó szántóföldekkel és kaszálókkal kivette Petrovics 650 v. frtért. — A mészárszékért 550 forint évi haszonbért fizetett.

Petrovicséknak legjobb embere volt Kis-Kőrösön, előbbi lakhelyükön, Vicián János nevü tehetős polgár, és Martiny Mihály az odavaló lutheránus pap, kinek fiát és leányát Sándorjok keresztszülőivé is választották; — továbbá barátságot tartott a házhoz, Kecskeméten az érintett Hábel József; ezek Félegyházára átallátogatva, Sándort mulatni néha magukkal vitték. A rajzolásban is Martinyéknál nyert első oktatást, Zselló Lajos, most is élő kis-kőrösi tanitótól, kinek állitása szerint a rajzra sok tehetsége volt.

Midőn aztán a fiu hatodik évét elérte s tanulás iránti hajlamainak némi jelét adta: szülői állandólag Hábel gondjaira bizván, Kecskemétre küldötték, hol iskoláit kezdte, két évig járván az evang. altanodába.

A 1830-ik év bekövetkezésével szülői visszakerültek Szabadszállásra, hol azonban Sándor — mint öcsje állitja — nem járt iskolába, hanem járt 1831-ben Szent Lőrincen (ekkor lakott együtt Sárkánynyal); egy évig Gyönkön, Tolnavármegyében; majd Pesten három évig (1832—35), Aszódon ugyanannyi

Digitized by Google

ideig (1835—38); onnan Selmecre ment a rhetoricába.

Petőfi — testvérének 1857, jan. 23-án Brünnben kelt és a Vasárnapi Ujsághoz intézett levele szerint — csendes, magánykedvellő gyermek volt; szülői sokat pirongatták, mert a rokonok látogatásakor, vagy a midőn társai játszodtak, félrehuzódva, csak könyveit bujta, — ezekben telt majd minden gyönyörüsége. Lovagolni nem szeretett, pedig apja L e n g y e l nevü paripája a lovak „királya“ volt. Ha ráült, a kocsis vezette a lovat. Későbbi időben — mikor a pusztai élet szeretete cultussá vált nála, több kedvet tanusitott a mulatság ezen neméhez is, noha István az idézett levélben mindvégig igen gyenge lovasnak mondja. 1849-ben Budán látta utoljára lovagolni s azt mondta neki: „Látod Sándor, csakugyan megülöd a lovat, de lehető roszul.“ — Ocsje kitünő lovas volt a helységben és társai közt.

Hogy azonban valami szelid fiu lett volna a mi Sándorunk, azt Sárkány tagadja, sőt olyasmit állit, hogy már akkor meg volt benne az a dacos vonás, mely később jellemének fő alkatrészét képezte.

Második szabadszállási lakásuk idején Petőfi szülői már igen jól birták magukat. Ekkorról szól a vers: apja „alig tudta számát ökrének, lovának“; nagyon jó házat, szekeret, fogatot, hátaslovat tartott s kedves elsőszülöttje neveltetésétől semmit sem sajnált; Aszódon még zongorára és rajzra is oktattatta s noha ő, mint szokták mondani, mindegyikből c s a k u g y k a p o g a t o t t, e futólagos tanulmányok szépérzékének kifejtésére nem kis hatással voltak s kivált a festészetet illetőleg — ifjukori barátja és rokona Orlai Petrics Soma állitása szerint — igen helyes itélettel birt. Ez időtájra esnek első költői kisérletei is. Sárkány szerint ugyan a verselési hajlam már Szent-Lőrincen nyilatkozott nála, mire nem cse-

Digitized by Google

kély befolyást gyakorolt azon körülmény, hogy az iskolában akkor a nagyobb diákok közt egy pár híres verselő találkozott: Szecsődi, Ehrhardt, — kiket az alsóbb osztálybeliek a lángész netovábbjai gyanánt utánoztak.

Kortársai, névszerint Jókai és Szeberényi Lajos határozottan állitják, hogy Petőfi a jobb igyekezetü tanulók sorába tartozott s mint az utóbbi értesit, az aszódi algymnasiumban a grammaticai osztályokat kitünő sikerrel végezte. A mit ő iskolai hanyagsága felől költői szeszélyében összedalolt vagy csevegett, az nem egyéb kedélyes mesénél.

Aszódi életéről maga, 1845-ben megjelent utijegyzetei között igy emlékezik:

„1. Itt kezdtem verseket csinálni — — 2. Itt voltam először szerelmes — — 3. Itt akartam először szinészszé lenni. A verselés a szerelem eredménye volt. A szinészszé lenni akarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes. Nevezetes és szomoru. Professorom (isten áldja meg őt!) jónak látta, tettbe menendő tervemet egy oly férfinak megirni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a szinészetet csodálatraméltóképen való módon gyülölni. Ezen ritka tulajdonu férfi történetesen épen az atyám volt, a ki — mint jó atyához illik — a veszedelmes hirvétel után egy percig sem késett pokoli örvénybe sülyedendő fia megmentésére rohanni. S istentelen szándékomtól csakugyan eltéritettek atyai tanácsai, melyek még hetek mulva is meglátszottak .... hátamon, és lelkem porsátorának egyéb részén.“

Milyen jó módban voltak akkortájon Petőfiék, kitetszik a következő kis esetből is. Egyszer Gyönkről szünidőre haza térvén Sándor, a mint ujabban szerzett könyveit, barátjainak megmutatandó, az ugynevezett nagy-szobából a lakó-szobába hozta, a-

Digitized by Google

könyvekkel együtt két darab százas bankót is föl talált markolni, de a konyhában elejtette. A szolgáló fölkapta, iziben eldugta s csak sok zaklatásra adta vissza.

Épen Selmecre volt menendő Sándor, tanulmányai folytatására, midőn vagyoni viszonyaikat különböző csapások egyszerre véletlenül megrongálták s csaknem egészen tönkre tették. Legtöbb kárt szenvedtek az 1838-ki tavaszi nagy árviztől, mely házukat is elvitte; egyik adósuk, a kinél tetemes-tőkéjük volt befektetve, csalárdul megszökött; idejárult a sikertelen árenda, mely anyagi helyzetükön hirtelen oly hézagot ütött, hogy a jó emberek két évtizedi véres verejtékkel szerzett minden vagyonukat kénytelenek voltak eladni. Husz holdnyi tért egy tagban, a várostól délre, a község vásárolt meg tőlök: ezt most temetőül és faiskoláúl használják.

Ezutáni évben örökre elhagyta a Petrovics-család a Kunságot, hol

> Pénzét a hitetlen emberek csalása:
> Házát a Dunának habjai vivék el.

Ide tartoznak a költő szavai, mikor irja apjáról:

> Mert ő becsületes lelkü, igaz:
> Azt gondolá, hogy minden ember az!

Különben maga Petőfi nem beszélt szivesen szülőinek viszontagságai felől; a fennebbi részleteket is nagyobbára rokonai elbeszélése után tudjuk.

A megcsökkent vagyonból már Sándor tanittatási költségei is alig teltek; szülői Selmecen kényszerültek egy pimasz kamarai hajduhoz adni szállásra-kosztra, kinek családjával egy szobában kellett laknia.

Digitized by Google

A selmeci lyceumba 1838, aug. 31-én iratta be magát, a szónok-költészeti osztályba. Születéshelyeül itt Kis-Kőrös van bejegyezve, mig ellenben az ottani magyar önképző-társulat jegyzőkönyvébe sajátkezüleg Szabadszállást irta születése helyéül s tanulótársai előtt is mindig kis-kunságinak mondta magát. Kora, ugyanazon iskolai anyakönyvben 17 évre van téve, noha, mint tudjuk, pár évvel fiatalabb volt.

Selmecen derült kedélylyel s gondtalanul türvén Petőfi a meg nem szokott nélkülözéseket, tanulása mellett főleg szépirodalmi olvasmányokkal foglalkozott s költői kisérletekre forditotta idejét, mire az ott fennálló ifjusági önképző-társulat még kiváló alkalmat is nyujtott.

Nov. 7-ke volt, midőn Petőfi — még akkor folyvást Petrovics — a selmeci magyar társaságban első ismeretes művével, „A hűtlenhez“ cimzett odával fellépett. E vers, hangzatossága és természetes eszmemenete dacára más hasonló kisérletektől alig különbözik; legfölebb némi nyelvbeli erő és a gondos idom (technica) által vonja magára a figyelmet, mi kezdőnél nem mindennapi eset, vagy legtöbbször a kifejezési tisztaság rovására történik. Mint érdekes emléket és egyszersmind adalékot, az egész kis költeményt ide teszszük:

Esküszegte lányka! emlékezzél
Arra, a midőn: „ah meg ne vessél!“ —
Igy imádva téged kértelek. —
Légy kegyelmes én irántam, s szíved
Add nekem, ki csak tenéked híved
Voltam, és leszek, míg létezek.

Akkoron kérő keblemre dülve,
Szerelem tüzétől fölhevülve,
Ezt rebegték csalfa ajkaid:

Digitized by Google

„Hő szívem tied csak, drága lélek,
Esküszöm, hogy csak tenéked élek;
Szünjenek könyüid, bánatid.“

Én ez által istenülve lettem,
És keserves sorsom elfeledtem,
Emma! gyönge karjaid között.
Édenek nyilának én előttem,
Nem borultak föllegek fölöttem,
Tőlem a bú mind elköltözött...

Ámde mily rövid volt boldogságom,
Mily korán eltüne mennyországom,
Én ah nem gondoltam volna azt!
Estem édenből nagy pusztaságra,
És juték keserves árvaságra,
Marja a bú szivem és hervaszt.

Hő imádód s kedvelőd elhagytad,
Szivedet te ismét másnak adtad,
Engem elfeledve, csalfa lény!
Jól van! én lemondok mindenről már,
Engemet kietlen puszta hely vár
Éjszak hófödözte bús ölén.

Isten veled hát örökre, édes
Tárgya hő szivemnek, oh negédes,
Csalfa Emma, isten véled hát!
Majd ha egykor értem, szinte árva,
Eljöszsz, Éjszaknak havát bejárva,
Megleled hű muzsafid porát!

A selmeci lyceum többnyire német és tót ajku népsége közt akkor még a magyar elem meglehetős gyöngén volt képviselve; az irodalom és költészet nyelvét a jobb reményü tanulók közől is kevesen

Digitized by Google

birták s igy kétszeresen megmagyarázható, ha az alig 15 éves, igénytelen külsejü és megjelenésü ifju ez első munkája szokottnál nagyobb hatást okozott. A Petőfinél négy osztálylyal feljebb járó Szeberényi volt elnöke a magyar társaságnak és egyszersmind birálója a költeménynek. Ez, mint ilyen, a gyülésben szokás szerint fölolvasott birálat folytán méltánylatát fejezte ki társa műve fölött, hozzá tevén, hogy ha tehetségeivel szorgalmat párosit, idővel a jelesebb magyar költők közt fog helyet foglalhatni. Akadt a társulat tagjai közt, kinek nem tetszett ez elismerés, s bizonyos D* a dicséretért négyszemközt megrótta Szeberényit, különösen tulzottnak nevezvén az utóbbi megjegyzést; sőt az ebből keletkezett vita folytán krumpli-fejét akarta fogadásba föltenni, ha Petőfi valaha költő lesz.

Ezután szoros baráti viszony füződött az irodalom iránt kölcsönösen érdeklődő két ifju, Petőfi és Szeberényi között, s alig mult el nap, hogy egymással, egyiknek vagy másiknak szállásán, többnyire az utóbbién, ne találkoztak volna. Együtt olvasgattak, tettek észrevételeket az olvasottak fölött, közölték egymással müveiket kész vagy félig kész állapotban, meghallgatván egymás véleményét. Gyakran emlitette ekkor Petőfi, mennyire szeretné ő legalább egy művét nyomtatásban látni. Még négy év kellett, hogy ez óhajtása teljesedésbe menjen. Legkedvesebb olvasmányait ekkor Vörösmarty művei képezték; Kotzebue kassai fordítását is szivesen olvasgatta. Majd Csokonai és Gvadányi lettek kedvenc költőivé s részint nyelvezetén, részint költészetének zamatán, eszmemenetének szabad röptén és eredetiségén mindkettőnek befolyása észlelhető. A rokon geniusok mily hamar megtalálják egymást! Arany tanulmányainak nemzeties irányára is Csokonai volt tán leghatásosabb befolyással; a mi egyébiránt nála annyiban ke-

Digitized by Google

vésbbé felötlő, mert ő, mint debreceni diák, az ottani főiskolában Csokonainak némileg még ma is uralkodó állandó cultusában növekedett föl.

De ez csak kitérés.

Petőfi nem csupán cordialis verset szentelt Gvadányi érdemeinek, hanem Kerényihez intézett 1847-ki „Utilevelei"-ben is megirja: „Istenemre, sokért nem adnám, ha én irtam volna a Peleskei notáriust. Meg vagyok elégedve, ha az én munkáim olyan sok jó órát órát szereznek másoknak, mint nekem szerzett már Gvadányi."

Költői tehetségén kivül, melynek ekkor már nem egy jelét adta, más tulajdonsága is volt, azt irja Szeberényi *), mely őt vele megkedveltette: gondtalan vidor lelke. Ha baj érte, azt az első pillanatban nagyon nehezen viselte; levert, szótlan, ingerlékeny volt még azok irányában is, kiket leginkább szeretett. De a másik percben már ismét a régi lett; baját nevette s maga-magát is kigúnyolta.

Akkoriban két kedvenc eszméje volt, miről a költészeten kivül leggyakrabban szeretett beszélni. Egyik, hogy szinészszé legyen, másik hogy nevét, mely neki nagyon tótoson hangzott, megváltoztassa.

A szinészetet annyira kedvelte, hogy noha a szinházbajárás a tanulóknak szigoruan meg volt tiltva, ő az akkor Selmecen müködő német vándor-szinésztársaság előadásait mindennap meglátogatta. Gazdája a részeges hajdu — ki különben nem volt egészen tökkelütött ember s olykor mámoros fővel a nála szállásoló tanulóknak saját verses elmeszüleményeit szokta tollba mondogatni: — nem gyanitván Sándor esti elmaradozásai okát, másrészt látván hogy a szegény fiu a karzati beléptidij megfizethetésére egyet-

*) „Nehány év Petőfi életéből". Irta Sz. L. Szeged. 1861.

Digitized by Google

más holmiját adogatja el : tanitóinál csavargással és korhelységgel vádolta. A mellett az öreg Petrovicsot is hasonló értelemben tudósitotta a részeges házigazda.

Szükfejü és lelkiismeretlen tanárai nem vettek maguknak annyi fáradságot, hogy a dolgot igazában megvizsgálják, hanem hitelt adtak az ostoba vádnak, a lángelmü ifjuval, mint holmi iskolakerülő korhellel bántak, — minek nem lett egyéb eredménye, csak hogy Petőfi tölök és leckéik száraz rubricájától még jobban elidegenedett, előbbi kedvteléseit pedig tovább is állhatatosan folytatta. Holott hogy hanyag vagy kicsapongó nem volt, azt Szeberényi egyenesen és annál biztosabban meri erősiteni, mert Selmecen laktának utolsó felében csaknem éjjel-nappal együtt voltak, miután Petőfi a történtek következtében otthagyván a hajdut, barátja tőszomszédjában fogadott szállást magának.

Legeredetibb volt azon ráfogás, melylyel tanárai éltek : mintha Petőfinek a költészettanhoz semmi kedve ne lett volna, — és pedig azért, mert az idegen latin nyelven előadott száraz iskolai költészettan szajkómódoni bemagolására nem mutatott oly nagy hajlamot, mint némely üres fejü és üres szivü, de pergő nyelvü első-eminens. E vád annyira alaptalan volt, hogy a költészet tudománya a magyar történet mellett — melyet a legjobb hazai kutfőkből szorgalmason buvárlott — a gondolkodó lelkü ifjunak csaknem kizárólagos tanulmányi tárgyát képezte. De azért, midőn egyik munkáját az iskolában fölolvasta, tanitója nem akarta elhinni, hogy maga készitette.

Az első (téli) félévi közvizsgálat bekövetkeztével Petrovics Sándor következő osztályzatban részesült :

Ex moribus : classis 1-ae.

Digitized by Google

Ex poëtica: classis 1-ae.
— geographia antiqua: cl. 1-ae.
— exercitiis styli: classis 1-ae.
— doctrina fidei: cl. 1-ae ex ult.
— antiquitatibus romanis: cl. 1-ae ex ult.
— historia patriae: classis 2-ae. (A selmeci iskola jegyzőkönyvéből kiirva.)

Hogy a fiut tanitói mily kevéssé ismerték, maga ez osztályozás eléggé bizonyitja. Stylusgyakorlatban egy tanulótársa sem volt képes versenyezni véle s ebből első osztályba tették (mert nem hitték a jámborok, hogy tőle kerül a mit ő ir); továbbá, mint fennebb érintők, a hazai történet legkedvesebb tudománya volt, melybeni jártasságát társai bámulták: a professorok ebből 2-ik osztályt adtak neki, csakhogy legyen 2-ik osztálya, — és ez osztályzatot, illő commentár mellett apjának is megküldték.

A viszontagságok folytán sötétvérüvé vált apa készpénz gyanánt vette az oktalan vádat s fia jövőjéhez kötött szép reményében — tán már az utolsók egyikében — magát csalódottnak érezve, fiának kemény levélben adta tudtára, hogy rendetlen, korhel és kicsapongó élete miatt róla minden gondját leveszi és sorsára bizza.

Február 10 ke lehetett, midőn szegény Sándor egy reggel levert arccal barátjához belépett.

— Mi a manó bajod Sándor, hogy füledet ugy lekonyitod? kérdi Szeberényi.

— Hagyj békét pajtás — felelé — soha sem volt okom búsulni csak most! Olvasd — folytatá; s egy köny rezgett szemében, ismeretségük alatt az első és utolsó, — a mint apja levelét barátjának odanyujtotta.

Elolvasván ez a levelet, reménységét fejezte ki, hogy sikerül a méltatlan vádat megcáfolni és a tani-

Digitized by Google

tók vétkes könnyelmüsége által felbőszített apát megengesztelni.

— Sohasem, felelt ő; ismerem atyámat; különben is, kegyelemért esedezni még atyámnál sem fogok.

— Igen, de hát mit teszesz?

— Mit teszek, hová megyek, azt még nem tudom, — de az bizonyos, hogy itt tovább nem maradok.

(Ebből látni, hogy az a „consilium abeundi“ a mit „Diákpályám“ cimü versében maga fogott magára s azután többen utánamondtak: nem egyéb mesebeszédnél. Petőfit nem csapták ki az iskolából, hanem — uti figura docet — maga vett búcsut a kapufélfától.)

Szeberényi mindenképen le akarta beszélni szándékáról a neki keseredett fiut, ki tervét rajta és testvérén (Szeberényi Andoron) kivül senkivel sem közölte. De az hajthatatlan maradt.

— Hát pénzt hol veszesz az utra? kérdé Szeberényi.

— Elmegyek a plebánushoz, ugymond, s utiköltséget kérek tőle, azt mondván, hogy Vácra szándékozom s a püspöknél át akarok térni a catholicus vallásra.

Ez ötletre, melyet mindegyik csak tréfának tartott, barátai jót nevettek; maga Sándor is nevetni kezdett, s ezentul kedvetlen helyzetének mindig csak nevetséges oldalát fogta föl; a tréfának vége-hossza nem volt; többek közt elbeszélte mint tanult ő a táncmestertől magyar solót táncolni, a mi akkor nagy divatban volt, és hogy ebbeli jártasságát bebizonyitsa, rettentő bakugrásokkal kezdte eljárni a betanult lépéseket.

Azonban csakugyan meglátogatta a plebánust, de az utravaló a mit kapott, nem lehetett valami sok, mert visszajövet azonnal el is költötte a cukrásznál.

Digitized by Google

Társa örült, hogy utiköltségre nem volt képes szert tenni, mert azt hitte, e körülmény vissza fogja tartóztatni. Azonban Petőfi nem az az ember volt, kit minden akadály elriaszszon feltett szándékától. Utiköltségül nehány könyvét és ruhadarabját adogatta el; megmaradt holmiját köpenyege alatt egyenkint áthordogatta barátja szállására és az éjet nála tölté, hogy távozását otthonn észre ne vegyék.

Az éj beszélgetés közt, csaknem egészen álmatlanul mult el. Hanem hogy hova akar menni, azt barátja nem tudhatta meg tőle, alkalmasint mert akkor még ő maga sem tudta.

Reggel, még alig viradt, már talpon volt Sándor s barátját is felköltötte e szavakkal: „Pajtás, én megyek.“ Erre egy fehér vászontarisznyába rakta ruháját, ezt vállára akasztotta s menni akart.

Szeberényi még egyszer próbálta marasztani, de kérései sikertelenek voltak.

— Kivánj akármit, felelt Petőfi, csak ezt ne. El vagyok tökélve; itt már nem maradhatok. Ezért kérlek, ne is nehezitsd távozásomat marasztó szavaiddal! Isten veled!“

Evvel kezet szoritott a két kenyerespajtás; mindketten megigérték, hogy sorsukról egymást időnkint tudósitni fogják — mit egész 1845-ig tettek is; — avval Sándor, csikorgó, kemény hidegben, napköltekor, gyalog, az ugynevezett Alsó-kapun keresztül, mely Pest felé vezet, magánosan utnak eredt. „Homályos sejtések munkálódtak benne,“ hogy ha elindul, „talál valamit.“

Ez február 14-ke és 16-ka közt lehetett, valószinüleg épen 15-én. Eltávozta után a magyar társaság jegyzőkönyvébe február 16-dikán ezek vannak róla beigtatva. „Felolvasta elnök urunk, Szeberényi, kinél némely müvei maradtak, az iskolai pályától s tőlünk búcsut vett Petrovics társunk munkáját,

Digitized by Google

melyben a költészet kecse oly kitünő volt, hogy meglepetve kellett rá figyelnünk s egy szivvel-szájjal az „Érdemkönyv“-be irni óhajtottuk.“

A selmeci magyar társaság által megdicsért vers „A költő keserve“ cimet viselt s mint kutfőnk állitja, „A hütlenhez“ cimzettnél minden tekintetben sokkal előbb állott. Az ifju költő olvasás, gyakorlat és tanulmány által már tetemes haladást tett volt; kár hogy e jelentékeny kis müve elveszett. Az ugynevezett érdemkönyv, melybe a társulati tagok jelesebb müveit igtatták, megvan ugyan Selmecen, hanem azon lapok, melyeken Petrovics versei foglaltattak, hiányzanak. Valószinüleg az 1851-ki selmeci tüzvész alkalmával tépte ki valamely, erőszakosságig önző műbarát.

Denique : utra kerekedett az ifju vándor s nyakába vette a széles világot, pályájának fényes vezércsillagát akkor még inkább csak érezve mint látva. Távozása előtt négy sornyi verset rögtönzött pajtása emlékkönyvébe, a mint következik :

Kegytelen a végzet ; nem hagy sok időig örülni
Minket együttlétünk édeni napjainak.
Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,
Érted ezen kebel ég s lészen örökre hived.

Mészáros Lázár ellen intézett epigrammáján kivül ez az egyetlen ismeretes distichon , mely Petőfi tollából kikerült; valamirevaló belbecse egyiknek sem igen van.

Selmecről néhány mértföldnyire egy korcsmánál esteledett el a mi vándorunk, fázva, éhezve és szomjazva egyaránt. Mindemellett nem volt több pénze öt váltó garasnál, — s hogy a fekhelyeül szolgáló zsúp szalma árát reggel megfizethesse, nem mert egyebet kérni egy darab kenyérnél.

Digitized by Google

Ebből láthatólag, a kalandos élet nem a legkedvezőbb auspiciumok közt kezdődött.

Falatozás közben szóba egyeledik a fogadóssal, ki diákos embernek látszott s mint a magyar ember mondja, az iskola mellett járt. A korcsmárosné a kemence mellől félénken integetett valamit Petőfinek, mit ez sehogy sem tudott megérteni, s az emberrel már-már vitatkozni kezdett. Szerencsére kihíják a korcsmárost s az asszony használva az alkalmat, hirtelen tudtára adja Petőfinek : az istenért, nehogy férjével valamiképen vitába keveredjék, mert szörnyü büszke reá, hogy hat iskolát végzett s nem türheti, ha vele ellenkeznek; ez esetben, főleg mikor kissé felönt a garadra, olyan dühbe jő, hogy vendégeit is kiveri a házból.

Ezalatt bejő a korcsmáros, folytatja a beszédet s nem csekély csudálkozással veszi észre, hogy vendége az ő legotrombább állitásait is mind helybehagyja, sőt dicséri. Ennek annyira örvendett a tudákos korcsmáros, hogy ételt — bort hozatván, jószivü vendégét nemcsak derekasan megvendégelte, sőt más napra is ottmarasztotta. Ő, nem levén sietős utja, szivesen ott is maradt s harmadnap a barátságos fogadós szekerén ment a közelebbi állomásig.

Igy ért Pestre, egy krajcár pénz és egy csepp kilátás nélkül.

Most is megvan itt, a belvárosi Zöldfautca kezdetén, az ugynevezett Kecskeméti-ház; régimódi földszinti épület, szekérszinnel és istállóval ellátva, mely a Pestre járó kecskemétvidéki embereknek szállásul szolgál. Az öreg Petrovics, ki néha fiát is magával hozta, Pestre jövet szintén a Kecskeméti-házba szokott volt szállani, minélfogva itt apát és fiut jól ismerték.

E házba menekült tehát a mi Sándorunk, azt

Digitized by Google

mondván a gazdának, hogy a husvéti ünnepekre megy haza, s apját vagy annak szekerét várja.

Már nehány nap óta tanyázott e szálláson, de még semmi kilátás nem jelentkezett a megélhetésre.

Egy reggel csak betoppan a fogadós a szobába azon hirrel, hogy oly nehezen várt atyja végre csakugyan megérkezett.

Sándornak sem kellett több.

Felugrott s frisiben el akart patkolni, mielőtt apja meglepné.

Azonban másfelől a vendéglős az öreget is sietett tudósitni fia ittmulatásáról és igy szerencsésen összehozta őket.

A fiu épen ajtót nyitott, midőn apja belépett rajta.

Kérdőpontok az apa — rögtönzött ürügyek, mentségek és ráfogások a fiu részéről.

Annyi bizonyos, hogy a találkozás az előzmények után egyik részről sem volt valami kellemes.

Sándor ki akarván magát vágni a hinárból, azt állitotta, hogy a husvéti szünidő ki van adva az iskolában, minélfogva ő tanárai engedélyével haza igyekezett.

— Hiszen husvét még csak három hét mulva lesz, mondá az apa.

— De levelet is hoztam tölök apámnak.

— Hol van hát?

— Ennél és ennél az ismerősünknél — volt a válasz. Mindjárt elhozom.

— Veled megyek, mond az apa gyanakodva, mert magamnak is van ott végzenivalóm.

Sándor kénytelen volt apjával menni.

Karonfogva haladtak végig több utcán, mig végre elérték a kijelölt házat. A fiu kinyitotta a kaput s atyját előrebocsátá. A mint azonban ez belépett, ő a

Digitized by Google

kaput becsapta, illaberek, nádak-erek, odábbállt és csak hónapok mulva találkozott ismét atyjával.

Már hogy ne erösödött volna meg ilyenek után az öreg mészáros abbeli szomoru meggyőződésében, hogy az ő fia a legjavithatlanabb, legelvetemedettebb gyermek az egész világon?!

Pedig hát más bibéje volt a dolognak: a fiu föllengő képzeletének rajza nem talált a viszonyok szükre szabott rámájához s ragyogó lelkének tüze a körülmények törpe szalmaviskóját feje fölött lángba boritotta — ez az egész.

Hanem menjünk tovább.

Petőfi akkor, hogy apját a szó teljes értelmében a kapufélfánál hagyta, nem távozott el Pestről, hanem valamiképen módját ejtve, beszegődött a Nemzeti Szinházhoz, hol mint statista és szerephordó aprólékos alkalmaztatást nyert. „Hordtam a szinpadra a székeket és pamlagokat, s a szinészek parancsára korcsmába szaladtam serért, borért, tormás-kolbászért" — irja uti jegyzeteiben. De már félig boldognak érezte magát, hogy a szinházzal és papjaival, ha csak ily uton-módon is, érintkezésbe jöhetett. Hanem a szinészeten kivül, evvel párhuzamosan élt és fejlett irodalom iránti hajlandósága is: az ünnepeltebb irókat habár csupán látásból is, megismerni égett, s Vörösmarty és Bajza — e két férfi volt eszményképe.

Azonban apja hirt vevén fiának Pesten tartózkodásáról, feljött, azon szilárd elhatározással, hogy a komédiások közé keveredett fiut okvetlen haza viszi s tervét valóban végre is hajtotta, noha Sándor utközben is többször vissza akart szökni.

Az öreg óhajtotta volt eleinte, hogy fia tudományos pályára képezze magát s legyen tisztviselő, fiscalis, mérnök vagy pap: de a selmeci válság és az utána következett események folytán azon meggyőződésre jövén, hogy a gyermeknek efféléhez hajlan-

Digitized by Google

dósága nincs, most minden áron saját mesterségére, a mészárosságra akarta szoritani, a mi a magasratörő lelkü ifju számitásaival, természetesen legkevésbbé sem öszhangzott.

Közbejövén az a körülmény, hogy egy Vasmegyében Asszonyfán lakó rokon Petrovicsékat meglátogatta, ezt a gondos anyának sikerült rábirni, hogy Sándort egyelőre magához véve, kivonja az apai szigor alól. Ott töltötte a félbeszakadt tanév hátralevő részét Horatius olvasásával és verseléssel.

Alig mult azonban pár hónapja Asszonyfán tartózkodásának, hogy közte és bátyja közt félreértés támadt s Petőfi ennek atyafiságos indulatában kételkedni kezdett. Épen következett az iskolai év kezdete. Szülői megegyezésével elhatározta tanulását a soproni lutheranusok lyceumában folytatni, s rokona Orlai Petrics Soma társaságában Sopronba jövén, iskolai bizonyitványai után irt Selmecre Szeberényinek. Tán, hogy e részben akadályokkal találkozott, tán mert Sopronban a megélhetésre kilátása nem nyilt: elég az hozzá, az 1839—40-ki tanév kezdetével csak bekukkintott a soproni iskolába, de tanulással igen kevés ideig foglalkozott s még azon őszszel beállott bakkancsosnak az ott tanyázó Goldner-gyalogkatona-ezredbe.

„Zöld hajtókás, sárga pitykés közlegény.“

Felvitte egész a közlegénységig.

Félévig, mint ujonc, Sopronban maradt, s a lyceumbeli tanulókkal társalogva, néha a leckére is bejárt; az őrségen versekkel firkálta be a faköpenyeget s éjjelenkint, mikor cigány hálótársa elaludt, szuronyának egy szegen feje fölött függő karikájába gyertyát dugva, annál olvasgatta a soproni diákoktól kapott könyveket. Mert tudni kell, hogy az osztrák

Digitized by Google

katonák, főleg a laktanyákon, kettesével hálnak egy ágyban.

Sopronban történt, hogy Petőfi egy hideg éjszaka épen őrálláson levén, összeakadt diák-barátaival, kik valami mulatságra — névnapra vagy disznótorba igyekeztek s őt is hitták magukkal. Midőn Petőfi sajnálatát fejezte ki a miért a meghivásnak eleget nem tehet, egyik diák elvette tőle a puskát, elcserélték köpenyüket; Sándor ur tovább egy óránál igen jól mulatott s épen jókor érkezett vissza, pajtását fölváltani.

Sopronyban esett Pákhhali ismeretsége is, ki szintén az ottani iskolában tanult.

A jövő 1840-ik év elején, névszerint januáriusban, ezredéhez Horvátországba rendelték.

Selmecen kellett keresztülmasiroznia, hol egykori tanulótársait s köztök főleg Szeberényit megkeresni el nem mulasztotta. Épen többen voltak együtt, mikor a gazdasszony bemegy Szeberényi szobájába s jelenti hogy valami katona keresi. Kinéz s kit talál a konyhaajtóban havas bakancsával: Sándort. Elbeszélte, hogy Sopronból transporttal küldik Pozson felé Horvátországba s a vezénylő káplártól engedélyt kapott az éjnek barátai közt tölthetésére; a minek ezek nagyon örvendettek.

Petőfin már ekkor észrevehető volt, hogy a katonai pálya nincs egészen inyjére; de azért nem panaszkodott, sőt helyzetének leginkább nevetséges oldalait igyekezett föltüntetni, noha nem hallgathatta el, mily nehezére esik, hogy a kiszabott órán túl gyertyát égetni nem szabad s igy csak lopva olvasgathat néha-néha. Azt is elbeszélte, mint kezdte káplárja a katonai gyakorlatokban oktatni. „Tudja-e kend, mondá, a káplár szavát idézve, mi a stéling?“ „Nem.“ „Na hát: a stéling a katonának azon stellungja, melyben áll.“

Digitized by Google

Éjfél után búcsuzott el ujra selmeci barátaitól Petőfi s másnap tovább haladt azon az uton, melynek végpontja a haza határain kivül esett; lelkében egy szebb végzet derengő, de olthatatlan fényü álma; tarisznyájában Schiller és Horatius — két rokon genius életadó talismánja, — mintegy zálogai a megálmodott jobb jövőnek.

Nehéz szivvel vált meg a hazai földtől. Egy ideig ezredével Horvátországban tartózkodott; azonban nemsokára Tyrolba és névszerint Bregenzbe tették át. Nem valami meleg ragaszkodással csüngvén a katonai pályán, nem csuda ha közkatonaságnál feljebb nem mehetett — menni tán nem is akart — s ily minőségben a legterhesebb és legalacsonyabb munkát kellett végeznie. Későbbi jobb napjaiban nemegyszer egész kedvteléssel mesélte barátainak, mint kellett csikorgó hidegben, csattogó téli időben lapátolnia a havat a kaszárnya udvaráról; mosogatnia a vasfazekat, mikor a mosogató-ruha ujjához fagyott; főznie sor szerint a málégaluskát társai számára a szakaszban, mig a káplár „menjen kend"-je hangzott: akkor menni strázsára éjszaka, egyvégtében két óra hosszat. Ilyenkor lépéseit számitgatta vagy Horatiusból szavalt, — e volt egyedüli mulatsága, ha sétája közben verset nem faragott. — Notabene, az a káplár később, 1847 körül, mikor már a költő nevét két ország tisztelettel emlitette, már őrmesterré avanzsirozva, meglátogatta Petőfit. Petőfi szivesen fogadta, pipával kinálta s leültette egykori nehéz napjainak ezen osztályosát és intézőjét; de a káplár nem ült le, hanem magát *stélingbe* téve, egész tisztelettel olyanformát fejezett ki: tudja ő hogy Petőfi nem kapitány, még csak nem is káplár, hanem mindenesetre rangbeli ember immár, és valami olyan, a kit neki megbecsülni kötelessége.

Petőfi nagyon örvendett ennek a naiv és ön-

Digitized by Google

kénytelen megtiszteltetésnek, s azután is gyakran említette, hogy kevés hóditása van a mire irodalmi életéből inkább oka volna büszkélkednie mint erre. Most sem hányta szemére ennek a becsületes embernek, hogy hajdanában, ha az őrségen elfelejtett szuronyt tűzni a puskára, hanem a helyett olvasott : hányszor nyakon fogta és vitte raportra a kapitányhoz. Ha a kapitány olyan jó ember nem lett volna, sokszor megjárta volna Sándor az ebek harmincadját.

Bregenzből régi barátját Szeberényit leveleivel időnkint folyvást fölkereste s helyzetéveli elégületlenségét nem-egyszer leplezetlenül nyilvánitotta. Többek közt azt is ismételve emlitette, hogy a határon Helvéciába a szabadság és függetlenség hazájába szeretne átalszökni. Ebbeli tervét tán ki is vitte volna, ha időközben egy emelkedett gondolkodásu katona-orvossal közelebbi ismeretségbe nem lép és attól biztatást nem nyer, hogy a ránézve már csaknem elviselhetlen teherré vált katonai szolgálattól, mihelyt lehet megszabaditja.

Épen ideje is volt már, mert a sok sanyaruság egészségét teljesen megrongálta, ugy hogy kórházba került, hol egyedüli enyhületet a költészetben és azon derék orvos jóindulatában lelt, ki betegsége alatt könyvekkel tartotta s a mint föltámbáskodott, eleresztetését csakugyan ki is eszközölte.

Ez 1841 tavaszán történt.

Petőfi búcsut vett a katonaságtól, a „sületlen és sótlan kenyér“ sanyaru emlékén kivül szivében egy jó barát képét hozva magával, — „a minőt az isten többé sohsem ád.“ Erről szólanak „K. Vilmoshoz“ és „Katona barátomhoz“ cimzett versei, — a költő első korszakából csaknem a legszebb darabok, melyeknek főleg elsejében Petőfi dusgazdag érzése, szokatlan ereje és plasticus rajza már szemmelláthatólag mutatkozik. Annak, a ki „naponta négy krajcár dij“ mellett hiven felezé vele a nyomornak végső falat ke-

Digitized by Google

nyerét: neve Kuppis Vilmos volt; igazi jó barát — talán egyetlen; de ha nem is, bizonyosan legjobb a jók között, mert a többiek, a kik később jöttek, nagyobbrészt csak lángelméjének vagy dicsőségének sugaraiban akartak osztozni; ez őt magát, magában szerette, remény és tartalékgondolat nélkül.

Aztán nem is hallottak egymás felől semmit; vagy legalább Petőfinek soha sem sikerült többé hű bajtársa felől tudomást szerezni, pedig később Pesten laktában az ezredhez is irt fölvilágositásért ez ügyben: onnan azt irták vissza, hogy meghalt.

Még mindig Szeberényi beszéli, hogy Pozsonyban 1841 májusának végén, szép tavaszi délután társaival a Duna partján sétálva egy rongyos nadrágu, mód nélkül szük és szakadozott dolmányu, fehér posztó-sipkás fiatal ember jött velök szemközt és köszönt. Alig ismerte meg: ut és nyomoruság annyira megviselték, pedig Petőfi volt. Szeberényi a jelenlevők miatt eljövetele körülményeiről bővebben kérdezősködni nem mert, nehogy ha tán szökött volna (mert azt gyanitá) titkát elárulja; azonban lakását megmondta neki s meghivta magához. Sándor még az nap fölkereste régi barátját; elmondta hogy Károlyvárról jön gyalog; csakugyan a már előbb emlitett ezredorvos közbejárására szabadult ki s dicsekedve mutatta obsitját. Ekkor nehány napig Pozsonyban mulatott s barátjai által a mennyire szegény fiuktól tölt, a legszükségesebb utravalóval ellátva, szülőihez indult, kik akkor Duna-Vecsén laktak, — oly föltétellel, hogy az öregeket rövid időre meglátogatva, azután beáll szinésznek.

Pozsonyban tartózkodása alatt „Kuruttyó“ cimü humoros balladát irt, melynek tárgya egy vén cigány. Ezt, a kik olvasták, ifjukori versei közt körülbelől a legsikerültebbnek állitják. Megvolt Szeberényinél, de kinek 1849-ki hányódásai s a később nála eszkö-

Digitized by Google

zölt kutatás alkalmával elveszett, — azon levelekkel együtt, melyeket Petőfi katonakorában küldött hozzá.

Levelezésük még azontul is tartott egész 1844-ig (de ezen levelei Szeberényi 1852-ki elfogatásakor szintén elvesztek), hanem a két ifjukori barát a pozsonyi találkozás után még csak egyszer szoritott kezet egymással: 1844 augusztusában Pesten, hol Petőfi már Vahot „Pesti Divatlap"-jának munkatársa volt s noha a színészetről még akkor nem mondott volt le végkép, de egészen az irodalomnak élt és magának az olvasó-közönségnél szép nevet szerzett.

Ez volt utolsó személyes érintkezésök; később a hirnévben és lángészben hirtelen óriás léptekkel emelkedő ifju költő láthatára szélesedvén, Szeberényi részéről pedig egy, alább előadandó kedvetlen intermezzo jövén közbe, a jó viszony közöttök megszakadt.

Pozsonyból Sopron felé intézte lépteit, hol Orlaival vélt találkozhatni; de nem találkozhatott, mert ez már akkor Pápán tanult; hanem azért egykori ismerősei a collegiumban szivesen fogadták s N. F. theologus az ő fölmelegitése végett fasciculusaival fütötte be kis vaskályháját, Kápli Lajos pedig a Maurer-vendéglőben 1 frt 6 krajcáig rugó vacsorát fizetett hármuk számára. — Pápán Orlait csakugyan fölkereste: onnan Pestnek, szüleihez ment a vándor költő s magát kipihenve és övéinek társaságában nehány napot töltve Selmecre járt iskolai-bizonyitványát kivenni, noha eredmény nélkül; aztán ismét visszatért szüleihez. Ezek örültek, hogy fiok a bornyutól megszabadult, de azon meggyőződésben, hogy valamely komoly pályára az eddigiek után csakugyan nincs hivatása — mert nem ismerték; a kikhez legközelebb állott, azok legkevésbbé: — erőnek erejével azt akarták, hogy mészáros legyen. „En és mesterem-

Digitized by Google

ber!“ kiált föl Petőfi egész indignatioval, később — 1842, jul. 7-én, Pápán kelt levelében.

Szüleinek ebbeli szándokára nagy befolyást gyakorolt az a körülmény is, hogy végső elszegényedésük miatt tanulásában anyagilag bármi kevéssé is támogatni képtelenek voltak.

Lehet gondolni, hogy a mi Sándorunk, serkenő önérzetében, távolról sem lön hajlandó a mészárosság tervébe beleegyezni, hanem jobb időket várva, két hónapig (1841 május- és juniusában) apja házánál maradt; juliusban Pestre ment széllyelnézni ha valami kilátás jelentkeznék, de itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedezett. Hosszába fogta hát az országutat s Füreднél átkelve a Balatonon, Somogyon — Veszprémen keresztül Tolnamegye Ozora nevü helységébe jutott, hol Sepsy Károly igazgatása alatt hat tagból álló színésztársulat működött — vagy mint Petőfi sokkal találóban mondja: d e g á l t. Sepsy irodalmi müveltséggel biró ember volt s később 1846 és 7 körül az előkelőbb vidéki színészek és igazgatók közé tartozott; megutazta Olaszországot és irt pár rémdrámát, melyeket ki is nyomtattatott. (A forradalom után gyászos vége lett: szülővárosában, Szathmártt főbelőtte magát.) Hanem ekkor még fiatal ember s kezdő szinigazgató volt, a miért társasága épen nem tartozott a legjobbak közé. Akármint lett legyen is, elég az hozzá, hogy Petőfi azonnal barátságot kötött velök és a társulatba beszegődött. „Levél egy színészbarátomhoz“ cimü epistolája a beszegődési jelenetet sokkal megkapóbb szinekkel, szivrehatóbb humorral és a mellett specialisabb érdekkel rajzolja, mintsem illető helyét ide ne igtassuk. Tán alig van egyszersmind egy-egy pont Petőfi költészetében, mely nézletmódját, de főleg páratlan eredetiségü kedélyének bélyegét inkább magán hordja mint ez — a mely itt következik:

Digitized by Google

Előttem áll a délután midőn
A szinészetbe béavattatám.
Barangolék föl és le, céltalan
A nagy hazának minden tájain.
Tarisznyámban, mit hátamon vivék,
Nem mondhatom hogy nagy volt a teher,
De a nyomor mint ólom, megnyomott.

— — — — — — — —

Ekkép juték egy nyári délután
Egy kis városba; fáradt lábaim
A fogadóban megpihentenek. —
Vendégszobája egyik oldalán
Helyet szerényen szinpad foglala.
Azon tünődtem épen: kérjek-e
Ebédet vagy se? hátha majd sovány
Zsebem bicskája szépen benntörik?
Az ajtót ekkor megnyitá egy ur.
Volt bennem annyi emberismeret,
Ráfoghatnom hogy nem más mint szinész.
Fején kalapja nagybecsü vala,
Mert Elizeus profétával az
Rokonságban volt — tudnillik: kopasz.
Kabátja uj, a nadrág régi rongy,
És lábát csizma helyett cipő födé, —
Alkalmasint a melyben szerepelt.
„Thália papja?“ kérdém. — „Az vagyok.
Talán ön is“ — „Még eddig nem.“ — „Tehát
Jövőben?! Fölség...“ — „Azt sem mondhatom“ —
Vágtam szavába; ámde ő rohant
S vezette gyorsan az igazgatót.
Fehér köpenyben az igazgató
Jött üdvözölni engem nyájasan:
„Isten hozá önt, tisztelt honfitárs;
Lesz hát szerencsénk önhöz édes ur?
Imádja, ugy-e a müvészetet?
Ah, jó barátom, isteni is az!

Digitized by Google

S önnek szeméből olvasom ki, hogy
Színészetünknek egykor hőse lesz,
És kürtölendik bámult nagy nevét
A két hazának minden ajkai...
— Ebédelt már ön? Itt az ételek
Fölötte drágák, s a mi több, roszak.
Az ispán urtól őzcombot kapánk, —
A káposztából is van maradék,
Ha meghivásom nem méltóztatik
Elutasitni, jó ebédje lesz."
Igy ostromolt a jó igazgató;
Forgatva nyelve könnyü kerekét.
Én nem rosz kedvvel engedék neki;
Menék ebédre és ebéd után
Beigtatának ünnepélyesen
A társaságba — nem kutatva, mi
Valék: diák-e vagy csizmadia?...
Másnap fölléptem a Peleskei
Notáriusban. Hősleg müködém
Három szerepben, minthogy összesen
A társaságnak csak hat tagja volt. stb.

E társasággal működött Petőfi mintegy három hónapig Rónai név alatt (nevét is az alföldtől kölcsönözte, melyet ugy szeretett s később dalaiban megdicsőitett). Többnyire falukon és kis városokon játsztak; Cecén, Szilas-Balhásón, Sár-Bogárdon, mint maga irja; három hónapig színészkedett „jó- s balszerencse közt": igy énekli fennebbi versében. De a balszerencse igen makacs volt s a jó — mikor akadt is — igen sovány és mostoha; egymást érő kül- s belviszály miatt a társulat Petőfi belépése után három hónapra föloszlott Mohácson, hol Petőfi is búcsut vett Thaliától, de föltette magában, „ha isten segit nem örökre." Mohácson, Pécsen, Kaposváron, Keszthelyen, Sümegen és Szombathelyen keresztül Sopron-

Digitized by Google

ba ment — még pedig többnyire gyalogosan, s nagyon jól esett ha valamely mellette elhaladó szekér fölvette a bakra.

Csokonait kivéve, nincs magyar költő, a ki more patrio annyit utazott volna mint Petőfi. „Vándor-legény“ cimü ismeretes genreképében is önmagát rajzolja.

Sopronban tanulni akart, de semmi életmódhoz nem tudott jutni, ex nihilo pedig, azt mondja, nihil; fölszedte a sátorfát s utját Pozsonnak intézte; itt sem volt több szerencséje : innen Pápának tartott, hol végre sikerült lábát egy időre megvetnie. A reformátusok főiskolájában a tanárok részéről szives fogadtatásra talált, noha — nem levén bizonyitványai — csak „ideiglenes“ tanulónak vehették föl. Főleg Tarcy Lajos a természettudományok előadója és e nemben dicséretesen ismert iró — volt, ki ügyét felkarolta. „Tarcy, a derék Tarcy az, kinek mindent köszönhetek!“ — irja Petőfi, meleg elismeréssel, Szeberényihez 1842, jul. 7-én költ, s fennebb érintett levelében.

Hogy Pápán valami jó dolga lett volna, nem lehet állitani; mindazáltal csak tengődött; buzgó tagjává vált az ifjusági önképző-társulatnak s ugy látszik, a szinészségről táplált álmai ekkor szüneteltek. Domanovszky nevü közös barátjuk volt, ki ekkor ment tanitványával Ampruszter Gyulával Pápán keresztül a szünnapokra, Ajkára, Veszprém vármegyébe. Ettől Szeberényi tartózkodási helyét megtudván, sietett azt állapotáról Vieszkán értesiteni; elválásuk óta viselt dolgait részletesen leirta s többek közt a pápai önképző-társulat által kitüzött pályakérdéseket is emlitette. Volt kitüzve két arany lyrára, kettő balladára, három pedig novellára. A birálók Cucor, Kovács Pál és Stettner Ignác ref. lelkész voltak. „E hónap 30-án lesz örömünnepünk, melyen a jutalmat s di-

Digitized by Google

cséretet nyert munkák elszavaltatnak s felolvastatnak" — irja Petőfi egész lelkesedéssel.

A ballada pályadiját csakugyan ő is nyerte meg „Lehel" cimü müvével; ezenkivül adott be még egy balladát és két lantoskölteményt, a melyek mind dicséretet nyertek. „Ez is elég — irá — egy obsitos logicusnak."

A beszélyre kitett első pályadijat Orlai „Viszontorlás" cimü beszélye, a másodikat Jókai Mór „Isten itélet" cimü munkája nyerte meg. Jókai ismeretsége Petőfivel, mely csakhamar meleg barátsággá fejlődött, itt kezdődik. Hárman laktak a collegiummal tőszomszédos kis fehér házban s együtt képeztek egy kört: Petőfi, Jókai és Orlai Petrics Soma, Petőfi rokona, az ismeretes festő, ki ekkor költészetre képeste magát; Jókai a festészetre. Petőfiben ha fölébredt néha a szinészet iránti régi vágy: szavallt. Orlai a Jókai freskóit igen jeles munkáknak tartotta; Jókainak viszont az Orlai novellái tetszettek rendkivül; Petőfit mindketten nagyreményü szinészjelöltnek tekintették, — s egyáltalában teljesen meg voltak elégedve egymással.

Volt az önképző-társaságnak egy könyve, az ugynevezett érdemkönyv, melybe a felolvasás alkalmával legsikerültebbeknek talált müveket szavazattöbbséggel be szokták jegyezni: ezek választékából 1842-ben nyomtatott zsebkönyvet is bocsátának közre „Tavasz cim" alatt; Szentmihályi Sándor viselte a költségeket. Abban a „Tavasz"-ban Petőfi versei közől is megjelent nehány, még mind a „Petrovics" családi név alatt; ugyane név alatt látott napvilágot már valamivel előbb az „Athenaeum"-ban „A borozó" cimü költeménye, mely összes verseinek első két kötetében is bennfoglaltatik. Akkor nem lehetett a napi-sajtó utján minden kétökrös embernek ajtóstól benyitni az irodalomba, mint most a sok apró-

Digitized by Google

cseprő divatlap által; főleg Bajza és Vörösmarty, az „Athenaeum“ szerkesztői nagyon megválogatták a mit kiadtak: ennélfogva „A borozó“ megjelenése nemcsak a háromtagu kis körre — de az egész önképző-társulatra nézve valóságos diadal volt: nem nevezték többé képzelődő társaságnak, hanem bizonyos rejtett tisztelettel nézték; Petrovics Sándor pedig, ki az egri nevet kivívta közöttük, büszke öntudattal mondta Jókainak:

— Most már te se nyugodjál addig, míg tőled is meg nem jelenik valami.

És azután ő sem nyugodott addig.

Nem tudom, minő szeszélyből, Petőfi, Szeberényihez Vieszkára küldött levelében e költeményéről emlékezve azt irja: „Ez az első és utolsó vers, melyet tőlem lát a világ. Lemondok, barátom a verselésről, le! ez a mai világban szegény embernek háládatlan egy mesterség, átkozott keveset hajt a konyhára; lemondok tehát és a prózához állok, barátom! mitől valaha annyira irtóztam.“ stb.

Meddig ragaszkodott ebbeli kemény határozatához, arra nézve biztos adataink nincsenek; annyi bizonyos hogy ugyanezen levelében tesz említést a zsebkönyvről, melyben a társulati tagok jobb művei („érdemkönyvünk jobb művei“ — ugymond) megjelenni fognak. Igy hát a feltétel nem lehetett valami komoly, sem a határozat rendkivül állandó.

Kérdéses levelét igy irja alá:

„igaz barátod
(jelenleg) *Petrovics Sándor* tanuló,
(hajdan) *Rónai* színész,
(jövőben) *Sió* színész és literator.“

Miből láthatólag, nevének megváltoztatása folyvást fejében volt ugyan, mert családi nevét igen tó-

Digitized by Google

tos hangzásunak tartotta; de még ekkor Sió nevet szándékozott fölvenni; később jött rá a Petrovicsnak szószerinti magyarositására. Előbb egy Szeberényinek ajándékozott könyvébe igy irta volt be magát: „Örömfi Vidor.“ — A Petőfi nevet az Athenaeumban használta először.

1842, aug. 21-én megesvén a közvizsgálat, a szeptember- és októberből álló két hónapi szünidőre Békésbe Orlai Petrics Somáékhoz ment Sándor. Ez alkalommal, per Komárom, Pest, Orlai kiséretében Duna-Vecsén szüleit is meglátogatta és egy hetet töltött nálok. Az öregek nem tudtak hova lenni örömükben, hogy csavargó fiokat végre mégis diák-börben láthatják.

De neki már ott „szörnyü sejtelme“ volt, hogy nagy változás fog rajta történni. Előérzete nem csalt. Pápán a jobb tanulók közé tartozott ugyan, de ő nem volt az az ember, ki magának hasznos összeköttetéseket tudjon szerezni, tanitványokra szert tenni vagy a professorok kegyébe magát behizelegni. Közeledvén az uj iskolai év, Orlaival együtt megindultak, de Debrecenben a Csokonai sirjánál elváltak; Petőfi a Hortobágyon és Pesten keresztül Pápára igyekezett; Orlai másfelé ment.

Feljövén Pápára, noha már bizonyitványai is megérkeztek volt Selmecről, nem talált semmi alkalmat, melylyel a nyomorult filléreket élete tengetésére ki tudta volna teremteni; szülei — kik ekkor Duna-Vecsén korcsomárlásból éltek — nem birták segiteni; igy kénytelennek érezte magát, elhagyva az iskolákat, harmadszor is a szinpadra lépni, noha attól kellett tartania, hogy e lépéssel két szivet — szüleiét — repeszti meg. Igy fejezte ki barátjához intézett levelében, kit dolgai folyamáról még mind hüségesen értesitett.

Orlainak pedig ezt irta: „Nem fogadhattam el sze-

Digitized by Google

gény szülöim azon ajánlatát, hogy ők segiteni fognak. Nélkülöző sorsukban nagyobb bünt követnék el ezáltal a rablásnál. — Mit tehettem tehát egyebet: föltettem a sipkámat, s a merre ellenzője esett, arra indultam."

S noha ez uj elhatározásában a kenyér kérdése is döntőleg szerepelt, kétségtelen hogy a szivében fölébredt régi szenvedély — nagy hivatás lappangó de égve-égő sejtelme sem csekély befolyást gyakorolt ezen lépésre. Hisz irja: „Mondjam-e, hogy nemcsak a mindennapi kenyér keresése célom (mert ugy kocsissá vagy béressé lennék s bizonyosabb kenyeret eendném), hanem hogy magasabbra törekszem, s a célt szemem elől soha elveszteni nem fogom? Müvész és költő! barátom, mint hevülök! De már rég meg van mondva, hogy én középszerü ember nem leszek: aut Caesar aut nihil. Ne nevess ki, barátom, ha bolondokat beszélek."

E levél nov. 2-án kelt, Domanovszky szállásán, kinél pár napig tartózkodott. E körülményből kivehetőleg az uj tanév kezdetén be sem lépett az iskolába. Kérdéses soraiban fölkéri Szeberényit: küldjön birálatot verseire „ha talán arra méltók;" de egyszersmind kijelenti: oly elbizott semmiesetre sem lesz, hogy az ő (Szeberényi) munkáit birálni fogná (!) Már lett légyen ez modor, vagy tán némi szeretetreméltó negély, annyi bizonyos, rendkivül különbözött azon hangtól, melyet Petőfi később Szeberényinél magasabb szinvonalon álló emberekkel szemközt is használni szokott.

Jókai en miniatur olajba festette távozó barátja arcképét; Orlai emlékversét irt számára; Petőfi viszont könyekre fakasztotta érzékeny szavalatával s a búcsu órájában fölfogadták egymásnak, hogy csak mint nevezetes emberek fognak még egyszer összetalálkozni.

Digitized by Google

Aztán nyakába vette Petőfi a világot, hol tárt karokkal (bár üres marokkal) fogadta első szerelme — a szinpad.

Pápáról — hol az ottmaradhatás ügyében minden terve dugába dőlt —Székes-Fehérvárnak tartott s B o r o s t y á n név alatt fájdalom- és örömtelt szivvel állott be Szabó József ott mulató „derék“ színésztársaságába. Örömmel, mert azon pálya küszöbén tudta magát, melyért élt-halt; fájdalommal, mert érezte, hogy e lépés villámcsapás lesz szülőire.

De őt szent lelkesedés és forró szenvedély vezércsillaga vonta a szinpadra, melynek tündérfénye mellett a mindennapi élet legbecsesebb képei is elvesztek vagy elhalványodtak s habár eleinte igen parányi lénynek nézte ott magát, erősen remélte, hogy egykor nem lesz utolsó; hitte, hogy az ég segédkeze lesz azzal, ki oly magas eltökéléssel, annyit áldozva lépett a kendőzött arcu istennő oltárához.

Pedig a szini pálya csak töviseit termé Petőfi számára; a rózsákat másnak osztogatta. Egy-egy megszökött vagy meghasonlott szabólegény, kinek szálas termete volt; iszákos naplopók, kiket dörgő hanggal áldott meg a természet; bonvivant boltoslegények, a kik magukat a szini pályára adva, szerettek magukból bolondot csinálni, hogy a közönséget megröhögtessék; gólyalábu nyalka borbélyok, kiket szép embereknek tartottak a kisvárosi tensaszszonyok : ezek és ilyenek kaptak tapsot — koszorut, quantum satis; Petőfit, a gondolkodó, a művészetekben élő szenvedélygazdag színészt nem vette észre senki. Szerény alakja, kevéssé szinpadi arca, korlátolt hangterjedelme — mind rosz ajánlólevél volt számára. Otthonn H a m l e t r e készült és C o r i o l á n r a; a szinpadon vendégeket jelentett be. Ha nagy szerepet adott, az a v ő f é l y volt a Falusi lakadalomban, az ö r e g a p a a Velencei hölgyben, a n o-

Digitized by Google

tarius a Szökött Katonában vagy Lear királyban a bohóc. Ő mindezeket tagadhatlanul saját fölfogással játszta, de mihaszna, ha nem volt bömbölő hangja, mely tapsot rázzon ki a karzatokból!

Hogy pedig a taps nem áll valami nehezen a vidéki közönségnél, azt mindenki tudja, a ki kisvárosi szinielőadásokat látott. Mindegy: Petőfinek mégis négy egész hónap kellett mig a közönség figyelmét — saját kitétele szerint — párszor meg tudta nyerni és egy-két kitapsoltatásra szert tenni. Hanem ő avval nagyon meg volt elégedve. „Négy hónapos színésznek elég" — irja Bajzához küldött szerény hangu levelében.

Különben a feljebb emlitett másodrendü szerepekhez is bajoson tudott jutni; alig vihette ki, hogy Kecskeméten, 1843, márc. 14-én jutalomjátékául „Lear"-t választhassa és abban az udvaribolondot személyesithesse. „Mert — ugymond — mennyi az ármány a szinészetnél! Gyakran jajdulok föl: isteni müvészet, mért ördögök papjaid!"

Ebből látszik, mily komolyan vette a szinészetet.

Az apró szerepek is nagyon fájtak neki; a mi másnak nem kellett, azt mind az ő nyakába rótták. Ilyenkor aztán megtette azt a furcsa boszuállást s a legkomolyabb darabban olyan komikus néma-személyt csinált magából, hogy az egész közönség kacagta; — egyszer, midőn valami gyülöletes semmiséget kellett játszania, tréfából a lovagköntös mellé kard helyett egy roppant bunkósbotot dugott s a mint a darab hőse neki fordult, kiáltva: huzz kardot te gyáva! stb. ő kihuzta a bunkósbotot s olyan kacajt gerjesztett vele, hogy maga a sugó is belesült szerepébe. Ezért aztán megbüntették öt forintig, a mit azonban az igazgató elengedett neki. *)

*) „Tarka élet" irta Jókai Mór. Pest MDCCCLVIII.

Digitized by Google

A társulat dolga Kecskeméten nem igen jól folyt. Petőfire társai különben sem sokat tartottak; igy akkori élete fényesnek épen nem nevezhető. Volt neki huszonnyolc forint proportiója. Legtöbbször azt mondták neki a hónap végén: nemhogy ő kapna valamit, de még ő fizet vissza. Ezt nevezték proportiónak.

Bajzát emlitettük fennebb. Petőfi, színészszé szegődése után nemsokára, 1842 karácsonján Fehérvárról fölrándult Pestre, verseinek fonalánál fogva szert tenni hő vágyai tárgyára, Bajza — és Vörösmarty ismeretségére — kinek Petőfi müvei legelőször tüntek szembe,— de ő e név alatt valami régibb irót vélt rejleni. Ettőlfogva már állandólag a Petőfi nevet használta életben és irodalomban; időközleg nehány népdalt adott ki Pönögei Kis Pál név alatt — azok közt azt a szép verset: „Hortobágyi korcsmárosné angyalom!“ — Érintett látogatása alkalmával is először mint Pönögei Kis Pál jelent meg Vörösmartynál, magát Petőfi megbizottja gyanánt mutatva be, kitől költeményeket is hozott az Athenaeumnak. Látván azután hogy neve nem hangzik roszul a nagyrabecsült körökben, megnevezte magát s fél napot töltött az általa régtől fogva tisztelt, szeretett két férfi társaságában. Távozásakor Vörösmarty, versei dijául nehány forintot nyomott markába, a mi neki akkor nagyon jól esett.

Ez ismeretség és méltánylat által buzdittatva, azontul kétszeres buzgalommal feküdt Apollo szolgálatának; versei az Athenaeum és Honderü — majd a Regélő hasábjain is, sürübben kezdték követni egymást s neve naponkint ismertebbé vált a magyar közönség előtt.

Csak a szinészvilágban nem tudott elismerésre verekedni. Társai nem hitték hogy ő az a Petőfi, kinek az Athenaeumban versei jelentek meg; azokat

Digitized by Google

más Petőfi irja, a ki itt és ott lakik — evvel bántogatták. Ilyenkor aztán a keserüségig dühös volt, de haragját nem mutatta, noha sérelmét mind Bajzához, mind Szeberényihez irt leveleiben elpanaszolta. Bajzának irja: „Színésztársaim kételkednek, hogy én volnék az a Petőfi, kinek az Athenaeumban versei jőnek. Kételkedjenek, keveset törődöm rajt, nem nekik irok.“ Szeberényinek: „Színésztársaim is olvasták az Athenaeumban Petőfi verseit; de ők nem hiszik, hogy én vagyok az. Egyébiránt nem sokat törődöm velök, kik többnyire asini ad lyram.“

Ekkor már egészen kezdte beleélni magát a költészet világába; a verselésről való lemondási szándokait illetőleg a Szent-Irást idézte: „nem tudják mit beszélnek“ — s nagyon örvendett midőn barátja azt irta, hogy „A borozó“ (Petrovics név alatt megjelent első verse) szerzőjét aláirás nélkül is kitalálta volna. Mennyi igazság feküdt ez állitásban, nem tudom, de bizonyos hogy már e kis versen más szin, más hang ömlik el mint a mi addigi lantosköltészetünkben divatozott.

Kecskeméten Petőfi muzsája meglehetős termékeny volt; számos verset küldött az Athenaeum és Honderü számára: ez utóbbiakat is Bajza kezéhez küldte oly ismételt kérés mellett, hogy megválogatásukban a legnagyobb szigorral járjon el, mert üres munkával fárasztani a közönséget nem akarná. Petrichevich Horváth Lázár választásában nem volt bizodalma. „Ha egy sem érdemes — mondá — maradjon mind homályban. Inkább semmi, mint rosz.“

Az önérzetnek e neme mai fiatal iróinknál nem igen van divatban. Pedig nekik tizszer fölférne, mikor Petőfinek egyszer. Hanem aztán azért akad kevesebb Petőfi közölök . . .

A szinészi pályán sehogysem tudott zöldágra vergődni a mi hősünk. Kecskeméten társaival együtt

Digitized by Google

alig tengett. Ez és nyughatatlan szelleme, az 1843-ik országyülés megnyiltával Pozsonyba vezette, hol a ligeti arenában akkor Fekete Gábor szintársulata müködött.

Kecskemétről sok szekér járt fel a pesti hetivásárokra, pár forintért el is hozták volna, de ez fényüzés lesz vala reá nézve. Gyalog indult tehát neki, egy közkenyérrel és egy ürücombbal, a mit szives házi-gazdája tett tarisznyájába utravalóul.

Pesten Vörösmartyt, Bajzát meglátogatta s Garayhoz, a Regélő szerkesztőjéhez is benézve, Pápa felé ment és a husvétot régi ismerősei, közte Domanovszky körében töltötte. Ezalatt azonban Pozsonyból elkésett, mert Fekete Gábor, miután tagjai fölös számmal voltak, nagy szomoruságára nem fogadta be társulatába.

Akkoriban a hirlapoknak nem volt szabad az országgyülési vitákat szószerint és egész terjedelemben közölni. Tudjuk, hogy Kossuth pere is e körülményből vette eredetét. E fogyatkozáson az ellenzék kéziratu országgyülési tudósitásokkal igyekezett segiteni, melyeket szegénysorsu joggyakornokok, diákok irogattak. E tudósitásokat akkor Záborszky szerkesztette.

A szinésztársulatba be nem juthatva, ide szegődött hát be Petőfi s borzasztó olcsó áron (nagy és sürün irott ivét egy váltóforinton), karcolgatta a tudósitásokat. (Tudnivaló, hogy b a l o g s u t a levén, mindkét kézzel igen szépen irt, sőt mások kéziratát is meglehetősen utánozta.)

Petőfi szivós természetü — de nem volt erős ember. A terhes munka mellett melle, szeme gyöngült és a száraz foglalkozás folytán a muzsa is kerülte.

Tán belebetegedett volna a kelletlen munkába ha történetesen két ismeretséget nem tesz, melyek

Digitized by Google

félig-meddig kihuzták a sárból. Egyik Lisznyai Kálmán, az akkor már meglehetősen ismert nevü fiatal költő volt, ki a nógrádi követeket, névszerint pedig rokonát Kubinyi Ferencet akkori szokás szerint országgyülési irnok minőségében követte. A mint a nógrádiak a gőzhajóról leszállottak, Petőfi ott ögyelgett a parton s hallotta, mikor Kubinyi a málhák beszállitása iránt intézkedve, Lisznyait nevén szólitotta; várt egy kicsit s midőn a tömeg eltisztult, oda lépett:

— Uram, ön Lisznyai Kálmán?

— Igen, mivel szolgálhatok?

— Lisznyai a költő?

— Igenis, az — folytatá Kálmán, némileg csudálkozva,

— Én Petőfi Sándor vagyok — kivántam . . .

— Servus pajtás! kiáltá Lisznyai szokott kedves, joviális modorában; aztán magához vitte s uj ruháit megosztva vele, némi költséggel is ellátta, később pedig Vachott Sándornak bemutatta. — Levetett ócska öltözetét később Wilim nevü szabó szerezte meg az Apácasoron; ez ma is mint ereklyét őrzi.

Ezeket igy beszélte egyszer e sorok irójának Lisznyai.

Vachott Sándor Pozsonyból mátkájához lerándulván Pestre, levelet hozott Petőfitől Bajzához, ki egyenesen meghagyta volt neki, hogy a nagytehetségü ifju költő sorsa felől tudomást szerezzen és hirt vigyen. A levélben le volt irva állapotának sanyarusága. Bocsánatot kér, a miért sorsa panaszlásával untatja Bajzát, de senkie sincs a világon, — senkie, ki előtt keblét bizalommal nyithatná meg.

Ugyane levélben emliti, hogy követve Bajza tanácsát, megkezdte a népdalokat is mértékben irni a „Távolból“ cimü versével. De kétségét fejezte ki: vajon sikerrel-e, — és annyiban nem csalódott, hogy

Digitized by Google

a nevezett szép költemény csakugyan nem dal, főleg pedig nem népdal.

Elbeszélvén Pesten Vachott Sándor ifju pályatársa inségét, nyomoruságát, egyszersmind tudta nélkül aláirási-ivet bocsájtott ki számára az athenaeisták között, melyen harminc pengő forint gyülössze, a mi akkor sok pénz volt, körülbelől mint most hatvan. Az adakozók voltak : Vörösmarty, Vörösmartyné, Bajza, Bajzáné, Vachott Sándor és mátkája, továbbá ennek atyja stb. a kik együtt mint rokonok voltak. E szerint az egész kis collecta en famille került össze és az Athenaeum körének a szegény ifju költő iránti szives részvétét szépen tanusitja.

E pénzzel segitette ki magát Pozsonyban, de arra még sem tudott rámenni, hogy e várost otthagyva, más szinésztársaságot kereshessen, mely fölvegye. Pedig még folyvást lelkesedéssel ragaszkodott a szinészethez s örömest ment volna bármily társulathoz, „csakhogy idejét tökéletesen el ne vesztegesse.“ Szinészettel töltött idejét még folyvást nem hitte elveszettnek. Hanem mozdulnia nem lehet ett mert koldus volt.

Julius elején azonban maga Fekete Gábor szólitotta föl : álljon be társulatába, — s ő a fölszólitást azonnal el is fogadta.

Ekkor látott napvilágot első polemiája. Utóbbi Pesten létekor ugyanis négy költeményt vitt volt Garayhoz, oly egyenes kikötéssel, hogy nevét hallgassa el és a verseket „Andor diák“ név alatt adja ki a Regélőben. Ezen müvei közlésével egyedüli célja volt, megtudni, mit mond felőlök Verőcey, mely név alatt akkor Bajza az Athenaeumban rendes lapszemlét vezetett. Garay azonban — mért, mért nem? tán mivel a már is kedvelt fiatal költő nevével lapja érdekét növelni óhajtotta : — mindjárt az első

Digitized by Google

költemény alatt megnevezte Petőfit. Az Athenaeum akkor a Regélővel erős polemiában állott. Petőfi magát az Athenaeum embereihez számitván és szerkesztői iránt kötelezve érezvén, restelte az ellenséges tábor zászlója alatt megjelenni, vagy, a mikép magát Bajzával szemközt udvariasan kifejezte, „legkevésbbé sem volt szándoka rendes irótársává lenni azon lapnak, melyet több okból oly kevésre becsült.“ — Udvariasságnak nevezzük, mert nyilvánvaló hogy Garay Regélője — e becsületes törekvésü és eleven lap — semmi tekintetben sem állott alább Pettrichevich idegenszerü, izetlen és fertálymágnáskodó lapjánál a Honderünél, melynek pedig Petőfi rendes dolgozótársa volt.

Elég az hozzá, Petőfi Garay fentemlitett eljárását „gyalázatos kijátszás“-nak nézte, ellene „Garay garaboncáskodása“ cim alatt az Athenaeumhoz nyilatkozatot küldött; verseit a Regélőtől nyilvánosan visszakérte s bizonyossá tette Garayt, hogy többé nem fogja „ebre bizni a hájat.“ — Bajza aztán — Petőfitől korlátlan fölhatalmazással birván — e kissé drasticus példabeszédet szelidebbel váltotta föl; azt tette helyébe: „cicára bizni a tejfölt.“ A cim pedig lett: „Irói jogtapodás a Regélőben.“

Később aztán kibékültek, s Garay 1848-ban egy hangzatos verset intézett Petőfihez, melyben az uj korszak vezérlobogósa gyanánt mutatja föl.

Alig állott be Petőfi Fekete Gábor társulatába, mindjárt másnap — kétségkivül Vachott Sándor eszközlése folytán — levelet kap Nagy Ignáctól, mely szerint ha Pestre szándékozik költözni, kieszközli hogy bevegyék a Nemzeti Szinházhoz, — azonkivül nehány hónapra forditnivalót is ad az általa szerkesztett Külföldi Regénytár részéről. Petőfi természetesen minden haladék nélkül elfogadta a barátságos, és ránézve azidőszerint nagyon kedvező ajánlatot s

Digitized by Google

először Bernárd Károly „Negyvenéves hölgy“ cimü kis regényét forditotta le, a censura kivánatára „Koros hölgy“ cimmel. Ezért száz váltóforintot kapott. A „Koros hölgy“-et követte James „Robin Hood“-ja — mindkettő németből, mert még akkor franciául nem tudott. Prózája különben kitünő; világosság és eredeti magyar zamat tekintetében ritkitja párját, hanem ezek a robotban készült forditások nem sokat érnek; nem is szentelt rájok semmi gondot.

Ekkor Fekete Lajos nevü volt tanulótársával lakott együtt; a Pilvax-kávéháznak rendes látogatója volt, — leveleit is oda cimeztette; másképen kiváló lag csak irodalommal foglalkozott s megismerkedett a napisajtó több kezelőjével. Azonban szinészkedési szenvedélye sem aludt volt még el, erre még sok próba, sok válság volt szükséges; hanem a pesti szinpadra lépni nem mert, noha arra Vörösmarty — tán hogy kigyógyulását siettesse — sine fine ösztönözte. Később költői hirneve emelkedésével erre is erőt vélt magában, hanem tapasztalnia kellett, mikép valaki lehet jó theoreticus, még jobb költő, a nélkül, hogy valódi szinészi képességgel dicsekedhetnék. — De hisz ezt meglátjuk alább a maga helyén.

Leőrölvén a Külföldi regénytárból kapott forditásokat, foglalkozás nélkül maradt. Ez és a szinészet iránt makacsul táplált hajlama megint utifüvet köttetett vele a talpára; hosszába fogta az országutat s először Debrecenbe ment, onnan Erdélybe tovább szándékozván. Azonban több szinész-ismerőse unszolására fölkereste a társulatával épen Debrecenben tartózkodó Komlósyt (Komlósy Ida atyját); ez szivesen fogadta s novemberben Nagy-Váradra, télire Kolozsvárra menendő, szerződtetési igéretet is tett neki. Mikint Orlainak dicsekedve irá, szerelmes szerepeket fogott volna játszani. Már mintegy hétig volt a társulattal s Fáncsy a Nemzeti Szinház jeles

Digitized by Google

tagja, ki nevét verseiből ismerte, kivitte, hogy föllépheſſen vele a „Velencei kalmár“-ban mint marokkói herceg.

Indulás előtt azonban ismét magához szólitotta Komlósy s ekkor már egészen más hurokat pengetett; nevezetesen azt kivánta, hogy Petőfi majd Kolozsvártt énekeljen is a daljátékban. Ez sehogy sem tetszett neki; nem állott reá; hanem Komlósytól eljőve s egy öt tagból álló kis társulat igazgatójával akadván össze, miután az jó fizetést, jó szerepeket igért, az ő pénze pedig elfogyván, tovább nem utazhatott: ehhez szegődött.

Ez október vége felé történt.

A kis társaság az Érmellékére tartott s Biharmegye bakatortermő mezővárosában Diószegen ütött tanyát.

Petőfi boldog volt, mert elsőrendü szerepeket kaphatott: Tornayt Nagy Ignác „Tisztujitás“-ában, — Warningot a „Harminc éves kártyás“-ban stb. E mellett 50 forint proportioba tették.

Diószegről Székelyhidra mentek s a nagy-fogadó ivószobájába állitották föl a szinpadot. Székelyhidon három hétig játszottak; akkor felbomlott az egyetértés a társulat és igazgató között, mert a tagok — közte Petőfi is — Nagy-Károlyba és Szatmárra szerettek volna menni, a mire az igazgató nem állott reá. Igy a kis társaság nov. 24-én széllyeloszlott, Petőfi pedig kenyér nélkül maradt. A balsors, mely négy év óta példás állandósággal környékezte, most ismét különösen érezteté vele kezének sulyát. Már az uton mikor Pestet a nyár végén elhagyta, kezdett betegeskedni, betegsége attól fogva folyvást növekedett, a legutóbbi hetekben Székelyhidon nem is játszhatott és annyira elgyöngült, hogy ereje visszanyerését két-három hónál előbb a legjobb esetben sem remélhette. Egész csontvázzá vált.

Digitized by Google

Ily inséges állapottal nem volt egyéb mit tennie, mint visszatérnie Debrecenbe, hol legalább mégis akadt egy pár ismerőse.

Pákhhal, ki jelenleg Debrecenben nevelősködött, már előbbi rövid ottmulatása alatt megujitotta a soproni ismeretséget; most hát egyenesen hozzá tartott.

Egy estve, a mint ment haza Pákh, a kapu előtt egy sáros, fáradt embert látott ülni, kopott, szakadozott gubában, átázott kalappal, — kezében egy nagy vándorbottal.

Alig ismert reá. Petőfi volt. Felvitte magához.

Ott elbeszélte Petőfi, hogy a faluzásban megbetegedve ruháit kénytelen volt eladni és roszabbakkal becserélni; aztán elesve, nyomorultan ide vánszorgott; legalább ha meghal, lesz ki eltemesse.

Nem halt meg, kigyógyult. Az ott tartózkodó színésztársaság jegyszedőnője, özvegy Fogas Józsefné asszonyom, becsületes debreceni civa a Váradutca végén közel a r. cath. kórházhoz az akasztófa mellett: magához vette, ápolta, táplálta, — gondolván, majd megfizet ez, ha módja lesz benne egyszer.

Bizonyára erős hite volt Fogasné asszonyomnak, mikor az istentől-embertől elhagyott szegény vándorszinész-fiunak fedelet mert adni. Jó öreg aszszony volt, azt irta róla később Petőfi; az isten áldja meg: — ezt is hozzátette.

Akkor sokat didergett és nyomorgott; sanyaru napjait Tieck Dramaturgiai lapjais Rötscher „Kunst der dramatischen Darstellung"-jának olvasásán kivül a francia nyelv tanulásával töltötte; néha Pákh Alberttel is találkozva, — s ha föltámbáskodhatott, nappal a collegiumban szerzett ismerőseit, este pedig Fogasné szivességéből a szinházat látogatva.

Harmadfél évvel utóbb ugyanazon szinházban

Digitized by Google

hol egykor senkitől tekintetre nem méltatva állott egy sarokban kegyelemből : harmadfél évvel utóbb, a mint belépett a nézők közé, minden szem rajta függött s a lelkesedés az égiháboru hangján kiáltá : éljen Petőfi Sándor!

Látván, hogy a telet már a kálvinista Jeruzsalem rideg falai közt lesz kénytelen tölteni, nov. 28-ról irt Nagy Ignácnak s eddigi szivességére támaszkodva, hathatósan kérte : kölcsönözzön neki negyven pengőforintot, minek visszatérítésére mindjárt fölgyógyulása után minden erejét forditani el nem mulasztandja. „Ha — ugymond — terhére nem esnék a Tekintetes urnak alázatos kérelmem teljesitése, kiragadtatnám a legnagyobb inségből, melyben ember lehet.“ Ugyane datum alatt Bajzának is irt s „halvány tintájánál feketébb sorsát“ előtte per longum et latum lerajzolta. Panaszol Laukára, hogy Pesten létekor elkért tőle nyolc pengő forintot kölcsön, — s *háromma l* most is tartozik. „Azon szemtelenségre valék kénytelen vetemedni, hogy Nagy Ignác urtól pénzt kérjek kölcsön“ — igy ir. — „Mint szégyenlem s mégsem tehetek máskép!“ Ily állapotában a muzsák is kerülték s minden a mit irni tudott, mióta Pestről eljött, két keserves népdal volt.

Megkapta-e a Nagy Ignáctól kölcsönképen kért összeget, arra nézve nincsenek adataink. Miután azonban Nagy Ignáchoz intézett kérdéses levele Bajza hátrahagyott irományai közől került ki, ugy látszik : Nagy Ignác közölte volt a levelet és kérést Bajzával, — és hogy az öregek a nyomorgó fiatal költő sorsát közös tanácskozás tárgyává tették.

De akár kapta meg a 40 ezüst forintot, akár nem, bizonyos, hogy nagyon kevéssé volt vele segitve rajta; hisz maga énekli, hogy a *fütő szalmája* elfogyván (mert a debreceni boglyakemencéket — mint a lengyel pusztákon — szalmával és alommal

Digitized by Google

fütik) : égő pipáját szorongatta, — mig végre a fagy engedett. Ugyanott dalolja :

Jó hogy az embernek csont-foga van ;
Ezt bölcsen rendelék az istenek,
Mert hogyha vas lett volna a fogam,
A rozsda ette volna meg.

Emlitett két levelén kivül egyéb érintkezése felől az irodalmi körökkel nincs tudomásunk. Vachott Sándornak is szeretett volna irni — kinek költői tehetségére tartott valamit — azonban félt, hogy levele nem érdekelné. Hozzáteszi még, egy Bajzához küldött tudósitásában, kissé erőszakolt igénytelenséggel, mely a gunyba játszik át : „Vannak még, kiket annyira tisztelek, kiket szeretnék kérni, hogy néhanéha emlékezzenek rám, de hiszen én oly csekély vagyok s ezt tenni nem merem!“

Sokkal őszintébb illető levelének kezdete, midőn irja ; „Mélyen tisztelt Tekintetes Ur! Szives engedelménél fogva bátorkodom röviden lerajzolni körülményeimet, áthatottan azon édes sejtéstől, hogy talán nincs a Tekintetes Ur minden részvét nélkül sorsom iránt. Legyen szabad azt remélnem ; legyek oly szerencsés, hogy e remény valósuljon ; mert elhagyott pályámon a Tekintetes Urnak irántam mutatott — s általam aligha megérdemlett — szivessége, leereszkedése ösztönzőm egy magasabb cél felé, igen, vezércsillagom — büszkeségem.“

Ugy tudjuk, Bajza e leveleket nem hagyta válasz nélkül. Kár hogy sorai nem maradtak fenn ; kölcsönös érintkezésüket és az általa Petőfire gyakorolt hatást illetőleg érdekes adalékul szolgálnának.

Bármily lassan, de idő folytán egészsége csak javulni kezdett. Néha már lábra állott s ki-kijároga-

Digitized by Google

tott; verset is irt gyakran, de semmi jövedelemre nem tudott szert tenni.

Hirnevének emelkedő napja egy sugárt sem vetett az utcavégi huruba rideg falai közé. Igy huzta ki a sivatag telet.

Február elején egy reggel benyit Pákh Alberthez s megállva előtte, azt kérdi:

— Van-e hozzám föltétlen bizalmad?

Pákh i g e n t mondott.

— De oly erös bizalmad, hogy még csak kétkedni se tudj abban, a mit mondok?!

Pákh esküdött hogy v a n.

— Akkor fogd a kalapodat s gyerünk!

Hová és mi célból, azt egy szóval sem emlitette, csak vezette társát keresztül a sáros debreceni utcákon, mig épen a város végére nem értek.

Ott volt a Nagy-Várad-utca tulsó felén egy sor rongyos apró ház, azok közt egyik volt Fogasné asszony viskója: ebbe vezette Petöfi Pákhot.

Itt lakott ő egy szük kis szobában, ablakából épen az akasztófára volt kilátás; kopott pokróccal beteritett ágya fölé voltak akasztva Hugo Viktor és Vörösmarty arcképei; iróasztal gyanánt egy öcska vaskemence hideg fedelét használta; e kemencét azelőtt fényüző emberek vihették volt a rozzant házba, — olyan bérlakók a kik f á v a l szoktak füteni; ő e kályha lapos tetején irta verseit és olvasta Berangert, ki már ekkor Heinevel együtt kedvenc tanulmányát képezte.

Megérkezvén Petöfi, még egyszer megtudakolta Pákhtól: van-e hozzá föltétlen bizalma.

Akkor azt mondta: üljön le, vegyen tollat, — ő diktálja, mit irjon. És diktálta, a mint következik:

„Én Pákh Albert, kötelezem magamat, azon esetben, ha Petöfi Sándor 150 váltóforintnyi tartozását Fogas Józsefné asszonyomnak n e g y v e n ö t

Digitized by Google

nap alatt le nem fizetné, ez összegig érette kezességet vállalni s azt helyette lefizetni. Kelt" stb.

Pákh leirta s nevét alájegyezte. Fogasné asszonyom megnyugodott benne s összehajtogatva, eltette ócska almárioma fiókjába.

Pákh maga sem volt valami fényes állapotban; — Magyarországon nem szokták rózsából vetni a nevelők ágyát; — 150 forint negyedét képezte összes évifizetésének; hogy ezt kockáztassa, Petőfi jócsillagához a legerősebb bizalommal kelle birnia: birt-e csakugyan, arról mi jót nem állhatunk; azonban mint látók, Petőfi categoricus fölszólitásának nem volt képes ellentállani; hanem mikor a kötelezvény özvegy Fogas Józsefné asszonyom kezében volt, akkor aztán csakugyan megkérdezte Petőfitől, mégis mi uton-módon reméli ez összeg pénzt oly rövid idő alatt összeteremteni?

Petőfi büszkén egy csomag papirra tette kezét s önérzettel mondá:

— Költeményeim!

Később hozzátette:

— És ha térden kellene is házról-házra koldulnom, mégis bizonyos lehetsz benne: a kitett napra megküldöm az összeget.

Búcsuja előtt pár nappal a collegiumban, nem vélt kedves meglepetés érte. Szénfy Gusztáv tudniillik Petőfi egyik versét már előbb kótára tette volt. Ezt az Életképek melléklet gyanánt szétküldte, a nélkül, hogy Petőfi tudott volna felőle. A fiuk se mondták, hanem egy látogatása alkalmával: — „fujunk egy dalt Sándor tiszteletére!" — csak rákezdtek az övére. Neki nagyon jól esett ez egyszerü tréfa.

Kezet szoritva jóembereivel, vette botját-kalapját s a kötet verset zsebébe dugván, ismét nekiindult a világnak. A collegiumi önképző-társulat kebelében

Digitized by Google

12 forintot gyüjtöttek részére. Mig Pákh ismét keresztülkisérte a városon, ennek egy emberséges vasárus titokban hat ezüst huszast csusztatott zsebébe a költő számára; ez volt egész utiköltsége — Pestig.

Ez utjáról emlékszik Kerényihez intézett 1847-ki leveleiben: „Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó . . . mert akkor vagy éhenhalok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem a Hegyalján; egy lélekkel, egy élő lénynyel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyu idő volt. A süvöltő szél havasesőt szórt reám. Épen szemközt jött. Arcomon megfagytak a könyek, melyeket a zivatar hidege és a nyomoruság fakasztott."

Tokajig ment egyenesen. Tokajnál a Tisza áradása miatt Egernek kanyarodott, hol Tárkányi Béla és irodalomkedvelő baráti köre — a lelkes ifju növendékpapok — tárt karokkal várták és nehány napig el sem eresztették. Fogadtatása sajátságos volt. Az ifju papoknak eleinte nehezen fért a fejökbe, hogy ez a mód nélkül ütött-kopott vézna ember legyen Petőfi Sándor. Ő fakó gallérköpenyében eleinte szótlanul ült a baráti társaság közepette; de aztán, hogy a pohár és a kölcsönös érintkezés nyelvét megoldotta, nem fösvénykedett a szóval; elmésségnek és tréfának vége-hossza nem volt; utoljára geniusának egész fénye kitündöklött és a papok — azt mondják, megnevezés nélkül is tudták volna, hogy nem mindennapi ember áll előttök.

E volt az első sugár, mely a dicsőség csillagából homlokát érinté: jól esett neki látni, hogy az ország értelmisége, ifjusága nevét ismeri, dalait sze-

Digitized by Google

reti; feledve volt baj, bú — minden kiállott szenvedés; s lelke mint a Memnon szobra zengeni kezdett:

Kedvemnek ha magja volna,
Elvetném a hó felett,
S ha kikelne, rózsaerdő
Koszoruzná a telet.
S hogyha földobnám az égre
Szivemet,
Melegitné a világot
Nap helyett!

Megérkezéséről szintén az emlitett levelekben irja: „Egy héti kinos vándorlás után Pestre értem. Nem tudom, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy szegény vándorszinészen? . . . A végső ponton álltam; kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint a mely kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál.“

Elment Vörösmartyhoz.

A fővárosi irodalom akkori matadorai nem olyanok voltak mint a mostaniak, kik az önelégültség, közöny vagy dölyf álmába elmerülve, azt hiszik, eléggé szolgálják az ügyet ha saját dicsőségük verőfényén vég nélkül sütkéreznek, a feltörekvő tehetségeket pedig sorsukra bizzák. „Aidez toi et le ciel t'aidera!“ ez nálok a jelszó; a mi a miskolci csizmadiánál és a kolozsvári szürszabónál is megvan magyar forditásban és igy hangzik: „Kapaszkodjék kiki, — minket sem segitett senki!“

Vörösmarty más ember volt; Jókai jól le tudja irni: Nem ugy mehetett-e ő hozzá minden ismeretlen, névtelen költő, kinek biztató szóra volt szüksége, mintha atyja házához menne?! Nem neki köszön-

Digitized by Google

heti-e az első buzditás jótékony hangjait majd minden ujabbkori jeles iró? Nem segitett-e ő mindenkit a kiben tehetséget ismert — hogy megálljon a költészet ösvényén — nem segitett-e — nemcsak szóval de tettel is?

Hozzá fordult tehát a hóna alatti versgyüjteménynyel Petőfi.

A szelid jó táblabiró-költő nem volt bőbeszédü, nem tudott valakit mézes-mázas beszéddel jóltartani, de a mit mondott szájával, érezte szivével.

Vörösmarty megigérte, hogy a költeményeknek kiadót fog keresni.

Petőfi megnyugodhatott benne, hogy ez nem üres szó, hanem olyan zálog, a mi valóságra fog válni.

Időközben két hét tölt el.

Ezalatt Petőfi találkozott Várady Antal pesti ügyvéddel, ki a költő versfüzetébe belepillantva, érettök ugy megszerette, hogy azonnal elvitte magával szállására. Egy szobám van, monda, de elférünk benne ketten.

Nappal az ügyvédnek sok dolga volt, ezt Petőfi jól látta s azt mondta, hogy neki nincs semmi dolga. De éjszaka Várady, ha fölébredt, látta hogy vendége fönnül és dolgozik. Nem háborgatta, — ugy tett, mintha aludnék.

Ebédre is elhitta volna, de Petőfi azt mondta: köszöni, már máshova igérkezett.

Nem volt igaz; az első napok nagyobb része ebéd nélkül mult el töle.

Csak nagy unszolással tudott vele Várady pár forintot elfogadtatni kölcsön. Másnap azt is visszafizette Petőfi: éjszaka két költeményt irt s valamelyik lapnak eladta annyiért, a mi épen elég volt adóssága lefizetésére.

Egy este avval toppan be Várady lakótársához hogy harminc forintja van nála letéve.

Digitized by Google

Harminc forint szép pénz volt Petőfinek akkortájban.

E harminc forint története pedig következő.

Két hét lefolyása alatt számos kiadóhoz bekopogtatott Vörösmarty a versfüzettel, a nélkül, hogy a költemények számára keresztapát talált volna közöttök. Végre az a gondolata támad : a Nemzeti Kör ugyis a közmüveltség és irodalompártolás érdekében áll fenn és a pesti értelmiség tanyája : adja ki e verseket a Nemzeti Kör!

Váradyval s több költészetkedvelő ügyvéddel — orvossal összebeszélvé a Kör következő közgyülésén előterjeszté ez óhajtását.

De e szokatlan inditvány nagyon csekély támogatásban részesült.

„Mit! Hát költő-dajkák vagyunk-e mi? Versirók kisdedóvodája akar-e lenni a Nemzeti Kör?!“

Igy dohogtak a nyárspolgárok és irástudók, a kik szavazattöbbséggel tán már meg is buktatták volna a jó Vörösmarty inditványát, ha akkor elő nem áll egy derék szabómester, azt mondván : ő tudja, hogy a mit Vörösmarty ajánl, az nem lehet rosz ; ezért, ha más nem találkozik, kész egymaga a nyomtatási költségek hordozására ; sőt harminc forintot előlegez is annak a költőnek, hogy egy ideig legyen miből élnie. Ezt a derék iparost nevezték Tóth Gáspárnak. Ő volt a költő első és egyetlen moecenása.

Tóth Gáspár fölszólalása döntött.

Három hét mulva 150 pengőforintot kapott Petőfi versei első kötetéért a Nemzeti Körtől.

Negyvenkét napig egy szót sem hallott Pákh, eltávozott barátjáról.

A negyvenharmadik nap kezében volt az egész összeg, Petőfinek egy igen tréfás, bohókás levelével, mintha az egész dolog igen rendes, mindennapi eset volna. (Általában : Petőfi igen szerette levelezésében

Digitized by Google

a humort; egyszer Szathmáron 1847-ben Jókaira megharagudott valamiért s hozzá intézett levelét a boritékon igy cimezé: „Jókai Mórnak, a legkisebb tisztelet nélkül.“

Ekképen Petőfi existentiája, egyelőre legalább biztositva lett volna, noha a közönség részéről pártfogoltatása népszerüségével nem állott arányban. Versei ezen első kötetéből alig költ el hétszáz példány; csakhogy a költségeket kikapta a Nemzeti Kör belőle. De gyüjteménye a birálat részéről igen kedvező fogadtatásban részesült; költeményei fölött a szerkesztők vetekedtek: neve az előfizetési fölhivásokban szerepelni kezdett s hangzott a két ország egyik végétől a másikig, és iránya az avatottabbak és illetékesebbek komoly figyelmét is felköltötte.

Mindenki érezte, hogy tünemény jelentkezik.

Az ifju költőnek azonban mindez semmit sem hozott be a konyhára.

A százötven forintból pedig hatvanat Debrecenbe kellett küldenie Fogasné asszonyom kielégitésére (kit nb. Jókai „Tarka Élet“ cimü könyvében hibásan nevez Bordásnénak).

Mikor Petőfi Pestre érkezett, meglehetősen el volt rongyosodva. A mint versei diját a Körtől megkapta, legelőször is ruhacsinálttatáshoz kellett látnia. Ez és egyéb költségek az adóssága kifizetése után megmaradt pénzt nemsokára fölemésztették, s a mi költőnk erszényét ismét megütötte a lapos-guta.

Kenyér után kellett néznie. Pesten nem volt semmi reménysége. Kecskeméten vándorszinész-társaság müködött, melynek igazgatójától Petőfi biztatást nyert. Megint fölcsapott hát a vándor Thalia szakadozott lobogója alá — még egyszer és utoljára.

Kecskeméten nem sokáig maradt, — hanem azalatt bizony megint koplalt meglehetősen.

Digitized by Google

1844 tavaszán a Regélő cimü divatlapot Erdélyi János kezéből sógora Vahot Imre, az akkor szépreményü és nevezetes iró, volt átveendő és a következő nyári félévben „Pesti Divatlap“ cim alatt folytatandó.

Vörösmarty értesülvén a tervről, figyelmeztette Vahotot : szólitsa föl Petőfit is munkatársul. Vahot, ki az irodalomban mindig a magyaros irány pártolója és — később tulzásaiban is — képviselője volt, szerette Petőfi müveinek népies zamatát és eredetiségét s nemcsak munkatársul, de egyenesen segédszerkesztőül szólitotta föl Petőfit.

Ez irt Bajzának : elfogadja-e Vahot ajánlatát, melyet különben akkori viszonyai közt magára nézve kedvezőnek tartott.

Bajza, ki különben akkor Vahottal a francia drámák miatt polemiában állott : egyenesen azt tanácsolta Petőfinek, fogadja el az ajánlatot, mely a neki nem való vándorszinészetnél mindenesetre biztosabb életet igért számára és a mellett az irodalom központjáni megállapodásra segitette.

A jó Petőfi akkor Kecskeméten ismét oly szorult körülmények között volt, hogy kosztját — szállását már régóta nem tudta fizetni, hitelét pedig igen sajátságos és nem kis mértékben elmés uton tartotta fenn. Egy paraszt családnál lakván tudniillik, a háziaknak néha nagy rejtélyesen egy vaskos öreg könyvet mutogatott oly megjegyzéssel, hogy ő ezt a világ minden kincseért sem adná.

Mikor aztán Vahot Imre meghivása következtében induló szándékát kijelentette, hiába fogadkozott gazdasszonya előtt, hogy tartozását legelső alkalommal becsületesen megadja : az erre semmit sem hajtott, hanem a nagy könyvet zálogképen letartóztatta s rendkivül örvendett, milyen becses szerzeményhez jutott ezáltal. Petőfi nem háborgatta eb-

Digitized by Google

beli örömében s a nagy könyv tán máig is a kecskeméti civa birtokában van.

Junius vége felé csakugyan fölérkezett hát a mi kóbor lantosunk Pestre. Vahot a „Budapesti Viszhang“ 1856-ki folyamában leirja, hogy állitott be hozzá. Mindenek előtt borzos hajjal — hajának minden szála mindétig az eget fenyegette; — aztán világos szinü, kopott kabát- és nadrágban, fehér magastetejü kalappal.

— Én Petőfi Sándor vagyok, szólt inkább nyersen mint szeliden, mindenesetre pedig észrevehető önérzettel: — ön meghivása folytán följöttem Pestre.

— Isten hozta önt. A „Pesti Divatlap“ hetenkint egyszer fog megjelenni s önnek nem lesz egyéb dolga, mint a sajtóhibákat kiigazitani benne; a vegyesek rovatába holmi apróságokat forditani s minden számba egy jóizü magyaros verset irni. Lesz-e kedve a dolog vastagabbik végéhez, a prózai munkához?

— Talán azért kérdi ön, viszonzá Petőfi fanyar mosolygással, mert szinész voltam? Ne féljen ön, hordtam én már borjut is a hátamon s a glédában megszoktam a rendet és subordinatiot!

— Annál jobb — fejezé be Vahot. A mondott segédi foglalkozásért ajánlok önnek szállást, kosztot s havonkint 15 forintot; ezenkivül minden versét külön dijazom, a mi havonkint hasonlóképen felmehet 15 forintra. Meg van-e ön e föltételekkel elégedve, mondja meg őszintén!

— Meg vagyok elégedve.

Vahot számitása szerint e fizetés, mindent összevéve, mintegy 600 pengő forintra ment — a mi akkor annyit tett, mint most 1000. Noha Jókai azt állitja, hogy Petőfi Vahottól nem kapott többet 400 váltóforintnál egész évre; Gyulai Pál pedig ugyancsak Vahotnak egy izben szemére vetette, hogy

Digitized by Google

Petőfi költeményeit egykor 2 pftjával dijazgatta s most mégis a maecenást akarja játszani az elhunyt nagy költő irányában, kinek szállása Jókai rajza szerint a Magyar-utcában olyan volt, hogy ablakát félig eltakarta a lépcső. Itt irta azt a panaszos verset a naphoz: mért nem akar hozzá besütni? Hisz tudhatná magáról Apolló, hogy a poetának nincsen pénze fára s gyertyára!...

Vahot az első kutforrás jogánál fogva követel hitelt leirásának. Jókai Petőfit idézi, kitől a fennforgó adatok iránt levélben értesült; — ámbár nem ragaszkodik makacsul állitásához — s adatok tekintetében nem szokott igen válogatós lenni.

Annyi kétségtelen, hogy Petőfi a „Pesti Divatlap“ segédszerkesztősége által nem tett szert valami fényes anyagi helyzetre.

De ha csak a lépcső alatt kapott is lakást Vahot Imrétől; ha költeményei csakugyan 2 frt dijban részesedtek, és ha évi fizetése valósággal nem ment volna többre 400 váltó rhénes forintnál: Vahot annyiban mégis elismerést érdemel, mert rajta kivül volt még lapszerkesztő nem egy, Magyarország fővárosában és pedig olyanok, a kik nem kezd ő lapok, hanem megállapodott vállalatok élén álltak s mégis egyiknek sem jutott eszébe, hogy a köztudomás szerint nagy tehetségü és köztudomás szerint inséggel küzködő fiatal költő számára — munkájáért — egy padlásszobáról, 400 váltó forint évi fizetésről és versenkint 2 pengő honorariumról gondoskodjék. — Mikor aztán megnyitotta Vahot előtte az ösvényt a közönség szivéhez és némi módot nyujtott képessége érvényesitésére, akkor adott egy verséért Frankenburg (detto) két forintot; Horváth Lázár egy aranyat (ez kezdte meg); aztán az „Életképek“ szerkesztői másfél aranyat. 1848 felé 25—30 pft volt egy költeménye dija.

Digitized by Google

Mielőtt Petőfi a „Pesti Divatlap"-hoz szegődött volna, többek, a kik előtt Vahot ebbeli szándékát említette, nagyban próbálták elijeszteni, — Petőfit korhelynek, gondatlannak festették, kinek a szerkesztési mechanicus munkához türelme, kedve nem lesz.

Ellenkezőleg ütött ki a dolog.

Érezvén hogy kinos nélkülözés és viszontagság után végre révbe verekedett, dics- és munkavágya teljesen fölébredt s nemcsak müvészeti tanulmányait kezdte gondosabban üzni, hanem a lap körül is a legnagyobb tevékenységet fejtette ki s egészen beleélte magát az irodalomba, ugy hogy szinte roszul esett neki, midőn egy izben A—i ösmerőse látogatására Gyömrőre menvén, az gróf Telekiéknél ily esetlenül mutatta be: „Petőfi barátom Pestről, ki félig-meddig iró is volna már." — Ezt 1844 augusztusában Szeberényinek is elpanaszolta.

Teljesitette biz ő pontosan segédszerkesztői teendőit, sőt szakmáján kivül nagyobb forditásokat is eszközölt, németből — franciából, Paul de Kock és Dumas után (1844, I. évnegyed, 15. sz.) mely utóbbi kedvenc irója lett.

A correctura kedveért reggelenkint fél mértföldet kellett neki utazni — Budára, Gyurián és Bagó nyomdájába. Hanem aztán az a mellékes accidentiája volt belőle, hogy a hol lehetett egy-egy furcsa sajtóhibát csusztatott be a szövegbe; például: a helyett hogy ez s ez francia ur egyik örökösének kétezer livre évdijt, másiknak háromszázezer frankot hagyományozott, ő ezt javitotta be: „az egyiknek kétezer éves l i v r é e t, a másiknak háromszázezer f r a k k o t."

Az ilyeneken aztán nagyon jól mulatott.

De noha már akkor érezte, hogy az ő országa nem a szinészet világából való és dolga az irodalom-

Digitized by Google

ban meglehetősen kezdett folyni, egy kisérlet nélkül mégsem volt képes megválni gyermekkori szép ábrándjai tárgyától, mely ellen „a balitélet vak óriásának nyelve szól.“

Növekedő költői tekintélyéből bátorságot meritve, 1844, október 9-n föllépett tehát a Nemzeti Szinház deszkáin, Szigligeti „Szökött katoná“-jában, mint Gémesi notárius. Kiléptekor az ifjuság nagyon megtapsolta. De Thalia nem számára fonta koszoruit. Szavát alig lehetett hallani (ez különben némely hirneves müvészszel is megtörténik); mentől tovább játszott, annál nagyobb zavarba jött s végül ilyenformát mondott: „Tehát Gergely urfi a menyasszony?!“ — s kiigazitá hirtelen igy: „Julcsa kisasszony a vőlegény.“

A közönség jóizü nevetésre fakadt, ő pedig végkép — és tán már nem is oly nehéz szivvel — búcsut vett „elzárt mennyországától“ — s nyugodtan ment vacsorálni a Komlóba.

Hivatásával tisztába jöve, összes erejét a költészetnek szentelte. Első nagyobb müve „A helység kalapácsa“ cimü vig-epos volt négy énekben, mely a hősköltemények erőteljes nyelven irt — és sok részben sikerült parodiája. Ezt főleg Vahot ösztönzésére irta, de mikor kész volt, Vahotnak nem tetszett s igy Geibelnek adta el 40 pengő forintért. Geibelnél még most is vannak példányok belőle. A magyar közönség nem szereti a parodiát.

A „Helység Kalapácsáról“ a pozsonyi Hirnökben birálat jelent meg Poor Jenő aláirással (1844. II. félév, 93. sz.) Ez komolyan veszi és az epos törvényei szerint birálja a parodiát. Gondolhatni, milyen furcsa következtetésekre jő aztán ily szempontból; legsikerültebb helyeit is idomtalanoknak, az egész munkát pedig „a költészet lealacsonyitásának és garasos komédiának“ nyilvánitja.

Digitized by Google

A Helység Kalapácsát „János vitéz“ cimü népies költői-beszély követte Petőfi tollából ugyanazon évben.

Vahot Imre leirja, hogy készült. Relata refero.

Egyszer csak gondolkodóba esett a mi Petőfink, mintha nagy dologban törné fejét. Kis szobájában órákig erősen dohányozva járt fel s alá és érthetetlen szavakat mormolt. A cselédek, kik a szobában megfordultak, azt mondták: az urfi ugy tesz, mintha meg akarna bolondulni.

Petőfi — mint Kisfaludy Károly — készitendő müve részleteit egész a befejezésig egyenkint előre ki szokta csinálni. (Jókai ezt kétségbe vonja.)

A mint aztán a tervezettel tisztában volt, este, mikor már a főváros zaja lecsillapult és a háznál rajta kivül mindenki álomra hajtotta fejét, szép csendesen nekivetkezett, iróasztalához ült s fönnakadás nélkül csaknem egész reggelig irt. Ez igy folyt mintegy hat éjszakán keresztül s egyik legjobb magyar népies költeményünk meg lön teremtve.

Heted nap átadta a kéziratot Vahotnak: olvassa meg és mondjon véleményt felőle.

Ritka iró, kinek impuruma oly hibátlan lett volna, mint a Petőfié. Vörösmarty kézirata tele szokott lenni kihuzással, javitással, közbetoldással; a Petőfiét az első leirás után könnyen lehetett szedni.

Vahotnak nagyon tetszett a munka; jónak — a maga nemében páratlannak nyilvánitotta, s midőn Petőfi aggodalmát fejezte ki előtte, hogy müve számára kiadót találni nem fog, Vahot a kiadásra is vállalkozott, ajánlván neki tiszteletdij fejében száz pengő forintot.

A szegény költő a legnagyobb örömmel vette a váratlan ajánlatot. Neki eddig még alig volt egyszerre száz forintja; most némi büszkeség szál-

Digitized by Google

lotta meg, hogy lantjával nagyobbacska összeget is képes szerezni, miből szüleit is segitheti.

Már csak az ujdonszülött szellemi gyermek megkeresztelése volt hátra; Petőfi „Kukorica Jancsi“ nevet akart neki adni; Vahot ezt, nem tudni mi okból, nem helyeselte, — tán igen póriasnak tartotta — mert biz akkor még a népiesnek ugyan kevés kelete volt a magyar irodalomban; — végre a „János vitéz“ nevezetben állapodtak meg; napvilágot is ezen cim alatt látott, 1000 példányban, minek azonban csak fele költ el, — fele a kiadó nyakán maradt. A ki aztán később kiadta, ezreket nyert rajta.

A müvet a critica elég méltányos fogadtatásban részesité, maga Vörösmarty pedig mind eszmemenete, mind compositiója felől a legmelegebb elismeréssel nyilatkozott.

Ezentul a költői küldetés önérzete Petőfi lelkében is sebes léptekkel kezdett kifejlődni; mindinkább átlátta, hogy kiválik és kimagasodik a sokaság napszámos csoportjából, gyakorlatilag is kezdett valamit tartani magára — minek egyik bizonyitványául álljon itt az a furcsa kis nyiltlevél, melyet a „Pesti Divatlap“-ban Benőfi Soma nevü versiróhoz intézett:

„Kérelem Benőfi urhoz!

Miután némelyek a névhangzás hasonlatánál fogva azt gondolják, hogy Benőfi én vagyok, a további zavar elkerüléseért igen lekötelezne B. ur, ha e különben is álnév helyett mást sziveskednék választani. Petőfi.“

Benőfi ur azonban, mint ugyancsak a „Divatlap“-ban kijelenté, szoros érdekek által levén kapcsolva e becses névhez, nem látta szükségesnek Pe-

Digitized by Google

tőfi kérelmét számba venni s később is az eddigi név alatt járulgatott sovány áldozataival Apolló oltárához.

Már hires iró volt Petőfi, midőn nehány iskolai verse a pápai képző-társulat 1845-ki zsebkönyvében, a „Tavasz"-ban főleg Szeberényi Lajos eszközlésére, részint saját neve — részint Homonnai álnév alatt napvilágot látott. Költőnknek nem igen tetszett e megtiszteltetés, sőt részéről a „Pesti Divatlap" 1845-ki 5-k számában erős megróvást vont maga után, ily cim alatt: „Köszönet a pápai képző-társulathoz." E nyilatkozat által köszönetet mond Petőfi azon „jóakaratért", hogy iskolai gyakorlatait most, évek multával, odaigtatták a zsebkönyvbe s ajánlkozik, hogy e „lovagias, gyöngéd tett" iránti há lából majd összeszedi katonakorából maradt alexandrinus verseit a „Tavasz" jövő évfolyama számára; azok még roszabbak, mint az itt közlöttek.

Petőfi pártja az irodalomban, költői népszerüségével és sikereivel lépést tartva gyarapodott, habár ellenségei is csaknem azon mértékben szaporodtak.

Sokakat büszke, rátartó és szótalan vagy nyers magaviselete sértett. Hisz elegen vannak a kik — kivált fiatal embernek — az egyszerü függetlenséget és önérzetet sem képesek megbocsátani!

Mások, a kezdő költői nemzedékből, azért nehezteltek reá, mert verseiket a „Pesti Divatlap"-nál — hol az ifjabb költőkre nézve biró volt élet és halál fölött — visszautasitotta, megjegyzéseit pedig szükség esetén minden tétova nélkül, szemtől-szembe megmondotta. A mennyi hajlammal viseltetett a jóravaló tehetségek iránt ép oly nagy mértékben haragudt a kontárokra; s minthogy azidőben fölötte sok versiró kopogtatott be a Divatlaphoz, Petőfi valóságos villámháritóul szolgált a szerkesztőre nézve,

Digitized by Google

ki az el nem fogadott munkákért a felelősséget segédjére ruházta; a vad költők aztán erre haragudtak.

A kik barátságot tartottak vele, azok is sokszor panaszkodtak uralkodásvágya, erőszakossága és zsarnokoskodó természete ellen. Szellemi felsőségét környezetével éreztetni nem mindig restellette.

A mi azonban Petőfinek legtöbb ellenséget szerzett, az költői egyéniségének és föllépténck belső természetében rejlett. Ő t. i. a magyar genius számára eddig nem sejtett uj utat nyitott meg, uj korszaknak lett alapitója és lángelmü képviselője. Mikor történt az, hogy két egymást kirekesztő irány küzdelem nélkül legyen képes kiegyezni? Itt is elegen akadtak — baglyok, kiknek a régi sötétséghez szokott szemét a fölidézett uj korszak napvilága bántotta: innen lön huhogás és a körmöknek csattogtatása.

Császár Ferenc — a régi iskola mengcsontosult hive, triolettek, madrigálok, ritornellek nagymestere — volt az első, ki az irástudók közt Petőfi ellen támadt visszahatásnak, szörnyüködésnek és fölháborodásnak hangot kivánt adni, egy mérges bírálattal, mely az 1844-ki Életképek bírálati melléklapjában az Irodalmi Ór 4. és 5. számában jelent meg, s a Versek I. kötetét, a Helység Kalapácsát, János Vitézt és a Cipruslombokat tárgyalta. Itt elismeri ugyan Császár Petőfiben a tehetséget, de erőteljes nyelvét és körmönfont népies kifejezéseit félreértve, káromkodásnak nevezi, miattuk a költőt betyári szilajsággal s a közizlés és erkölcs megrontásával vádolja. Nagyon föltünő e mellett, hogy másfelől a Cipruslombokban, melyek pedig aránylag inkább az ő kedve szerint lettek volna irva, alig lát egyebet üres érzelgésnél és erőltetett pityergésnél. Az is nevezetes hogy 1845-ig két korszakot különböztet meg Petőfi müködésében: az első terjed 1842-től 1844-ig,

Digitized by Google

midőn kevesebbet de „komolyabban“, „szelidebben“ és több gonddal dolgozott; a másodikban (1844—5) pajtási tulságos magasztalások által elkapatva, nekivadult s m i n d e n művészi formát lábbal tapodva, pusztán szeszélyének nyers szózatát követte. És ez azon időszakról volt mondva, melynek a magyar népies elbeszélő-költészet első fecskéje, „János vitéz“ köszönhető. — Vigasztalhatta a költőt Vörösmarty itélete, mely szerint e mű bármely irodalomnak díszére válnék.

Petőfi kellőnél érzékenyebb volt a critica iránt; birálóira — a kik, igaz, többnyire részrehajló vagy elfogult szempontokból itélték meg — szeretett volna tüzesőt ontani; egy-egy méltatlan bántalom miatt napokig epekedett sőt dühöngött — egy ízben sárgaságba is esett; sokszor ellökte a tollat, le akart mondani az irói pályáról s visszatérni a szinészi élethez. De csakhamar ismét összeszedte magát és elhatározottan kiáltott föl:

Az én utamban sok a kigyófészek:
Én — — beléjök lépek!

Hanem biz ilyenkor néha annyira fejére nőttek a habok, hogy olyan ember nyilvános és magán támogatása is, mint Vahot Imre, igen jól fogott a mindenfelől kereszttüzbe vett lángeszü ifju költőnek, kinek szive csak akkor könyebbült meg némileg, ha criticasterei csordájának amugy istenigazában közibe cserdithetett. Igy születtek a „Mit ugattok, mit haraptok!“ a „Rosz verseimről“ s többefféle kezdetü versek, melyek Petőfi szempontjából többé-kevésbbé jogosultak voltak ugyan, hanem — a visszahatás természeténél fogva — a critica egész eszméjét, az irodalom nem csekély kárára, rosz hirbe hozták nálunk, és utánzói által félremagyarázva, a rosz köl-

Digitized by Google

töknek lábat adtak — és visszaélésre nyujtottak alkalmat.

Császár Ferencen egy marós nyelvü — habár semmi irodalmi becscsel nem biró — vers által boszulta meg magát Petőfi; — avval a melyik igy kezdődik: „Nagyságos ur, tudja-e mit?“ — Hanem ezt versei gyüjteményéből, többekkel együtt kihagyta.

De ha rosz neven vette is a birálatot, nem lehet mondani, hogy költői fejlődésére rosz hatást gyakorolt volna. Sőt ellenkezőleg. Az okos szóra hallgatott ő, ha az ellenség szájából került is ki; a gáncs önképzésre és haladásra gerjesztette s miután ellenlábasai mindenekfölött naturalistaságát vetették szemére, az e miatt érzett visszahatás müvészi studiumainak és előmenetelének egyik fő rugójául szolgált.

Említők már hogy nemcsak ellenségei hanem barátai is voltak Petőfinek az irodalomban.

Sok ellensége, kevesebb barátja.

És a kevés között még kevesebb az igazi.

Nagy a tenger, — a drágagyöngy benne ritka.

A vele egykoruak közől senkit sem szeretett annyira mint Jókait, Emődi Dánielt és Kerényit. Jókaihoz ezt irta:

Szentül hiszem: ha a világ
Elfordul is szivemtől,
Ha a világnak ajkain
Rám átkok-átka zendül:
A te ajkadról akkor is még
Reám csak áldás lebben el...
Ha az egész világ egy kéz lesz,
Mely eltaszit, mikint dögvészest,
Kezed még akkor is ölel!...

— a mi hogy aztán később nem egészen teljesedett be, abban a két barát körülbelül egyaránt hi-

Digitized by Google

bás volt.— Emődiről pedig Uti-jegyzeteiben következőleg emlékezik :

„Nem tudom : egyszer fogja-e a közönség e sorokat olvasni, vagy . . . egyszer sem; de leirtam e nevet, hogy a hányszor olvassák leveleimet, lássák egyszersmind leghivebb, legönzéstelenebb, és legtisztább lelkü barátim egyikének nevét is.“

Jó barátságot tartott még Tompával, Pákh Alberttel, Pálffi Alberttel, Lisznyaival és másokkal, — noha ő ezek nagyobb részét inkább pajtásainak mint barátainak tekintette és verseiben is igy nevezte. Erről irja 1845-ki Uti-jegyzetei kezdetén :

„Az illetők közől egypár boszankodott sőt meg is haragudott, hogy őket pajtásoknak nevezem s nem barátoknak. Most is csak azt mondom, kedves pajtásaim, hogy tempi passati, mikor én valakinek barátja voltam .... tudnivaló, azért, mert nem hiszem, hogy nekem barátom legyen.“

Azt mondja, neki a c s i z i ó is megjósolta, hogy nem lesz szerencsés a barátságban.

Igazi ragaszkodó, ily nagy szellemhez méltó, vele élő-haló barátja nem is volt senki.

Az idősebb irók közől legtöbb tisztelettel viseltetett Bajza — legtöbb szeretettel Vörösmarty iránt, kinek később, két kötetben megjelent első rendbeli összes költeményeit is „tisztelet és szeretet jeléül“ ajánlotta.

Nagyon jól volt még Vachott Sándorral, Imre testvérével, az ismert nevü költővel; ámbár az utóbb emlitett összeköttetések inkább irodalmi érintkezésre és eszmecserére, mint személyes barátságra szoritkoztak.

Vachott Sándor Petőfi magán egyéniségét különben sem nagyon kedvellette : költői müködése ellen pedig nem kevésbbé erős kifogásai voltak. Vachott Sándor, mint a holdvilágszürcsölő, irósvajkint olva-

Digitized by Google

dozó régi iskola hive, Petőfi lyráját igen nyersnek, igen pongyolának tartotta. E miatt a két Sándor gyakran oly keserü vitába bonyolodott, hogy Vahot Imre volt kénytelen békebiró gyanánt közbelépni és a vitázók közt elosztani a koncot. Vachott Sándor Petőfit naturalistának nevezte s kétségbe vonta versei mübecsét. Ez méregbe hozta az ingerlékeny ifju költőt, ki társának — alkalmasint nem kevesebb joggal — mesterkéltséget, érzelgést és ürességet hányt szemére. Mindazáltal Petőfi inkább simult Vachott Sándor nézeteihez, mint ez amazéhoz. Ugy tette ugyan, mintha néha föl sem venné a korholást, de azért verseiben szemlátomást észrevehető volt a technicára forditott szigorubb figyelem és a gondolat tisztázása.

Magával Vahot Imrével különböző természeténél fogva soha sem nagyon rokonszenvezett Petőfi s Vahot is megvallja, hogy ő e zord, epés és magábazárkozott fiun semmi szeretetreméltót nem talált.

Na hogy különös modora is volt, tagadhatatlan. Azt mondja Vahot: kis gyermekeinek, kik oly örömest barátkoztak volna vele, soha egy jó szót sem adott, sőt gyakran mindenféle g r i m a c e-okkal, vadállati fogvicsorgatással és szemhunyoritással ijesztgette őket.

Különben a mindennapi életben szerette a vig társaságot és jó cimborákat; ennek bizonysága azon személyes népszerüség, melyben az ifjuságnál részesült: 1844-ben névnapjára a Pilvax-kávéház közönsége — többnyire jogászság — szeretete jeléül arany pecsétnyomó-gyürüvel tisztelte meg; e gyürüt viselte is mindaddig, mig jegygyürüjével cserélte föl; azontul csak ezt viselte. Másfelől hogy mily ragaszkodó pajtás volt akkor Petőfi és mily komolyan vette a kávéházi barátságot, kitetszik a következőből. Az 1844-ki Pesti Hirlap 380-ik (augusztusi) számainak ujdonságai közt, akkori mód szerint bizonyos kávéház fe-

Digitized by Google

löl gunyos megyjegyzések láttak napvilágot, hogy : „négy-öt cigány fiu rontotta egy sarokban a levegőt fülsértő recsegtetéseivel“ s hogy „az ott volt ifjuság az ajtók feltáratása által az utcai sokaság bámulatában kereste dicsősége nagyszerüségét“ stb. — Petőfi a Pesti Divatlap 9. számában ez ellen neve alatt formalis cáfolatot közöl : hogy „az öt cigány fiun kivül még az Egressy Béni bandájától elpártolt két cigány legény is ott volt“ s hogy „e zenetársaság feje, ha a körülmények nem változnak, Rózsavölgyi lett volna, a ki“ stb. ; s végül hogy „a kávéház ajtói nyári meleg időben mindig nyitva állanak.“ Aztán igy fejezi be cáfolatát Petőfi : „A szóban forgó kávéházat némely urak mód nélkül szeretik gyanusitgatni ; pedig bizony kár, mert lépjen be akármikor bármily becsületes ember s nem fog olyasminek tanuja lenni, min józanészszel megbotránkozzék.“ — (Hogy ily eredeti és igen jellemzetes darabok Petőfi nemrég összegyüjtött (?) kisebb „Vegyes müvei“-ből mért maradtak ki, annak csakugyan bajos lenne okát adni !) Ez ügyben felelt még egyszer, de Vahot nem adta ki.

A nők irányában nem tudott szeretetreméltó lenni ; ha jól találta magát, mindjárt lelkemnek — galambomnak cimezte s minden előljáró-beszéd nélkül össze-vissza ölelgette őket (a miért egyébiránt az asszonyok nem szoktak megharagudni, — csak okkalmóddal !) ; öltözete — magaviselete : mind másforma volt mint más emberfiáé ; főleg viseletében szerette a különcöt játszani, ugy hogy a ki meglátta, vele álmodott. Majd olyan kalapokat készittetett mint egy rézbogrács — csodálatos süvegeket ; majd embernemlátta fül-nemhallotta zekéket, dolmányokat virágos atlaszból. És ő mindezt nem hiuságból vagy hatásvadászatból tette, mert hozzáférni nagyon bajos volt, — hanem szeszélyből és különcségből.

Digitized by Google

Különben: egész termete inkább alacsony volt mint magas, némileg kihivó magatartással. Válla, véznaságához képest, széles. Keskeny homloka fölött borzos haja magasan borult felfelé; bajusza kicsiny; szakálát — mert gyér volt — szükségből spanyolosan hordta. Villogó szemei első tekintetre haragos kifejezést kölcsönöztek sápadt arcának, de a mit a keskeny ajkai körül játszó kedélyes, sőt gyermekies vonás első szóra mérsékelt.

Egykor az a gondolata támadt, hogy olyan magyar költőnek mint ő, talán illenék tetőtől-talpig magyar ruhában járni, minőben járt hajdan Csokonai Vitéz. A mit gondolt, azt rendszerint teljesedésbe is szokta venni. Bement Vahot Imréhez.

— Nagy kedvem lenne, ugymond, egészen magyar ruhában járni, de nincs pénzem. Ha ön jót állana értem Tóth Gáspárnál! . . .

A principalis jót állott érette s kész lett a csipőn alól érő prémes mente, a la Csokonai, sujtásos mellény, csizmába huzott magyar-nadrággal és kerek asztrakán kucsmával.

Hisz lehet most ilyet látni Budapesten elegendő számmal, de 1844-ben a ki ilyenben látta az embert utána nézett.

Petőfi azonban erős fejü ember volt és ha kellett, a tömeget fitymálni tudta. Ebben a nemzeti ruhában is csaknem egy esztendeig járt-kelt a pesti utcákon; egyik bolondnak, a másik ripőknek nevezte; sokan uj Peleskei Notáriusnak csufolták: ő mindezzel mit se gondolt, hanem magyar ruhájában egyremásra irta a legszebb magyar verseket — csak ugy ontotta őket.

E Csokonai-divat idejében járt Pesten Liszt Ferenc; annak egyik hangversenyén a hallgatók közt szép ifju leányt pillantott meg Petőfi s szemét ugy

Digitized by Google

rajta felejtette, hogy azt is elhitte volna: Lendvai zongoráz és Liszt Ferenc szaval.

Körül levő barátai észrevették elragadtatását s egyik pratikusabb fiu a többi közöl figyelmeztette: ne tekintsen nagyon mélyen azon szép leány szemébe, mert a dolog rá nézve könnyen szomoru fordulatot vehet.

— Miért? kérdi a költő egész büszkeséggel.

— Csak azért, mert az a leány nem magunkforma szegény legénynek való, hanem egyik leggazdagabb pesti bankár, Kappel leánya.

Petőfi önérzete egészen fölháborodott e szavakra. Hát a költő lelki gazdagsága még egymás mellett sem emlithető a bankár kincsével?!...

— Azért is nőül fogom kérni a leányt, szólt, midőn vége lett a hangversenynek.

Barátai azt hitték, tréfál, — s mosolyogtak rajta. Ez még makacsabbá tette. Másnap elment azon barátjához, ki a hangversenyben a fentebbi észrevételt kockáztatta s azt mondta neki: ha látni akarja, Petőfi gyávább-e a tettben, mint a beszédben, vezesse el a bankár házához, még ma megkéri leánya kezét.

Ez azt hitte hogy Petőfi csak enyeleg s elment vele a bankár ajtajáig, hanem a mint látta, hogy a fiu komolyan föl akar lépni, elővette minden ékesszólását, lebeszélni hóbortos szándékáról.

Petőfi félretaszitotta az ajtóból s bement a bankár lakására, kit épen ügyvitelében talált; minden kerülgetés nélkül bemutatta magát neki s röviden tudtára adta miszerint nem egyébért kivánta tisztelét tenni, mint hogy kedves leányát feleségül kérje.

A bankár — derék, finom ur volt, és a mellett mivelt, olvasott hazafi; Petőfit müveiből már régóta jól ismeri és nagyra becsüli személyes ismeretségét. A mi látogatása érdemét illeti arra nézve már csak azért sincs semmi kifogása mert e részben a határo-

Digitized by Google

zást egészen leányára szokta bizni. Tehát csak azon formaságra figyelmezteti Petőfit: ne sajnálja magát leánya előtt is a család valamelyik ismerőse által bemutattatni; mindjárt utasitotta is, ki által.

Azzal barátságosan megszoritá a különös kérő kezét; Petőfi fogta kis-kun süvegét — — s ugy elfelejtette a dolgot, mintha sohse történt volna.

Esze ágában sem volt, magát ama háznál bemutattatni. Csak az akarta bebizonyitni, hogy van bátorsága megcselekedni, a mit száján kiereszt. Juxnak megjárta. Hanem ő azt néha a gyermekességig üzte. Egy futó perc elég volt rá, hogy a férfit barátjának, a nőt kedvesének vallja, a másik perc pedig, hogy örökre meggyülölje.

Debrecenben 1846-ban történt, hogy szinielőadás alkalmával PrielleKornélia szomszédságába esvén, az első felvonás alatt megismerkedtek egymással, a másodiknál örök szerelmet vallottak, a harmadikat végig sem várták, hanem futottak tiszteletes Tóth Mihály uramhoz — a kivel Petőfi különben is igen jó barátságban állott: — eskesse össze őket azonnal. A tiszteletes, szerencsére azt válaszolta, hogy gyertyavilágnál esküdni hazai canonjaink értelmében tilos: legfölebb dispensatio mellett történhetik. Azért menjenek előbb, hozzanak dispensatiot. Petőfi e szükkeblüségen rendkivül fölháborodott, tiszteletreméltó barátját szidta, mint a bokrot s ugy vált el tőle, mint halálos ellenségétől. Aztán ismét megbékéltek.

A kedélyes müvésznő pedig a helyett hogy a fölmentés után járt-költ volna, férjhez ment máshoz; Petőfi is jobbat gondolt — és utjaik többet nem találkozának.

De ha néha ily könnyen vette is a szerelmet, pályáját nem mondhatni menttnek erősebb szenvedélyektől. Első szerelmének tárgya — nem emlitve Zsuzsikát, azon falujabeli lányt, kire Kerényihez irt

Digitized by Google

1844-ki levelében céloz : Csapó Etelke volt, szép, szende szőke lány, ki gyermekes ártatlanságában alig gondolt szerelemre s Petőfi fellengzése és sovár pillantásai fölött legfölebb csak mosolyogni tudott.

Egyébiránt e szenvedély a lányka életében nemcsak kettejök környezete — hanem jó részt maga Petőfi előtt is inkább sejtelem mint valóság volt.

Etelke halálakor sajátságos eset adta elő magát. Már benne volt az ifju test a koporsóban ; eljött a pap, összegyültek a keservesek — köztük a költő — mikor a szülők a halott egészséget hazudó, piros arcától megijedve, nem mertek hozzáfogni a temetéshez. A gyülekezet akkor eloszlott, — s másnap adták meg neki az utolsó tisztességet.

A költő elfojtott indulata csak Etelke halála után tört ki egész erejében.

S noha ismerősei, a háziak — azok, a kik akkor az ifju pár közelében éltek, azt állitják, hogy e szenvedély, alapja nem levén, sajátképen alig volt egyéb képzeletnél : annyi bizonyos, hogy a költő a képzelt kedves halálán érzett fájdalom sulya alatt sokat szenvedett. Holtestét ő tette be a koporsóba. Aztán kijárt a temetőkertbe s órákig elzokogott a korán elhunyt ifju leány sirján, ugy hogy barátai már komolyan kezdték sokallani. E gyász értelme, emlékezete van lerakva a „Cipruslombok“-ba. „Cipruslombok Etelke sirján.“

Etelke halála aztán és az emiatt félig érzett, félig magára erőszakolt fájdalom — egész világgyülölővé tették Petőfit. A Cipruslombok után nyomban következtek az ilyen kezdetü versek : „Megvetésem és utálatomnak Hitvány tárgya, ember a neved!“ stb. Ezt a verset ugyan, mely először a P. Divatlapban jött ki, egy korábbi kiadásban becsületes öreg censora Reseta lealkudta Petőfitől : „Lássa ön, én

Digitized by Google

sajnálok egy szót is kihuzni az ön munkájából; de ha szeret engem, hagyja ki ezt költeményei közöl!" — A későbbi gyüjteménybe mindazáltal ez is be van téve, — s a mi utána következik, az mind sötét, vadonat eszmékkel van tele.

Ugyancsak Reseta „A magyar nemzet" cimü versét is kitörölte összes költeményei közöl. „De már öcsém uram, engedjen meg, azt nem hagyom hogy nemzetemet gyalázza!" — Olyan jó censor volt, hogy nemzeti szempontból itélte meg a keze alá került könyveket.

Kedélyállapotának akkori keserüsége hirlapirodalmi müködésén is visszatükröződik, — noha nála, főleg polemiában rendszerint a keserü — és mindig a szenvedélyes hang volt uralkodó.

De most némi oka is volt a keserüségre. Két hajdani iskolatársa lépett föl az Orosz József által szerkesztett, nem igen jó nevü pozsonyi Hirnök 1845. I. f. é. 16. és 17. számában, birálat cim alatt és álnévvel, megtépdesni azon fris babérokat, melyeket egykori pajtásuk költői tehetsége a részrehajlatlan nagy közönségnél oly hamar és bő mértékben szerzett. Mi több: a sanyaru birálók egyike a költő régi jó barátja, testi-lelki kedves cimborája Szeberényi Lajos volt, ki ugy látszik kellemetlenül lett meglepetve azáltal, hogy nálánál sokkal ifjabb tanulótársa a muzsák templomába ajtóstól benyitva, már a Helicon teteje felé jár, — mikor ő, ki még nemrég is oly magasan képzelte magát fölötte, a hegy aljáig sem volt képes eljutni. Partes sunt nobis datae: ez nem jutott eszébe.

Elég az hozzá, Szeberényi Lajos és Dömjén József összeállottak s Petőfit a Hirnök utján — mely előbb a Helység Kalapácsát is megbirálta vala — tőlök kitelhető leckében kivánták részesiteni. Szerencsére nem sok tölt ki tőlök. Cikkök tartalma rö-

Digitized by Google

viden következőleg foglalható össze. Először fejtegetik : mi az oka, hogy a magyar költészet a nép vérébe mindeddig át nem szivároghatott, — s ugy találják : a nemzeti szinezet és népies zamat hiánya. Aztán elismerik Petőfit e két irány képviselőjéül. Azonban azt hiszik, hogy midőn az idegenszerüséget kerülni igyekezett, a másik végletbe, a póriasba esett. Erre nézve idézik „Disznótorban“ cimü versének egy pár helyét. Aztán a „Végszó“-ból ezt :

„Veszett ebkint ki szivem megmarád“, —

az ilyen kitételt, — valamint azt hogy „Teremt ugyse!“ — „Táncolok mint veszett fene“ stb. igen o c s m á n y n a k találják. Továbbá olyan véleményben vagynak, hogy a költő az abstractot kerülve, a prózaiba ütközött. Felhozzák például az ilyen helyeket : „Veritékemből ott sok elfolya“,— s azt kérdik : hány ice ? Ez mértéküket jellemzi. Általában azt tartják Petőfi „próbái“-ról, hogy bennök a népies és nemzeties szempontnak inkább elég van téve mint az aestheticainak, noha e részben is találnak nála sok „sajátságost“ és „meglepőt.“ Mint ilyet emlitik azon népdalát, mely igy kezdődik : „mi haszna, hogy a csoroszlya.“ Ez az 1842-ki pápai kalendáriom számára volt irva. Hibául teszik ki nála a néhol előforduló „következetlenséget“ és „psychologiai tudományokbani járatlanságot“, — s főkép Heinera vonatkozva, u t á n z á s t is vetnek szemére. Mindemellett egészben elismerik Petőfi érdemét s mindjárt Tompa és Kerényi u t á n mutatnak neki helyet az ujabb költők között. Ennek dacára igen rosz neven veszik és pöffeszkedésnek keresztelik azon enyelgő kitételt, midőn igy szól :

Hisz Petrarca és Petőfi
Félig-meddig már rokon :

Digitized by Google

Annálinkább osztozhatnak
A borostyánlombokon!...

Ezt a biráló hazafiak komolyan veszik s ép oly vétkes kevélységnek nyilvánitják mint azt, hogy tanulókori verseinek a pápai Tavasz cimü diák-albumban (Szeberényi által engedély nélkül) történt közöltetése ellen a P. Divatlapban nemrég tiltakozott volt. Holott Petőfi most is tagja a pápai önképző-társulatnak és ha iskoláit idő előtt el nem hagyja: ma se irna egyebet iskolai gyakorlatoknál. (Hogy is mondja csak Voltaire: dans les ames bien nées la valeur n' attend pas le nombre des années!) Végül közlik a Tavaszban kiadott deliquens versek egyikét, azon „Ideál" cimüt — mely igy kezdődik: „Küzdő gerjedelmek, fény . . . s homály . . . . csapongó:" — ők ezt szebbnek tartják mint a kötetben foglaltak nagyobb részét, a miért neheztelését végre is csak azon körülménynek tulajdonitják, hogy versei a „Tavasz"-ban nem mostani „álneve" Petőfi — hanem családi Petrovics neve alatt jöttek ki. Befejezésül ajánlják neki a szerénységet. Aláirva: Étőfy Andor.

Petőfi a Pesti Divatlapban egész souverain megvetéssel felelt nekik ily cim alatt: „Adatok a critica titkaihoz", következő kis cikkben:

„A Hirnök utolsó számaiban két lelkes honfi (egy név alatt) szent buzgalommal izzad, iparkodván engemet verseimmel egyetemben tönkre silányitani. Különösen ajánlom mindenkinek, hogy elolvassa, ki csak hozzáférhet, sőt kérem mindazokat, kiket csekélységem csak némely részben is érdekel, — hogy elolvassák. Az ott buzgolkodó két atyafi hajdani iskolatársam, kik már akkor kalapálták a kadenciákat, mikor én még azt sem tudtam, mi a költészet: bocskorozij-e vagy martyrkorona? És ők azóta folyvást ütik a verseket és ezeknek özönével elárasztják a

Digitized by Google

szerkesztőket rendre, és a szerkesztők oly impertinens embertelenek, hogy őket mindeddig nem mutatták be a közönségnek. És ez aztán vexa! és dühbe hozza az embert, valamintségesen dühbe hozta az én fenntisztelt iskolatársaimat, s nem csoda, hogy dühökben épen belém kaptak, én belém, kire ők hajdanában csak olyanformán néztek le, mint néz le a nagy ökör a lábainál szaladó kicsiny kis pacsirtára. Hazám tiszta keblü, legszebb erényü ifjai, fogadjátok hódolatom tömjénét. Petőfi."

Az utóbbi két sorban aláhuzott szavakkal értésükre akarta adni Petőfi az illetőknek hogy kilétöket tudja. Megismerte a madarat tolláról.

E gyarló támadás egy különben is irodalmi szinvonalon alul álló lapban olyannyira nehezen esett Petőfinek, hogy azontul Szeberényit, kivel előbb, mint láttuk, meleg baráti viszonyban és a legbizalmasabb levelezésben állott, megismerni sem akarta; ha találta is, hátat forditott neki, holott — ha csak a roszakaratot nem vette — egyébkint haragra igazi oka nem volt és ki is fizette őket amugy istenigazában.

A Divatlapban azontul is gyakran csipdeste Szeberényit, ki a barátságot egyszer a többek közt Petőfihez intézett költői-levéllel akarta helyreállitani. De nem adták ki, hanem a nyilt-postában jól lehurogatták. — Petőfiben sok volt az epe.

Pápáról és volt tanulótársai részéről más megtámadásban is részesült. Az ottani diákok közől, t. i. verseire többen előfizettek. Tarcy Lajos tanár Pesten járván, Petőfi őt kérte meg az illető példányok elvitelére. Tarcy megigérte, de aztán igéretét, nem tudni miért, nem teljesitette. A kielégitetlen előfizetők a Hirnökben reclamáltak. Petőfi a P. Divatlapban Tarcyhoz intézett nyiltlevéllel felelt, melyben kijelenti, hogy ha — igérete ellenére — nem volt

Digitized by Google

szives a „professor ur“ magával vinni a példányokat, legalább tudatta volna az érdeklettekkel hogy ki lesznek elégitve.

E nyiltlevél csipős hangja sajátlagos ellentétet képez a költőnek pápai diákságából Szeberényihez intézett levelével, hol Tarcyról a legnagyobb hálával és tisztelettel nyilatkozott. — Petőfi rokonszenveit csaknem oly sürün és oly gyorsan változtatta, mint ruháit, a miért azonban nem annyira jellemének változékonyságát, mint inkább meg nem állapodott itéletét lehet okolni. Egyátalában sem emberek, sem viszonyok megmérséklésében nem tanusitott soha valami erős itélőtehetséget.

Erre nézve barátai és laktársai későbbi pesti életéből nagyon furcsa és nagyon jellemző adatot beszélnek. A francia forradalom történetét olvasván ugyanis Petőfi, lelkesedése az emberek és események iránt a történet fejlődésével lépést tartva fokozódott. Eleinte Mirabeau volt a legnagyobb ember, — ennek arcképét akasztotta szobája falára; — Rolandot, Rolandnét, Neckert; mikor a girondisták korszakához ért, lehányta az előbbieket s tette helyettök Dantont, Desmoulinst, Vergnieaud-t; csakhamar ezeknek is utat adott — s Robespierret és Sain-Juste-öt rakta fel. Olyan messzi ment, a milyen messzire csak menni lehetett, — és ez egész politikai nézletét találólag jellemzi.

Az önbecsülésben sem tartott mértéket: néha tulvitte, másszor nem vette elég figyelembe. A szeszélyt jellemerőnek, a makacsságot állhatatosságnak vélte s készebb volt meghalni, mint hibáját megbánni. Amaz előbb emlitett szempontból a kielégitetlen pápai előfizetőkhöz intézet nyilatkozata is igen sajátságos. Evvel végzi:

„Minthogy Pápáról van szó, izenem egyuttal annak a pápai hánykolódó fickónak hogy „ki tudja

Digitized by Google

merre, hol? de lobogómmal még találkozol!“ s e pár sort (bár ennyit sem érdemelt) azzal végzem, a mivel ő végzé: „az én kardom sem füzfa!““

Lehet gondolni, milyen büszke volt az a pápai s ó c é, hogy Petőfi feleselésbe keveredett véle! Bizonyosan komolyan elhitte hogy az ő kardja csakugyan nem füzfa. —

Hiába egyeledett el a költő a világ harcába, lármájába: kedvese halála miatt képzelt fájdalmát nem tudta felejteni. A mellett az egy helyen ülés sem fért meg természetével. Ezekhez járulván Tompa óhajtása és Kerényi meghivása, kik dicskörrel övezett uj pályatársukat szerették volna személyesen megismerni: Petőfi 1845, apr. 1-én a pest-eperjesi gyorskocsira ülve, utra kelt hozzájok. A P. Divatlap apr. 10-iki száma jelenti hogy a költő elutazását a Vadászkürtben búcsuestély előzte meg, melyen Egressy Gábor szavalt, a P. Hirlap ujdonságirója P a c k Albert pedig zamatos tréfákkal füszerezte a társalgást. E búcsu emlékére Emődi Dániel ugyancsak a P. Divatlapban verset is közölt. Különben ekkor már sűrün kezdtek az odák Petőfihez megjelenni a lapokban. Jött Kerényi Frigyestől, Turi Somától, Görgey Istvántól, Lisznyaitól, Greguss Agosttól (ki később — 1847-ben Szarvason — „Futár“ cimü füzetében meglehetős esetlenül és ugyan tüzesen neki rontott.) Legérdekesebb volt a Lisznyaié, ki többek közt következőleg ir:

Méltó társa valál Vahot
Imrének,
Az igazi magyar élet
Hivének.
Mert ha talán tirajtatok
Állana,

Digitized by Google

Még Jupiter is atillát
Hordana,
S a széles ég magyar divat-
Lap volna,
Melyben honfidalt Szent Dávid
Dalolna stb.

És lejebb — a mi már okosabban hangzik: —

A dalizlésben ne hallgass
Senkire,
Zengj szivednek eredeti
Kedvire. stb.

Kerényi háziur és birtokos volt Eperjesen; Tompa ugyanott nevelő — 200 bankóforintért.

Kassa felé menve, Eperjesen Kerényihez szállott s nála töltött egy hónapot. — A költői érzelmü két sziv jól talált egymáshoz. Kerényi szelid lelke kiegészitve érezte magát Petőfi szikrázó, szilaj kedélye által, a ki az irodalom terén is oltalma alá vette barátját a birálat tulszigora ellenében. Ez aztán szivesen elnézte Petőfinek, ha versei iránt négyszemközt kissé fanyar itéletet mondott, vagy azokat — szerzőjük paródiájára — tótos dialecticussal szavallgatta.

Eperjesen a diák-ifjuság megérkezése után mindjárt fáklyás-zenével és ünnepélyes szónoklattal tisztelte meg Petőfit, mit ő viszont avval köszönt meg, hogy az önképző-társulat gyülésén Vörösmarty „Szép Ilonkáját“ elszavalta, még pedig köztetszéssel.

Eperjesen nagyon jól találta magát Petőfi; vidékétől — a puszták énekese az egetverő bércektől — el volt ragadtatva. — Ott mulatása alatt meglátogatta Sáros vár romjait is, a Rákóciak egykori fészkét. E várra vonatkozik „A rom panasza“

Digitized by Google

cimü verse. „Erdei lak“ cimü költeményének pedig — mely verseny volt Tompával és Kerényivel — tárgyaul egy Eperjes melletti kis erdei-lak szolgált.

Eperjesről Kerényi társaságában Lőcsére utazott, Lőcséről Kézsmárkra.

A lelkes tanulóifjuság itt is éji-zenével tisztelte meg. Az üdvözlő-beszédet mind Petőfi, mind Kerényi viszonozta.

Iglón egy kedves család körében, mely rég kivánta ismerni, három hetet töltött.

Rozsnyóról, három napi időzése alatt megtekintette az aggteleki barlangot. Onnan Gömörbe és Rimaszombatba ment, hol épen tisztujitási megyegyülés lévén, kinevezték Gömörmegye táblabirájának. Petőfi félig tréfásan, félig megelégedéssel vette Gömörmegye kitüntetését s a P. Divatlapban, Vahot Imréhez intézett nyiltlevelében, magát „táblabirónak“ irta alá, a mit némelyek még el is szerettek volna magyarázni. Ez első volt azon kevés nyilvános és testületi megtiszteltetés közt, melyek érték. Tudatik, hogy tagul sem az Akademia sem a Kisfaludy-társaság meg nem választotta, — ki nem is jelölte. Kisfaludy-társasági taggá tételéről, mint mondják, később volt szó az ott irányadó körökben, de Petőfi az illetők elveivel nem egyezvén — és tán iránta követett eljárásukat sem találván méltányosnak, oda izent, miszerint e megtiszteltetést nem fogadja el.

Rimaszombatból kirándult Várgedére, Adorján Boldizsárhoz és Kubinyi Rudolfhoz. Onnan Losoncra menve, megnézte a hires füleki vár romjait. A romokat különösen szerette. Visszatérve Losoncra, tiszteletére egy magános ur nagyszerü lakomát rendezett. Aztán a környéken még többrendbeli kirándulásokat tett. Meglátogatta Somoskőt és Salgót, — hol hasonló cimü költői beszélyének eszméje fogamzott. Abban irja :

Digitized by Google

— — — Lelkemet homályos
Látkörbe vitte a komoly merengés,
Holott körülte kétes ködruhában
Mogorva árnyak lengtek, a kihalt
Sötét középkor véres napjai.

Losoncra megint visszakerülve, Rimaszombatnak ment, hol a város mellett folyó Rima vizében egy malom alatt megfürödvén, a kis folyóba szinte belefuladt, mert igen rosz uszó volt.

Azon egy hét alatt, melyet Losoncon töltött, már házasuló hire is terjedt a városon, a mitől ugy megijedt, hogy Balassa-Gyarmat felé száguldottában köpenyét is Losoncon felejtette, melyet megkeritvén, Vác felé nemsokára visszaérkezett Pestvárosába és ezt „Üdvözlet Pesthez“ cimü versével köszöntötte. Ez utját leirta a Frankenburg által szerkesztett Életképek azon évi folyamában.

Ez ut Petőfi számára már diadalut volt. Mindenütt a legmelegebb fogadtatásban részesült. Mint költő indult ki Pestről s mint a nemzet költője tért vissza a nemzet fővárosába.

Népszerüsége óriás lépésekkel növekedett.

Neve a két ország egyik szélétől a másikig hangzott.

Szülői már akkor jó idő óta Dunavecsén laktak. Az öreg Petrovics, nyugodt kedélyü, egyszerü, egészséges ember, gombos magyar ruhájában gyakran fölrándult fia látogatására, saját két szemével győződni meg hogy gondosan nevelt kedves elsőszülött fia, ki szive bánatára sokáig mint komédiás kóborolt az országban, végre valahára az ország fővárosában, derék ujságiró ur oldala mellett szép fizetésben levő, tisztességes állásu emberré lett. Ilyenkor gyakran kérdte Vahottól (ki már aztán p e r t u lett Petőfivel): hogy viseli magát Sándor, — mint van

Digitized by Google

vele megelégedve? Ha aztán a principális dicsérni kezdte a fiu szorgalmát, jó erkölcsét és gyönyörü elmebeli tehetségét, mindig egy-egy köny lopózott az öreg szemébe. Testvére István (kit ő Istóknak nevezett) s ki akkor mészároslegény volt, szintén nem egyszer meglátogatta barátját; egyszer egy dalt is hozott föl, melyet Sándor a Divatlapban közölt. Istók a népdalokat énekelni is igen jól tudta, nagy lovas volt, — és a lion-gatyás halvány fiu, kis mokány paripáján a József nádor félszázados ünnepe alkalmával tartott jászberényi lóversenyen pályadijt is nyert. Erre Sándor büszke volt és öcsje érdempénzét sokáig zsebében hordozta. István később bátyja nevét vette föl, önképzés után szép miveltségre tett szert, nehány csinos verset is irt; honvéd volt, és ennek következtében besorozott cs. katona Morvaországban. Jelenleg családos ember és gazdatiszt az Alföldön.

Petőfi szüleit, a kik ismerték, igen értelmes és a félénkségig szerény embereknek mondják. Geniejét, ugy látszik anyjától örökölte, ki szeretetben gazdag szivü, páratlan jóságu, erélyü és elméjü asszony volt. Lejebb közöljük a levelet, melyet 1848 végén Pestről unokája születésekor, férjéé kiséretében fiához irt. Ennek egy pár sora a kettőjök közti viszonyra is kedves világot vet. A szülői gyöngédségnek és szivreható ragaszkodásnak ez egyszerü levélnél meghatóbb bizonyitványát alig lehetne találni.

Hanem térjünk vissza rajzunk fő tárgyára, a költőre, kinek elszalasztott eszményképe miatti fájdalmát a távollét is csak enyhitette — le nem csillapitotta. Ily küzdő és borongó lelkiállapotban irta „Felhők“ cimü versfüzetét, melynek alapszinezetén Shelley és Lord Byron hatása jelentkezik. E füzet epigramma-irodalmunkat a legszebb darabokkal gyarapitotta. Ez év juliusában falura vonulva, a drámai

Digitized by Google

irodalom terén is kisérletet tett „Zöld Marci“ cimü népszinmüvével, melyet Egressy jutalomjátékául szánt, melyet azonban a drámabiráló választmány a Honderü nagy örömére nem fogadott el. Utólag aztán szerzőjének sem tetszett s ez, noha már Vahotnak előleg mellett elalkudta volt, megsemmisitette. A darab értékéről mit sem tudunk, egyedül Vahot mondja, hogy többet ért történeti drámájánál.

E faluzása alkalmával rándult el Kun-Sz.-Miklósra jul. 23-án, és a legmegtisztelőbb fogadtatásban részesült. A város értelmisége a kávéház termében közlakomát adott tiszteletére, melynek alkalmával a gymnasialis ifjuság fáklyásmenettel és saját költeményére alkalmazott kardallal üdvözölte. A zene, tánc reggelig tartott. Ez éj emléke van megörökitve „Búcsu Kun-Szent-Miklóstól“ cimü versében.

Majd meg, Vahot Imre társaságában Sápon Vachott Sándort látogatták meg.

Az idő legjobb orvosa az emberi szivnek — ez később a költő sebét is behegesztette. Még Etelke halálának második évnapján, kivándorolt a temetőbe, a kedves sir fölött zokogott mint a gyermek — ő azt mondta: mint az őrült. De a bánat kérge szive felől már bontakozni kezdett: hazajövet mondta Jókainak, kivel együtt lakott (valamint előbb pár hónapig Dobsa Lajossal):

— Lásd, milyen silány az ember! Etelke sirjától jöttem; sirtam, mint az őrült. De visszatértemben egy leány jött velem szembe; szép volt s a mint elhaladt mellettem, *utána néztem*! Pedig akkor jöttem a temetőből.

Mások később szivét állandóbban is lebilincselték. Egy reggel vidám arccal köszöntött be Vahothoz, lelkesedve beszélt bizonyos szép hölgyről, ki egy azelőtt-esti házi mulatságban kiváló bájai-, s főleg elragadó mazurtáncával egészen lebilincselte. A

Digitized by Google

hamis Terpsychore annyira megzavarta fejét, hogy noha azelőtt soha sem táncolt, egész poetai ügyetlenséggel ugrálni kezdett s Vahot Imrét — ki híres táncos volt (a csárdásnak mestere) — némi szégyenkedő aggodalommal arra szólította föl : tanitsa meg őt táncolni. De szerkesztő barátja a szép mesterségek ezen fajára semmi hivatást nem látott benne ; a tánctanitóságot sem vállalta el.

Később egy Gödöllőn lakó kisasszonyba, a müvelt Medrányánszky Bertába lett szerelmes ; Gödöllő Pesthez közel esvén, imádottja látogatására nem egyszer kirándult és kedves órákat töltött véle. Ez órák benyomásaiból termettek a „Szerelem gyöngyei.“

De a viszonyt ketten kétféleképen fogták föl.

A leány Petőfit mint költőt nagyon kedvelte, becsülte, de egyéniségéhez közelebbi vonzalommal nem viseltetett ; mig Petőfi, ki költői és magán egyéniségét különválasztani nem tudta, ellenkező hitben volt. Ezért irta :

De miért ne egyesülhetnénk mi ?
Énhozzám te mért ne hajlanál ? !
Le a völgybe tér a hegy patakja,
S az égről a nap a földre száll.

A kiábrándulás e specialis esetnél az első döntő percben bekövetkezett s a költő a leányokat érzéketlen báboknak nyilvánitotta, kik dalt többé nem érdemlenek.

Nem biz azok, főleg az olyan poetáktól, kik mint Petőfi, frakkot, nyakravalót, keztyüt soha sem viselnek és sok szép üres beszéddel a leányokat eltartani nem tudják ! . . .

A költőt e vesztett szerelmi hadjárat máskép is nagyon elkeseritette. Jókainak — tőle tudom — egyszer azt mondta : ezentúl még csak egy kötet szerel-

Digitized by Google

mes-verset fog irni és az „anyjához“ lesz intézve. Ez szülői iránti forró szeretetének is jellemző vonása.

Ő azonban ezt a veszteséget is nem sokára kiheverte. Délelőttjét rendszerint szobájában töltve a muzsáknak szentelte. Irodalmi tevékenysége tetőpontját kezdte elérni. A lapokat gyönyörünél gyönyörübb költeményekkel árasztotta el. Neve a Pesti Divatlapban, Életképekben, Honderüben egymást érte. Szépirodalmi vállalat nála nélkül nem létezhetett. Verseit idegen nyelvekre is kezdték forditani. Prózai müvekkel is föllépett. „A hóhér kötele“ cimü egy kötetes regényét Eötvös ajánlatára Hartleben vette meg 150 forintért. Evvel furcsa esete volt Petőfinek. Akkor kéziratban kellett a kinyomandó müvet hatósági censurára adni. Petőfi elvitte az öreg Resetához, ki mint a bölcselet és szabadmüvészetek tanára, a szépirodalmi munkák vizsgálására volt rendelve. Reseta azon óhajtással lepte meg a költőt : ne adja ki azt a regényt. Nincsen ugyan morálja ellen semmi törvényes kifogás, de — „lássa, mond a jó öreg, nem méltó az ön nevéhez!“ Arra is ajánlkozott, hogy kölcsönkép, tizévi visszafizetésre leteszi Petőfinek a 150 forint dijat, csakhogy ne legyen kénytelen közrebocsátani ezt a hibás munkát. De Petőfi nem akart kölcsön venni, mikor örökösen is kaphat s kiadta — már csak a criticusok boszujára is a Hóhér Kötelét. E mű, mint compositio nem sokat ér, de nyelvének ereje, világossága és magyaros zamata példányszerü, ugy hogy szerzőjük ez által a prózában is kitünő helyet foglal el; azonkivül van benne egy alak : Hiripi Gáspáré (mely különben ép oly erősen emlékeztet Petőfire, mint a Kegyenc-ben Petron Teleki Lászlóra. Mindkettő magát rajzolta le, — meglepő tárgyilagossággal.) Ez alak eredeti szine és plasticus domborusága nagy regényiróknál is számot tenne. Kü-

Digitized by Google

lönben az egész kis regény fékvesztett képzelet szüleménye, de kiváló hivatást tanusit. 1861-ben a bécsi Fortschritt cimü lapban németül is megjelent.

Kevesebb érdem mellett hasonló ehhez a Tigris és Hyéna cimü történeti dráma, mely Kálmán király kitagadott fiának Boricsnak (ez a tigris) és anyjának Predszlavának (ez a hyena) dolgait rajzolja. E müvet gyors cselekvény, érdekes menet, eleven festés és nyelv jellemzik. Drámai becse azonban alig van. —

Költönk szivfájdalmai már enyhülni kezdtek, midőn sokkal terhesebb — mert realisabb — családi bajok támadták meg. Édes jó szülőit könyör nélkül való uzsorások ki akarták üzni lakóházából fizetetlen adósság miatt. Nehány száz forint megmenthette volna az öregeket a nyomortól és gyalázattól.

A jó fiu föltette magában hogy kiváltja őket.

Ez időben hire futamodott, s a hir sorjában járt minden lapot hogy egy gazdag magyar ur elhatározta magában a nemzeti irodalom tettleges biztositására nagyszerü áldozatokat tenni; már föl is szerelt kastélyában egy tornyot ügyefogyott irók számára: lakozzanak ott, mindennel ellátja őket. Ez az ur volt Pulszky Ferenc.

Petőfi gondolta a kinek ily nagy torony van a fejében, tán attól sem fog megijedni hogy szoros kötelezettség mellett 500 forintot adjon neki kölcsön egy esztendőre. Különbön is jó ismerőse volt Petőfinek. De várakozása nem teljesült: azt a feleletet nyerte hogy pénzzel nem szolgálhatnak, hanem a toronyban ellakhatik ha kell — szivesen látják.

Petőfi csak azt sajnálta: ugyan *minek kért*!

Ezen dolga felett szomorkodva, összeakad az utcán Emich Gusztávval, a ki tudakolja, mi baja? Petőfi beszéli, hogy az apja tönkre jut s ő nem kap 500 forintot, a mivel kisegitse.

— Hát csak az baj? Úgy nem kell búsulni!

Digitized by Google

Emich lefizette az 500 forintot a költő addig megjelent összes verseiért.

Két év mulva ugyanazon versek harmadik kiadásáért adott Petőfinek kétezer pengő forintot.

Mondanunk sem kell, hogy vállalkozási szellemе dúsan lön kárpótolva.

Milyen büszke lelkü ember volt ez a Petőfi, kitetszik fenn emlitett, Tigris és Hyena cimü drámájával ugyanez időben történt esetéből. A drámát beadta a Nemzeti Szinházhoz. Elfogadták. A szerző azt kivánta: bérletszünettel adják elő. Erre ez igazgatóság nem állott rá, sőt a mű szinrehozatalát is mindegyre halogatta. Petőfi várt egy ideig, — akkor visszavette a darabot s a Pesti Divatlap boritékán nyilatkozatot adott ki, tiltakozván azon egyedáruskodás ellen, minélfogva Szigligeti darabjait mindig vásár idején és bérletszünetben veszik elő, az övét pedig bérletfolyamban akarják adni és halasztják — ad graecas kalendas. „Fájdalom, oly körülmények közt vagyok — igy végzi nyilatkozatát — hogy pár száz forintért müvem bukását is kész lennék eltürni, hanem méltatlanságot — istenemre! pár millióért sem.“

De ha dramaturgiai törekvései gátot leltek: e körülmény Petőfit irodalmi tanulmányainak más, lényegesebb ágaiban nem korlátozta. 1846-ban már az angol és francia remekirókat olvasta, sőt Lauka és Lisznyai társaságában a spanyol nyelvet is tanulgatta, de aztán abbahagyta. Shakespeare mindvégig legkedvencebb irója maradt. „III. Richard“-jának az Életképek hasábjain közlött birálatában igy szól felőle:

„Shakespeare: változzék e név hegygyé s mag asabb lesz a Hymalájánál, változzék e név tengerré s mélyebb és szélesebb lesz az atlanti oceánnál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál. Talán természet kamatra adott valami nagy szellemet még

Digitized by Google

a hajdankorban s e kamatot esztendőnkint a tőkéhez csatolta s miután ez évezredek multával már megszámithatlan összeggé gyarapodott, terhe alatt leszakadt az ég s e roppant szellemkincs Angliának Strafford nevü városában esett le, egy gyapjukereskedő silány viskójába, épen mikor e jámbor atyafinak Vilmos nevü fia született, ki első lélekzetével beszítta, mi az égből rá omlott. Megrabolta a természet minden szépségét; mi csak azt szedegetjük, böngészgetjük, mit otthagyni épen kedve telt, vagy a mit elhozni méltónak sem tartott. Nincs az az indulat, nincs az a szenvedély, az a jellem, melynek mását nem adta s oly festékkel, mely semmi idő multával sem veszti el szinét, még csak meg sem halványodik; neki jutott örökül azon ecset, melylyel a világszellem a tarka földet, a fényes csillagokat és a kék eget festette, mik olyanok lesznek évezredek mulva, a milyenek voltak évezredek előtt."

Az ujkori költők közt Beranger volt fő olvasmánya.

Tanulmányai és pazarul termékeny munkássága azonban nem akadályozták, hogy mozgékony szellemének engedve, első felföldi utazását követőleg gyakori kirándulásokat ne tegyen. Mihelyt arravaló módhoz jutott, mindjárt búcsut vett a segédszerkesztői veresplajbásztól s Pestet odahagyogatva, a közel környéken ütött tanyát. Fölkereste szülőit Dunavecsén, hol, mint énekli „falu korcsmájában" volt a lakása; kitelepedett Szalk-Szentmártonra, bérbe vevén egy kis pusztai házat, egész nyárra huszonöt forintért;— ott aztán megirt egy füzet verset, — mint Vörösmarty szokta mondani: csak ugy k u t y a f u t t á b a n. (Visszaérkezésekor mindig Vörösmartyt látogatta meg először.) Igy irta a Hóhér Kötelét is, — utközben a kocsi párkányán és a korcsma falán, tizennégy nap alatt. Rendkivül könnyen jött neki.

Digitized by Google

1846 közepén végkép megvált a Pesti Divatlaptól és egy szellemi mozgalom élére állott, melynek tervét az ifjabb irodalmi nemzedék tagjai rég főzögették. Ugyanis tiz fiatal iró, többnyire a tehetségesebbek közől összeállott oly kölcsönös fogadalom mellett, hogy a magyar irodalmat a kiadók gyámsága alól emancipálják s 1847, jul. 1-től fogva többé lapokba nem dolgoznak, hanem munkáikat saját kiadásuk mellett megjelenendő önálló füzetekben bocsátják közre. Ezek voltak betürendben: Bércy Károly, Degré Alajos, Jókai Mór, Kaján Ábel (Pákh Albert álneve), Kerényi Frigyes, Lisznyai Kálmán, Obernyik Károly, Pálfi Albert, Petőfi Sándor, Tompa Mihály. Ezek közt találkoztak olyanok is, a kiket a kiadók minden nagy szomoruság nélkül elszalaszthattak; de köztük volt Petőfi, kinek költői nymbusa az igaztalan critica felhőit rég szétfoszlatta volt *); Jókai — ki beszélyeivel már szép névre tett szert — Tompa, stb. Pálfi Albert azt inditványozta, nevezzék magukat a franciák példájára romanticusoknak és pedig magyar romanticusoknak. De e gondolat nem lelt viszhangra

Lettek volna továbbá a „tizek“ szövetségében, kik az akkori forrongó időkhöz képest az egyesülésnek politikai szinezetet akartak adni.

De az eszme nem volt a viszonyokból nőve;

*) Az Életképekhez mellékelt Irodalmi Őr 1846. I. f. é. 13. számában többek közt egy birálat jött ujabb verseiről, mely Császárnak ugyanott megjelent hason tárgyu közleményét nagyobb részt visszavonja s Petőfit, mély érzése-, képdús nyelve- és emelkedésének elismerése mellett, a népiességben Vörösmarty és Cucor mellé teszi. (Kiket már meghaladott volt). A Honderüvel — ugyancsak az Életképek 1846. II. f. é. folyamában — Medgyes Lajos tört érte láncsát.

Digitized by Google

központja hiányzott; ennélfogva célja sem sikerült és a társaság felbomlott a nélkül, hogy munkálataiból csak egy füzetet is közölhetett volna. Igaz, hogy ekkor már a politikával saturált levegő a szépirodalom részére kevéssé volt kedvező; másfelől Petőfit is közelebbi érdekek vették igénybe.

A szövetkezés kezdetén Vahot Imre a tizek számára furcsa a propost készitett. Kihirdetik tudnillik ezek nagy hirre, hogy ők juliuson tul lapokba nem dolgoznak. Vahotnál majd mindegyiktől volt a Pesti Divatlap számára azelőtt megvásárlott, kiadatlan kézirat. Fogja magát s a Divatlap második félévi első számában egyszerre ötjüktől közöl dolgozatot. Nagy lárma lett a Pilvax-kávéházban székelő Fiatal Magyarországnál. Volt lótásfutás, gyülés — tanácskozás. Végre Petőfi fogalmazott egy nyilatkozatot s a többiek nevében oly fölszólitással vitte Vahot Imréhez, hogy lapja jövő számában okvetlen közölje. De a nyilatkozat oly éles hangon volt irva, hogy Vahot a közlésre rá nem állván, Petőfit elutasitotta vele. Petőfi követelt s midőn ez nem használt, párbajjal fenyegetőzött. Hanem akkor nem olyan könnyen mentek az irodalmi párbajok mint most; ez is abbanmaradt.

Később volt Petőfinek egy párbaja Vasvári Pállal, a szép elméjü és készültségü ifju történetiróval, pisztolyra, — de egyik sem talált. Aztán megint jó barátok lettek.

Vahottal ez eset után sokáig feszült viszonyban állott Petőfi; a Divatlapot már ugy is jó idő óta elhagyta volt és 1846 őszén kezdve kizárólag az Életképekbe dolgozott. Hanem a forradalom vége felé, halála előtt, fölkereste egykori pártfogóját s békejobbot adott neki.

1846 végén fordulópont állott elő Petőfi életében. Azon év őszén ugyanis Szathmármegyébe és Erdély felé utazván, Nagy-Károlyban (mint egy le-

Digitized by Google

vélben irja: szeptember 8-dikán) megismerkedett Szendrey Juliával, gróf Károlyi Lajos Erdődön lakó jószágigazgatójának Szendrey Ignácnak nagyobbik leányával, oly leánynyal „ki Párizsnak is sok volna, a George Sandok hazájának, nem pedig Szathmárnak, az olmos-fütykösök termőföldjének.“ (Igy jellemzi azon évi dec. 26-kán Pestről Orlaihoz intézett levelében.) Első találkozásuk bál alkalmával esett; a háznál Riskó Ignác mutatta be.

Az ismeretséget kölcsönös szerelem követte.

A kezdődő viszony a szülőknél, kik nem szivesen látták hogy gyermekük a bizonytalan állapotu és jövőjü költőéhez kapcsolja sorsát: makacs ellenzésre talált. De az egyszer megfogamzott szenvedélyt többé kiirtani nem lehetett és a szülők ellentállásának nem lett egyéb eredménye meghasonlásig menő hasztalan keserüségnél.

Az első találkozást 1847 májusában második követte.

Ez utjának költségére Várgedén lakó barátjától Kubinyi Rudolftól vett kölcsön 200 pengőforintot, a mint Pesten, máj. 4-n, 1847-ben kelt és eredetiben kezem közt levő levele bizonyitja, melyet itt közlök: „Édes Rudim! Legforróbb, legszebb köszönetemet a pénzért. F. évi szept. 1-jén kezedben lesz a 200 pengő. Igaztalan lészsz irántam ha csak egy pillanatig aggódol is, mert visszaküldöm a határidőre, ha a világ minden pénzét száz mértföldnyire ássák is a föld alá. A napokban utazom, de még magam sem tudom merre? mert egy levelet várok, mely lépteimet intézni fogja. Azonban a kettő közől lesz egyik az utam: vagy egyenesen Szathmárba vagy felétek Zemplénbe. — Törtem rajta fejemet: irjak-e kötelezvényt a föntebbi összegről? Ugy hiszem e sorok is szolgálhatnak kötelezvényül; de ha semmi nem volna is . . . becsületemet jobban örzöttem eddig

Digitized by Google

hogysem most ily összegért a — — dobjam. Csókol igaz barátod Petőfi Sándor.“ — Eddig a levél.

Petőfi megint lerándult imádottjához, oly szándékkal, hogy onnan Zemplénbe, Gömörbe és Nógrádba kerül és ugy vissza Pestre. Pestről aztán külföldre szándékozott, nőtlensége utolsó hónapjait Lisznyai Kálmán társaságában utazással töltendő. Meg akarta látogatni Angliát és Franciaországot, föl akarta keresni Berangert, kit ő „a világ uj megváltójának, a szabadság legnagyobb apostolának“ nevezett. Azt mondta, hogy a juliusi revolutio ágyudörgése Beranger dalainak viszhangja volt s hogy az a világ legnagyobb költője.

Utjának kitüzött menetrendjét azonban később beállott körülmények megváltoztatták.

Május 21-én reggel indult el Pestről, s Nagy-Károlyon át Erdődre érkezett. A mily hévvel várta itt egy rajongó ifju lány szerető szive, ép oly kevéssé örvendetes fogadtatásban részesült a szülők részéről s pár nap mulva föl kellett szedni a sátorfát. Pünkösdöt Nagy-Bányán és környékén töltötte, hol az ott müködő színésztársulatnál egy öreg bajtársával, Rákosival találkozott. Azelőtt három és fél évvel az Ermelléken együtt müködtek volt. — Itt látott először bányát s meg is énekelte, de e költeménye nem tartozik a sikerültebbek közé.

Utolja felé már életének majd minden mozzanatát megénekelte, noha nem mondhatni, hogy az ihletés mindenikben kisérte volna; Midás története csak egyszer esett meg — és az is csak mese hogy az ő kezének érintésétől minden aranynyá változott volna. De hisz ilyesmit a legnagyobb lángelmétől is — minők egyike volt Petőfi: — tulzás lenne követelni; termékenysége már igy csudálatos.

Nagy Bányán hagyók, május végén. Bányáról rövid idő mulva visszatért Erdődre, oly feltétellel,

Digitized by Google

hogy ha kedvesét elveszti : nem éli tul — ezt a Kovács Pál által szerkesztett győri „Hazánk“-ban nyilván megirta Kerényihez cimzett uti levelei során. Petőfi már ekkor annyira a nyilvánosságé lett, hogy legbensőbb szivügyeit és családi dolgait is minden botrány nélkül nyilvánosan folytatta.

Erdődre a döntő válaszért ment vissza.

Kedvesének választania kellett közte és szülői között.

Az ifju lány az ifju költőt választotta.

Az esküvőt szeptemberre tették. Szeptember 8-ra, azon napra, melyen egymást azelőtt egy évvel először látták.

Erdődön akkor hat napig mulatott és Lauka Gusztávnál volt szállva.

A jegyváltás után Petőfi Nagy-Várad felé visszafordult Pestre, hanem utközben betért Szalontára, hol akkor „Toldi“ fényes nevü irója Arany János jegyzői hivatalt viselt. A nagy költő szeretetét ajánlotta ujonan feltünt lángelmü pályatársának, — kit már azelőtt két rendbeli költői levéllel keresett fel, s egy heti ottmulatása, alapjául szolgált azon meleg baráti viszonynak, melyet csak a sir bontott meg köztük. Petőfi a Nagy-Szalontán töltött órákat élte legboldogabbjai közé számitotta.

Említést érdemelnek a kettőjök ismeretségét megelőzött körülmények.

Mikor „Toldi“ jutalmat nyert, Petőfire nagyon sajátságos hatással volt az a hir, hogy uj elme tünt föl — még pedig az általa nyitott ösvényen, a népköltészetén. Megkeritette a „Toldi“-t — és egy ülőhelyében elolvasta. Első dolga volt üdvözlő levelet és egy verset irni hozzá. Aztán azt kérdezte : „Hány éves az az ember, a ki „Toldit“ irta ?“ — Válaszolák : „Harminc.“ „Már akkor nem félek,“ — mondá.

Junius közepén érkezett vissza Pestre s már ju-

Digitized by Google

lius elején ismét utra kelt ez a kóbor szellem és utját Beje nevü gömörmegyei falunak vette, hol akkor aranyhuros lantu barátja Tompa Mihály kálvinista pap volt.

Tompával a barátság meleg karjaiban a legkedvesebb napokat élve és ott mulatása alatt a vidék szebb pontjaira, köztök Murányvár romjaihoz is kirándulva, tovább szállott Miskolc felé. — A mi a regényes kirándulásokat illeti: azokat tulajdonképen csak Petőfi élvezte teljes szivből; uti-jegyzeteiben pedig keservesen panaszolja, hogy mig az összezuzott sasfészek árnyékában elragadtatva ábrándozott, Tompa a bérc oldalán con amore aludt és hortyogott.

Miskolcról megnézte Diósgyőr bájos tájékát s Gömör tündérszép vidékeiről lelkét teleszíván fénynyel és lelkesedéssel, a Hegyalján keresztül Sáros-Patakra ment. Kegyelettel kereste fel Rákóczy egykori várát s fájdalommal vette hogy „a magyar szabadság oroszlánbarlangja most valami Precenhájm“ birtokában van. Betekintett a collegiumba, hol a diákság harsány éljenszóval és pezsgő kelyhekkel fogadta. Azt irja naplójában: a telt poharakhoz maga is hozzálátott, mert feledni akarta hogy — magyar . . . A tanodában megismerkedett Palkovics professorral s csodálkozva győződött meg, hogy még a professorok közt is vannak derék emberek.

Patakról kirándult Ujhelyre Kazincy Gáborhoz, kiről azt tartotta: csak az alkalom hiányzik, hogy Mirabeauja legyen Magyarországnak. A fölfogás, persze, nem volt egészen találó. Elzarándokolt Széphalomra, Kazincy Ferenc egykori lakhelyére, a magyar irodalom Mekkájába, a honnan irodalmunk egére a nap feltámadott. A szent öreg házát pusztulóban, sirját elhagyatva lelte. A pusztulás és feledés szivrenditő képe fölött érzett megindulását „Széphalom“ cimü versében fejezte ki.

Digitized by Google

Ungvárral nem volt megelégedve s olyan részeg emberhez hasonlitotta, a ki pocsétába bukott és most sároson tántorog haza felé. Ungvártt, Munkácson, Beregszászon csak futva ment keresztül és julius közepe tájt megint Szathmárra ért.

A külföldi utazásról már akkor szó sem volt többé.

Ezt mutatják némely tréfás sorai is, melyeket Szathmárról,, egy ottani barátjának (Kovács László nak) Lisznyaihoz intézett levelébe utóiratképen jegyzett és én Lisznyainé szivességéből az eredeti után közlök. Mint emlitettük, Petőfi Lisznyaival együtt szándékozott volt külföldre rándulni; most tehát Szathmárról strassburgi kelettel ir neki, következőleg:

„Strassburg, jul. 17. 1847.

Vándortárs!

Igy kellett Pestre jönöd? Lásd, nem győztelek bevárni, — végre magamnak kellett elindulnom a roppant utra. Iparkodjál utánam, még ott lehetsz Párisban mire én ott leszek. — Hanem egy dolog igen meglepett: hát te már a Pesther Zeitunghoz is odaszegődtél dolgozótársnak? Olvastam benne müvedet a sequestrumról. *) Servus öcsém!

imaadó

Sangyid m. k.“

Erdőd Szathmárhoz egy óra, de habár a két szerető — Petőfi és jegyese — csak egy órajárásnyira volt egymástól, egymás látniok előbb csak ritkán,

*) Akkor csődaláhelyezési hirdetmény jelent volt meg Lisznyai ellen.

Digitized by Google

később épen nem volt szabad. A szülők nem engedték. De a levelezést jegyváltás után nem ellenezték. Szeptember 8-ra volt kitüzve az esküvő. Addig a leány még a szülői ház oltalma alatt van — az felelős érte; ha szülői akaratával csakugyan dacolni akar: azontul menjen isten hirével, apja-anyja leveszik a kezöket róla!

Szathmáron Pap Endrénél volt szállva.

Képzelni, milyen időtöltése lehetett Petőfinek Szathmár városában, és Koltón (gr. Teleki Sándornál), mátkájától egy órányi távolságra, julius 17-től szeptember 8-ig, — a mely napon csakugyan oltár elé léptek! Addig csak lézengett ott a Szamos partján, „mint az őszi-légy" s az mondja, irt „egy pár gyönyörü verset." (Ekkor még álnév alatt is irt; igy a „Magyar ifjusághoz" cimzett verse az Életképekben Lator György aláirással jelent meg.) Ilyest önmaga felől, valakinek saját szájából hallani kissé különösen jő ugyan, de hogy Petőfi ezen stylusát méltányolhassuk, ismerni kell az akkori viszonyokat, midőn őt a Császár Ferencek, Zerffi Gusztávok, Petrichevichek uton-utfélen ocsárolták s pl. a Honderü Hiadort állitotta szembe vele, a ki szerinte drágagyöngyöket ir. Erre aztán Petőfi természetesen vállalkozott: hogy, ha Hiador is drágagyöngyöket ir, akkor ő a maga verseit kavicsoknak vagy cseresznyemagoknak fogja keresztelni. Szegény Hiador, ugyan megjárta az oktalan pártfogással! Ha ügyetlen barátai, Petőfi iránt táplált botor ellenszenvöktől elvakitva, előtérbe nem tolják és a jámbor kis csillagot a nap egyetlenségével nem akarják szembeállitni: mint harmadrendü versiró a Kunosok, Riskók, vagy na! épen a Vachott Sándorok és Garayak számában elcsuszott volna; de igy az ökörszem a saskesely után uszitva nevetségessé lett.

A mi a Honderü esetlen insinuatióit illeti, azo-

Digitized by Google

kat Petőfi egy körmönfont odával fizette vissza, melyben a Honderünek csak két utolsó betüjét hagyja meg, de aztán rábizza, hogy ezt ha tetszik saját jellemzésére megforditva is használhassa. Az is benne van ebben a versben, hogy a Honderü olyan szemtelen, mint Kecskemétnek piacán a légy, — de annál is alávalóbb mert . . . stb. stb. Ezt a verset összes müvei gyüjteményéből kihagyta — és jól cselekedte.

Kihagyta még, részint műtekintetekből, részint változott nézetek folytán, a következő költeményeket: „Szinházban“ (1844.); „Irtóztató csalódás“ (1844.); „Batthyány és Károlyi grófnék“ (1844.); „Védegyleti dal“ (1844).; „A magyar nemzet“ (1845.); „Egy kritikushoz“ (1845.); „Haza tértem“ (1847.); „Megvetésem- és utálatomnak“ (1846.) stb.

Az esküvő.

Az esküvő tehát szept. 8-án reggel jókor ment véghez az erdődi vár kápolnájában.

A mint a szertartásnak vége lett, a boldog pár rögtön kocsira ült s gr. Teleki Sándor — a Petőfivel szives ismeretségben álló kalandos életü főur — meghivása következtében, ennek Kővárvidékén fekvő koltói jószágára utazott, mely a Lápos völgyében, Nagy-Bányán tul egy órára esik. Menetközben az uj házasokat az a baleset érte, hogy Bánya mellett Misztótfaluban kerekük eltört, minek folytán kénytelenek voltak az éjszakát egy nagybányai fogadóban tölteni.

Koltón a háziur távollétében maguk voltak a gazdák s egy hónapnál tovább — majd hat hétig maradtak. Petőfi az üres órákat versiráson kivül olvasással és lovaglással töltötte. — A jámbor táblabirák, kik az egybekelés rendkivüli körülményeit hallották, csak csóválták fejüket az excentricus házasságon s nem jövendöltek neki maradandóságot. Csalat-

Digitized by Google

koztak : a fellengő lelkü fiatal hitvesek boldogsága — a sirig tartott . . . Október végén onnan Dézst és Szamosujvárt utba ejtve Kolozsvárra mentek, hol az ifjuság és egész értelmiség részéről a legmelegebb fogadtatásban részesültek. Tiszteletükre közlakomát és fáklyás-zenét rendeztek, melyen Urházy György szónokolt. Erdély fővárosában két napig mulattak, aztán Bánfi-Hunyad felé a Királyhágón keresztül, Szalontának, visszatértek Pestre. Szalontán Arany Jánosékat ismét meglátogatták.

Nov. elején már Pesten voltak.

Petőfi házassága az akkori mozgalmas politikai élet közepette is igénybe vette a közérdekeltséget és országos esemény volt. Nője az irodalom tagjai- és a költészetkedvelő nagy közönségnél ünnepeltté lett; fiatal költők egyremásra irták hozzá a magasztaló verseket; a szerkesztők dolgozataival kedveskedtek. Az irodalombaa lelkesülő Jókai vezette be; „Petőfiné naplója" által az Életképek — mely időközben Frankenburgé alól Jókai szerkesztése alá került — kapóssá lett a hazában. Érzelemdús müvét a fővárosi német lapok is leforditották. Mindenki a szellemgazdag és kedves ifju hölgyről beszélt, ki dús szüleinek oltalmazó karjait és meleg tűzhelyét bátor szivvel odahagyva, az ismeretlen születésü, vagyon és összeköttetés nélküli fiatal költő sorsához kötötte a magáét és lépését nem áldozatnak, hanem magas szerencsének tartá, a vér kapcsánál a szellem kapcsát és földi vagyonnál a lángelme égi kincsét előbbvalónak vélvén. Ily elszánt lélek és szokatlan erkölcsi bátorság szükségkép meg kellett hogy hóditsa a közvéleményt, mely Petőfit már akkor bálványozá. Petőfi különben az Életképek hasábjain közlött Uti-jegyzetei által a pert a közönség elé vitte és — győzött.

Pesten aztán nőstül egy félreeső utcába (a Dohány-utcába) költözve, azelőtti zajos életétől egészen

Digitized by Google

különbözőleg, csak a szerelemnek és családi érzelmeknek élt, mi mellett munkássága még kétszereződött.

Egyébiránt nincs igazuk azoknak, a kik szeretnék elhitetni, hogy Petőfi, házassága előtt is holmi kicsapongó vagy iszákos frater lett volna. Ő is irja Tompának: „ne hidd hogy én valami vad fickó vagyok!“ — barátai és pajtásai pedig határozottan állitják hogy életmódjában is nagyon tudott mértéket tartani; egy ice bornál ritkán ivott többet; kétszernél vagy háromszornál többször pedig le nem itta magát egész életében.

Azon év folytán már előbb sajtó alá adta volt „Összes költeményei“-nek Emich által régebben megvásárolt két kötetét, mely acélmetszetü arcképével van diszitve és költői alkotásának szinét, essentiáját foglalja magában. E gyüjtemény „tisztelet és szeretet jeléül“ Vörösmartynak van általa ajánlva. — Az „Életképek“-ben b. Eötvös József ismertette és méltatta.

Ugyan e tájt szövetkezett Vörösmartyval és Arany Jánossal Shakespeare minden szinmüvének eredetiből, az eredetihez mért alakbani leforditására. A vállalatot ő inditotta meg „Coriolanus“-sal, melynek erődús és kifejezésteljes magyarsága a drámai nyelvnek nálunk egyik legsikerültebb példánya. Vörösmarty „Lear király“-t forditotta le, de ez csak a forradalom után a Nemzeti könyvtárban jelenhetett meg. „Romeo és Juliá“-ba mind Petőfi, mind Vörösmarty belekezdtek, de nehány jelenetnél egyik sem haladt tovább.

A „Tigris és Hyéna“ még elébb — 1847 elején megjelent nyomtatásban.

Időközben az ünnepelt költőt, Gömör példájára Nógrád vármegye is táblabirájává választotta.

Csak a Honderü tartotta fenn makacsul az ellen-

Digitized by Google

zéket Petőfi lángesze-, népszerüsége- és dicsőségével szemközt s mig mások vetekedtek a hozsánnában a költő számára, ő időnkint jelentette hogy most 12 — majd 62 fiatal ember aláirásával vett levelet, mely avval fenyegeti hogy ha Petőfinek békét nem hagy : botba fut. Ezt az Életképek csak azért nem akarta elhinni mert kétkedett benne, hogy a bukófélben levő Honderünek — a szedővel, correctorral, revisorral és egész szerkesztőségi személyzettel együtt — 62 olvasója legyen. E szajkóskodó, fertálymágnás divatlap már ekkor csakugyan rég köznevetség és megvetés tárgya lett; előfizetői lassankint búcsut vettek a kapufélfától : 1847 közepe felé szerkesztője Petrichevich Horváth Lázár is elutazott zarándoknak Jeruzsálembe, v i a Konstantinápoly, s a lapot Nádaskai Lajosra és Zerffi Gusztávra hagyta. — Ez utóbbi — Bécsből szakadt zsidó-német journalista — folytonos csatározásai, némi makacs bátorsága és sokféle felületes ismerete által — egy kis figyelmet gerjesztett volt maga iránt, de egymásután különböző görbeségek sülvén ki reá, hamar lejárt neki; 1848-ban elhagyta Magyarországot és a forradalom után Belgrádban tartózkodott.

Annál nagyobb növekedésben volt Petőfi tekintélye és személyes kedveltsége. A fővárosi ifjuság szinének eszményképe és bálványa lön, s nyilvános helyen nem jelenhetett meg a nélkül, hogy a legmelegebb ünnepeltetés tárgya ne legyen. Igy pl. a Nemzeti Körben, mely akkor Pest szellemi életének irányadó középpontja volt — közlakoma levén, az este nem mulhatott el a nélkül hogy Petőfit — Vörösmarty és a kedvelt felköszöntő Kazincy Gábor társaságában — szavallásra ne erőltessék. Az estélyt Szelestey László irta le az Életképek I. félévi 12. számában. Ide jegyezzük közleményének kivonatát, hadd lássa az olvasó, mily hangon beszéltek már ak-

Digitized by Google

kor Petőfiről a lapok és hangadó fiatal irók. „Egy buzgó óhajtás nyilvánittaték most — ugymond Szelestey — B. I. táblabiró által, mely roppant viszhangra lelkesité az egész társaságot. Petőfit, a nép magasztos lelkü költőjét akarták hallani. Engedett a közkivánatnak s szólott a „Nép nevében;“ „Dalaim“-at és még egy költeményt mondott el külön-külön óhajtások következtében. Mit irjak Petőfiről hogy meg ne sértsem irói tehetségem korlátoltsága által azon isteni érzelmek magasztosságát, mely irántam lelkemben él?! Petőfi! nagy eszmék vannak e névhez csatolva, melyek mint igazgyöngyök hullámozzák át a világot, mit ő hatalmas lángesze által minekünk alkotott. Hol állunk most a mult időkhöz képest? Azon időkhöz, midőn nagyára idegen tengerből szedtük a gyöngyöket, — idegen kertből nemesitettünk virágokat, idegen honból szivtunk levegőt, lelkesedést a művészetnek! Ki adott uraim! költészetünknek saját nemzeti bélyegét? Ki vezetett el a nagyrészt émelygő külföldi izléstől? Ki tekintett be a nép életébe hogy örömeinek s fájdalmainak szavakat adjon s az isteni szikra hatalma által fölemelje a hangot, melyet ők értenek s az érzést, melyet ők érzenek?! Oh uraim, ne hagyjátok elmondanom; érdemeinek leirásával csak sérteném azoknak nagyságát. Ti, kik értitek s felfogni birjátok, jól tudjátok ki ő. Vigyázzatok s látni fogjátok ki fog lenni még!

A vidéki ittlevők vetekedve siettek megismerni Petőfit, s átölelni: — s a nagyszerü elismerés egy életboldogságot ért. — — Egressy Gábor Petőfinek az Életképekben megjelent „Örült“ cimü müvét szavallta“ stb. —

A magyar Shakespeare félbemaradt egy oly körülmény miatt, mely sok más, ennél kisebb és nagyobb vállalatot megakasztott, az irodalmi életet jó

Digitized by Google

időre megölte, és az ország szép jövővel kecsegtető zöld reményeit hideg dér gyanánt leforrázta.

Elkövetkeztek azon „nagyszerü napok“ melyek közelgését a költő jóslelke jóelőre megérezte. A zivatar hamarább beköszöntött mint várni lehetett s a ki a szenvedélyek felzudult hullámain dalának büvhangját és lelkesedésének szárnyát, mint a sirály, lázas kéjjel csattogtatja: ki más mint Petőfi Sándor!...

Sajátságos — nem: — végzetes! Petőfinek mind egyéniségében, mind költészetében a tömegek nagy érdekeinek felfogására és képviseletére volt legkevesebb hivatás; ő izről-izre lyricus volt, — s prózai valamint verses elbeszélő müveiben is csak azon egyének és helyek sikerülnek, a hol a vonásokat önmagából vagyis önmagáról szedi. Hajlamai mindazáltal mindig a leghatározottabb ellentétben állottak tehetségével. Azelőtt, mig hivatásának alapelemével sem jött volt tisztába, a legalanyibb egyéniség mellett a legtárgyilagosabb müvészetet tette föladatává: színész akart lenni; később mikor már Apollo csókját elfogadta s kizárólagos szolgálatát annak — noha nem fájdalom nélkül — fölajánlta: nem maradt a sentimentalismus, az idyll, a genre festésénél — a dalnál, az egyszerü románcnál, az epigrammánál: — ezerhangu, bübáju furulyáját mindegyre eltaszitotta magától s mindegyre az otromba harcikürt után nyult, melynek erőszakos hangjai az ő lágyabb és édesebb énekre termett ajkán féloldalt jöttek ki, megcsuklottak, csötörtököt mondtak. Nézzük bár a forradalom alatt irt verseit: száz közt alig lelünk egyetkettőt, mi Petőfinek azelőtti nyugodtabb hangu és tárgyu költeményeivel vetekednék, s a mi vetekedik, az is a genrebe és a csendes hangulatba játszók közt akad, például az apjáról irt „Öreg zászlótartó.“ Március után szerzett müvei közt tán ez a legszebb.

Petőfivel a magyar az egyesek közt a forrada-

Digitized by Google

lomban legtöbbet veszitett; nemcsak azért, mivel a csatáknak áldozata lett, hanem mert a tárogató harsogtatásával és a kard forgatásával lantosköltői culminatiójának két legszebb évét el kellett tékozolnia.

A példabeszéd azt mondja: Habent sua fata libelli. A tapasztalás pedig azt mutatja, hogy a fatum nemcsak a könyvek-, de a költökre is nagyon rájár — fájdalom kivált mínálunk.

Petőfi eleinte nem foglalkozott politikával; irja ugyan legjobb barátjához Kuppis Vilmoshoz intézett verseiben:

Még szerelmet is egy lénynek áldozánk:
Kit szerettünk? Érted égtünk szép hazánk!

És ismét:

Ott is a hon éltetését zengte szánk,
Ott is a hon megvetőit átkozánk!
(1843.)

De ez és egyéb nem volt több annyi hazafiui lelkesedésnél, a mennyit az akkori idő minden literatus ifjutól megkivánt.

Később a fiatal irodalom nagyobbrészt külföldről táplálkozó excentricus tagjaival barátságot kötve a francia forradalommal és Bérangerval megismerkedve, szenvedélyes természetének, valamint fellengő képzeletének sebes szárnyán a legszélsőbb politikai nézetekhez hamar elérkezett.

Nincs szándékom az 1848-i politikai események előzményeinek bővebb ecsetelésébe ereszkedni. Egy az: mert ide nem tartoznak; más hogy legázolt vetés fölött járni különben sem szeretek. Tartsuk magun-

Digitized by Google

kat csak Petőfi személyéhez és a hozzá kapcsolódó eseményekhez.

A nemzet költője egy idő óta erős érdekeltséget tanusitott a politika iránt. „A pecsovics ifjakhoz“ cimzett versében hatalmas leckét tart azoknak, a kik „silány rongyot cseréltek a haza szentséges, dicső zászlójáért!“ — „Szégyen-gyalázat (igy kiált): hát oroszlán rókák fészkébe tér!...“ — Ugyane versben a papokat is erősen szidja. E munkája, tudtomra, máig sem jelent meg nyomtatásban, de kéziratilag széllyelterjedt az országban. Igy jutottam hozzá én is, mint gyermek Zsibón; Wesselényi Miklósnak Pestről küldték volt meg. Ez tetszett a bárónak, hanem a Palota és Kunyhó cimü versért, mely ugyanekkor Petőfitől a Bajza által szerkesztett Ellenőr cimü politikai zsebkönyvben jött ki, nagyon haragudott. Ezentul a Petőfi név nem volt kedves hangzásu a zsibói udvarban; másfelől az ujszabásu democratia költője sem viseltetett nagy rokonszenvvel a szabadelvüség e régi martyrja iránt s — többek közt ellenmondott, midőn a „Murány ostromá“-t Arany Wesselényinek akarta ajánlani.

Az Ellenőr-ben foglaltatik Dalaim cimü hires és igen szépen szinezett verse is — szintén tele politikai vonatkozásokkal. Ez idő tájt készült a Misera plebs contribuens, melyben a jobbágyság érdekeiért emel szót, Dózsa Györgyre hivatkozik és azt mondja:

> Izzó vastrónon őt elégetétek,
> De s z e l l e m é t a tűz nem égeté meg!

Lehet képzelni hogy ez biz a táblabiráknak nem igen tetszett, s valóban erőltetett tulzásul tünhetett fel már csak azért is, mivel az ország birtokos-osztályának többsége a jobbágyság részére kedvező szemponton állott.

Digitized by Google

1848 márciusában Petőfi már nemcsak az ifju irodalomnak, hanem az egész fiatal Magyarországnak zászlótartója volt. Nem csoda tehát, ha a bekövetkezett politikai nyilatkozványok alkalmával is neki jutott az irányadás. Pedig kor- és pályatársai közt szép számmal voltak, a kik a vezérszerepre versenyezhettek volna. Ott volt a szépelméjü Jókai Mór; a jeles szónoki tehetségü és tudományos képzettségü Vasvári Pál s mások. De — noha a tizek szövetsége rég felbomlott, a többiek jó idő óta megszokták őt tekinteni az elsőnek maguk közt. Igy a forradalomnak nevezett március 15-ki demonstratio szervezése is kiválólag tőle eredt. (Boldog idők mikor még a demonstratiot is forradalomnak tartottuk és a kettőt összetévesztettük! Szilágyi Sándor pedig könyvet is irt felőlök ily cim alatt: „Bécsi, pesti, kolozsvári forradalom", nem emlitve Bírányi Ákost, ki a „magyar forradalom férfiait" azonnal kiadta négy füzetben; az első füzet mellett volt Petőfi fametszetü arcképe; a második mellett b. Nyári Alberté (nagy ujság volt még akkor egy democrata báró!...); a harmadik füzetet Bulyovszky Gyula — a negyediket Jókai képe diszitette.

A Nemzeti Körben Fényes Elek elnöklete alatt tartott március 14-ki népgyülés Klauzál mérsékletre és várakozásra intő beszédének sikertelensége után eredménytelenül oszlott széllyel.

Este megérkezett a bécsi forradalom hire.

Az ifjuság még együtt volt az uri-utcai Pilvax- (most Bolc-) kávéházban s teletorokkal szidta a táblabirákat, kik a nép nyilatkozványát, a rohamkérvényt és a reformlakomát megakadályozták.

A bécsi hirek olajat öntöttek a tüzre.

„Szégyen — kiálták a Pilvaxban — hogy a németek megelőztek! Ezt helyre kell hoznunk és pedig azonnal."

Digitized by Google

Petőfi, Vasvári Pál, Jókai Mór és Bulyovszky Gyula hirtelen összebeszéltek és elhatározták: 1) hogy már nem kérvényt se nem közlakomát — hanem nagyszerü manifestatiot rendeznek. 2) hogy tervük felől kiválóbb elvbarátaikat még azon este tudósitják.

Az inditvány Petőfitől eredt.

— Tehát holnap, szólt elváláskor társaihoz Petőfi.

Másnap reggel 8 órakor már a jurátusok kávéházában Petőfiék nagyszámu ifjuság élén állottak. Hozzájok csatlakozott még az irodalom tagjai részéről: Irinyi József, Sükei Károly, Irányi Dániel, b. Nyáry Albert, Vajda János, stb.

Ezek fölváltva tüzes szónoklatokban terjesztették elő az összecsoportosulás célját s a szakadó eső dacára az egyetem felé indultak, a diákokat csatlakozásra szólitni föl. Petőfi, Jókai, Vasvári, voltak a menet vezetői. Mig az Uri-utca közepéről az egyetemig értek, nagy tömeg csatlakozott hozzájuk — leginkább az értelmiségből. A tanulóifjuság épen leckén volt, mikor a menet megérkezett és vezetői egyesülésre hivták föl a diákokat. A tanárok közöl előbb némelyek ellenkeztek, de látván, hogy ellentállásuk sikertelen, elhagyták székeiket és haza mentek, az ifjuság pedig az egyetem előtti piacra gyült ki. Petőfi fölállott egy székre s elszavalta „Talpra magyar“ cimü versét, melynek utolsó két soránál — mikor az jő elő: „A magyarok istenére esküszünk“ — minden jelenlevő fölemelte kezét és utána kiáltotta: esküszünk. Aztán Jókai szólott, inditványozván: vonuljon a tömeg Landerer és Heckenast hatvani-utcai nyomdájába, az azelőttvaló napi viták tárgyát képezett ellenzéki tizenkét pont kinyomatása végett.

A nyomdában eleinte kifogást tettek és a censor láttamozását követelték, Petőfi, Vasvári, Jókai és Bu-

Digitized by Google

lyovszky azonban kezöket a sajtóra téve, a nép nevében elfoglaltnak nyilatkoztatták a nyomdát, miben a tulajdonosok is megnyugodva, rögtön a tizenkét pont szedéséhez kezdtek, ily cim alatt: „Mit kiván a magyar nemzet?“ Aztán Petőfi költeménye került sajtó alá. Mig a szedés és nyomás folyt, szónoklatokat tartottak: Bulyovszky Gyula, Degré Alajos, Jókai, Petőfi, Vasvári és egy német orvosnövendék. E szónoklatokat a tömeg nagyobb része esernyő alatt hallgatta; innen nevezték a március 15-iki manifestatiot parapli-forradalomnak.

Déli tizenkettőkor végre megjelentek a nyomtatványok, melyeket Irinyi József mutatott be először és a vezetők a nép közt tömérdek példányban széllyelszórtak. „A Talpra magyar“ különféle szinü — leginkább pedig nemzetiszin papirra nyomva, pár nap alatt a két haza minden részébe elterjedt.

Az idegen ajkuak kedveért a 12 pont németül is elkészült és kiosztatván, avval a gyülés eloszlott.

Délután a városi-tanács a rend fenntartására 14 tagu állandó bizottmányt nevezett ki, melyben az ifjuságot Petőfi, Vasvári és Irányi Dániel képviselték.

Majd Táncsics szabadonbocsáttatása is kieszközöltetvén, a 15 ezernyi sokaságot Petőfi vezette Budára és ennek élén vissza a foglyot ünnepélyes menettel. A Nemzeti Szinházban Bánk bánt játszották Katonától, de előadásközben közkivánatra Egressy Gábornak Petőfi „Talpra magyar“-ját el kellett szavalni. A taps, éljenzés tetszészaja átalános lett és végén az eskütujra ezer meg ezer ajak viszhangozta.

Petőfi egyénisége a mozgalommal mintegy azonosulva volt, neve pedig a legnépszerübb Budapest városában.

Ő e napok élményeibe, dicsőségébe fellengő lelkének egész hevével el volt merülve s a március 15-ke emlékére irt versében — hol a történteket sorban

Digitized by Google

előadja — azt mondja : ha szivéhez illenék a büszkeség, méltán lehetne büszke, mert e szép eseményeknél ő volt az ifjuság vezetője és — dicsőségét Napoleonéval föl nem cserélné!

Mint igazi lyricus, a jelent befejezett egész gyanánt fogta föl, melynek jövőjében kétkedni eszébe se jutott; azt vélte, hogy az öreg várhegy Mátyás óta nem látott az övékhez hasonló diadalt, mert az ősök — ugymond — egy század alatt nem tettek annyit mint ők huszonnégy óra alatt... Igy énekli ama versében, mely költői becsére nézve keveset ér ugyan — nem is egyéb versbe szedett prózánál — azonban Petőfi fölfogását és akkori hangulatát jellemzi. A mi pedig mindebben föltünő lenne, magyarázza az hogy a felfogás és hangulat csak a közfelfogásnak és közhangulatnak volt kifejezése.

Március 16-án este több köz- és magánépületet kivilágitottak; Emich könyvkereskedése előtt Petőfi életnagyságu arcképe volt kivilágitva; alatta ábrázolva egy sajtógép, ezen fölirással : „Szabadság, béke, egyetértés.“

Ugyancsak Petőfi inditványára a Hatvani-utcát akkor elnevezték Szabadsajtó-utcának, a Városházterét Szabadságtérnek és az Egyetem-utcát Márciustizenötödiki-utcának. A régi névföliratokat levették s az ujakat helyökbe tették.

A következő napok folyamában Petőfi és társai népgyülések utján igyekeztek befolyásukat a fővárosi nép fölött fenntartani. A népgyülések a Nemzeti Muzeum udvarán mentek végbe; szónokai leginkább Petőfi, Sükei, Vasvári és Egressy Gábor voltak. Azonban az ifjuság vezérkedő szereplése az ellenzék addigi pártfőnökeinél nemsokára visszatetszést és féltékenységet kezdett gerjeszteni. A 12 ponttal küldöttség érkezvén a pesti nép nevében a pozsonyi országgyülésre, mely a pontoknak, mint a népakarat osztatlan

Digitized by Google

kifejezésének törvénybe igtatását követelte, Kossuth némi kerülgető előzmény után egyenesen kijelentette, hogy Magyarország nem levén központositva mint Franciaország, Pest Páris szerepét nem igényelheti és a főváros népesége az ország népének csak csekély töredékét alkotván ennek nevében nem beszélhet. Ugyanehhez hasonló nyilatkozatot tett Vasvári előtt, ki a szigoru sajtótörvény ellen tiltakozni, nehányad magával küldöttségképen Pozsonyba utazott.

E sajtótörvény — Szemere Bertalan müve — szolgáltatta az első alkalmat az összeütközésre a magyar ministerium és a pesti ifjuság között. Petőfi az állandó-bizottmány kebelében erősen kikelt a reactionariusnak nevezett törvény ellen; Vahot Imre pedig a Városháztéren nagy csoport jelenlétében ünnepélyesen megégette.

Később a költő nemcsak az elvekben, hanem az alkalmazásban is mindenkinél tovább akart menni s midőn március végén az udvar és ministerium közt azon feszültség állt be, mely ennek lemondási fenyegetését vonta maga után, Petőfi, Vasvárival és társaival egyenesen a köztársaság kikiáltása mellett volt és ezen bohó gondolatát az állandó bizottmányban is fennhangon ki akarta jelenteni; a higadtabbak alig tudták lebeszélni róla. Hogy mégis lebeszélték, széles fringiáját — melylyel akkor járt — indulatosan az asztalra vágta; aztán megint fölvette, igy szólván:

— Leoldottam, de nem töröm el, hanem m e g t a r t o m.

A Batthyány-ministerium ellen is ez irányban izgatott. De a ministerium átalános népszerüség tárgya volt és a kik az események általa intézett folyamát meg akarták előzni vagy vele magukat ellenzékbe tenni, a közvéleménynyel jöttek ellenkezésbe. Ezt Petőfi sem kerülheté ki, mert nyugtalan lelke

Digitized by Google

és a valósággal nem törődő heves képzelete mindegyre átszakittatták vele a viszonyok korlátait és a magyar nép természetéhez nem találó képtelen álomképek hajszolására ragadták.

Kezdte a „Ledölt oszlop"-pal.

Következett a „Forradalom". — „Dalom Viharodnak előjele : forradalom!" — ez volt a végszó.

Jött „Dobzse László"; „A király és hű szolgája"; „A királyokhoz" — e refrainnel : „Nincsen többé szeretett király!"

Ez utóbbi nagy zajt és nagy hatást okozott, de nem egészen azon irányban, a mint szerzője vélte.

A magyar monarchicus hajlamu nép. Kevés nemzet van, a mely a pártfegyelemnek több jogot engedne, mint a magyar. Ezért később Petőfi fenn elősorolt verseinek eszméit is nagyobbára elfogadta, a mikor t. i. a mozgalmak vezetői lobogójukra irták; de addig a szokatlan gondolatoknak nem volt keletök nála, sőt idegenséggel vette őket. Mert egészben véve, forradalmi hajlamai nincsenek és a kezdeményezés nem fekszik természetében.

E szerint nagyon megmagyarázható, ha Petőfi excentricus iránya, a helyett, hogy a hazában propagandát tudott volna magának teremteni, csak a még nemrég bálványozott költő gyors elnépszerütlenitésére szolgált. Előbb az uj korszak képviselője gyanánt járt neve szájról-szájra; alig pár hónap : s a magyar kormány pártja — — az az a hon csaknem összes értelmisége — a haza ellenségének, a roszakaratu csőcselék nyelve pedig plane m u s z k a s p i o n n a k nevezi.

Petőfi az irányában megváltozott közérzület jeleit rövid időn tettleg is kénytelen volt tapasztalni.

Verseit nagyobbrészt az Életképek-ben bocsájtotta közre, melynek szerkesztését a mozgalmak kezdete óta Jókaival közösen vitte. E divatlap attól-

Digitized by Google

fogva politikai szinezetet nyert és a szélső baloldal elveit képviselte. Ezenkivül közlönyül használta még Petőfi a Március Tizenötödike cimü napilapot; szélesebb elterjedésre szánt verseit pedig külön is lenyomatta; igy fent emlitett, ily kezdetü költeményét: „Nincsen többé szeretett király.“

E vers mondom, nem tett jó hatást s benyomása a legelnézőbbek előtt is a korán elsütött pisztolyéhoz hasonlitott.

Nemsokára verses-felelet is jelent meg rá egy foliuson, Trattner-Károlyi nyomdájában, ily kelettel: „Pesten. Utánnyomat. 1848-ki május 2-n.“ A vers alá volt irva: „Mezö Dániel, hajdu-böszörményi nemzetör s társai.“ Jegyzetképen: „Utánnyomni szabad.“ (Mert Petőfiére az volt irva: „Utánnyomni tilos.“)

Mindazáltal még sulyosabb bántalmak is várták; még tetemesebb kiábrándulásokra is készen kellett lennie.

1848, jul. 2-ra ki levén hirdetve a nemzetgyülés Budapesten, a márciusi napok hősei nagyobbrészt elhatározták követjelöltekül lépni föl különböző választókerületekben és az ország fővárosában. Azonban mind a napisajtó, mind a közvélemény részéről igen csekély támogatásra találtak. Egyedül a Táncsics által szerkesztett Munkások Ujsága és a Március Tizenötödike ajánlotta őket. A tulajdonkép vett ifjusági vezetők közől egyiknek sem is sikerült magát megválasztatni. A szereplők sorából is egyedül Percel Mór és Irányi jutottak be a nemzeti-gyülésbe, a kik egyébiránt némileg mind kor, mind politikai miveltség tekintetében különböztek Petőfi körétől. Vasvári Pál azért nem lehetett képviselő, mert huszonnegyedik évét — a törvényes időpontot — még nem érte volt el. Petőfinek pedig egyenesen politikai nézetei miatt kellett megbuknia a Kunságban, melyet

Digitized by Google

oly előszeretettel nevezett szülőföldjének. Vetélytársa a követségben a szabad-szállási ref. pap kövér erszényü fia Nagy Károly volt, kinek a helyi érdekek fölhasználásával, nem épen finom, de nem is tiszta eszközökkel sikerült Petőfit a képviselőségtől, mire ugy vágyott, elejteni. Ha igy nem történik, Petőfi a politika neki nem való sikos és csavargós pályáján tovább halad — s a forradalomban kevéssé regényes és költői nagy nevéhez meglehet nem méltó szerepet játszik le, de aligha sodródott volna azon csaták zivataros mezejére, melyek költészetünk ki nem fejezhető szörnyü kárával tőlünk mindörökre elragadták.

Ez életrajz irójának hiteles másolatban kezei közt van egy levél, melyet a követválasztás előtt egy k.-sz.-miklósi barátjához, Bankos Károly urhoz intézett. Igy hangzik :

„Pest, május 25. 1848. Barátom Károly! Szándékom követté lenni a küszöbön álló országgyülésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék többfelé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok : Kis-Kunságban. Leszesz olyan szives, ugy-e barátom, hogy azonnal megirod, hol fog Kun-Szent-Miklós választani, helyben-e vagy máshol? remélem, ti meg fogtok választani, s ha megválasztotok, ugy hiszem, nem vallotok szégyent velem. Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérdekből óhajtom a követséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, a mennyire tőlem telik. Nem kétlem, elég okos ember lesz az országgyülésen; de lesznek-e lelkesedettek és lelkesiteni tudók is, az kérdés; pedig most leginkább ilyenek kellenek .... fanaticus lelkesedés kell, hogy világitson a nemzet előtt, mint világitott Mózes bujdosó népe előtt a tüzoszlop a pusztában. Ismételve kérlek, válaszolj tüstént, mert az idő sürgetős. Lakásom : Dohány-utca, 373. szám.

Digitized by Google

Valamennyi jóemberemet üdvözölve s téged ölelve, vagyok őszinte barátod Petőfi Sándor s. k."

A követválasztási sajátságos historiát közöljük szóról-szóra Petőfinek Kun-Szent-Miklósról, (tehát a hely szinéről) azon évi junius 15-n a Csengery Antal és Kemény Zsigmond által szerkesztett Pesti Hirlaphoz intézett és a 87. számban megjelent tudósitása szerint, mely a legtöbb más lapban is egészen napvilágot látott; e szerint pedig azért, mert Petőfi előadásának igazságában kételkedni semmi okunk nincsen és mert a kérdéses közlemény mind az iró helyzetét, mind az akkori viszonyokat igen találó módon jellemzi.

Itt a levél:

„Kun-Szent-Miklós, jun. 15. Eljött az idő, midőn nemzetté lett a nép s ő választja képviselőit az országgyülésre, nem pedig a nemesség. Kaptam az alkalmon, hogy a ki eddig az irodalomban képviseltem a népet, képviseljem most az országgyülésen is ..... ki ismerné jobban szükségeit, mint én? ki védelmezné lelkesedettebben jogait, mint én? hiszen a nép az én vallásom, istenem!

Lejöttem szülőföldemre Kis-Kunságba, proclamatiót osztattam szét *) a nép között, azt az egész kerület választóinak igen nagy része lelkesedéssel fogadta, s egy hangon azt beszélték, hogy engem választanak követnek. Nehány napra fölrándultam Pestre, s mire ismét visszajöttem, **) oly borzasztó hirek kerengtek felőlem, milyek csak a legelvetemedettebb gonosztevőt illetik. Mindazáltal a szent-

*) E proclamatiónak saját személyére vonatkozó részében kijelenti Petőfi hogy ha képviselőül megválasztják, elfogadja; ha méltóbb embert kapnak nálánál, örömest visszavonul.

**) Junius 11-n.

Digitized by Google

miklósi nép látni és hallani kivánt; hozzám jöttek deputatióban vagy kétszázan. Elmentem velök a városházához s bejelentettem a tanácsnak, hogy népgyülést fogok tartani. El akarták tiltani föllépésemet. Nem engedtem. Végre megegyeztek oly föltét alatt, ha minden következményért magamra vállalom a felelősséget s ha tartandó beszédemet előlegesen bemutatom nekik irásban. Az első feltételt elfogadtam, a másikat nem fogadtam el két okból, először mert magam sem tudtam még, mit fogok beszélni, másodszor mert, ha előre készitettem volna is beszédemet, nem azért törölték el március 15-én a censurát, hogy munkámat a tanács vizsgálása alá bocsássam. Azt kérdezte a biró, hogy miről fogok hát beszélni? mondám: a követválasztásról s azon rágalmakról, melyeket távollétemben rám kentek. Iszonyun fölfortyant: hogy a követválasztásról szónokolhatok, de birói minden hatalmával tiltja, magamat a vádak alól mentenem. Oh birók példányképe! ellenem minden aljasságot hagyott terjeszteni s terjesztett maga is, és tőlem eltiltja, hogy ne merjem igazolni magamat! És ez ott történt a városházban, az igazság templomában.

Kiálltam a városház elé, s beszéltem az összegyült néphez a követválasztásról, és hallgattam a rám sujtott vádakról, nem a birói parancs következtében, hanem láttam a nép arcáról, hogy ha csak emlitem rágalmazóimat, (kik a városház egyik ablakából néztek) azonnal berontanak, s szétszaggatják őket, mint a rosz bankókat.

Még mikor a városház teremében értekeztem az érdemes tanácscsal, véletlenül megcsördült oldalamon a kard, erre a nép ott kinn elkiáltja: „baj van, Petőfit bántják!“ s betódultak, és csak akkor csillapodtak le, midőn meggyőződtek, hogy nem akarnak bántani. Elvégezvén dolgomat a tanácscsal, a nép

Digitized by Google

harsogó éljenzés közt kisért ki, s a mint később megtudtam: mig beszéltem, közölök többen kinyitott bicskákkal álltak körülem .... azt hallották, hogy elleneim le akarnak engem beszédem közben rántani. . . El voltak határozva, hogy a ki hozzám nyul, irgalmatlanul legyikolják. Szerencséjökre motszanni sem mertek; a népgyülés a legnagyobb renddel oszolt szét, s az egész város köznépe mellém esküdt, és azóta tántorithatlan hivem a mai napig.

Délután átrándultam Szabad-Szállásra egy kis körülnézés végett. Egy tanácsbelitől magától hallottam, hogy a nép csaknem kivétel nélkül részemen van, valamint a lacháziak és fülöpszállásiak is. Nyugodtan mentem vissza Szent-Miklósra, semmi kétségem nem levén többé felőle, hogy én leszek a követ. Isten látja lelkemet, miért örültem a megnyerendő követségnek: dicsvágyból és haszonlesésből-e vagy egyedül azért, hogy a nép boldogságáért és jogaiért küzdjek?

Mire visszatértem Szent-Miklósra; elleneim *) ujra szaporiták az ócsárlásokat, rágalmakat, hazugságokat ellenem, többek között, hogy az én délelőtti beszédemet egy ujságból loptam, hogy most délután Szabad-Szállásra be sem eresztettek, hanem a város végéről visszakergettek stb.

Tegnapelőtt délután egy barátomhoz, kinél itt szállva vagyok, egy levél érkezett a várospecséttel s „Szabadszállás városa birái“ aláirással. Ez becsületére válnék a legutolsó kanásznak; a legelső — — Tartalma többek között: Ezen fenyegető veszélyt a fanaticus izgató Petőfinek követünkül magát feltolni

*) Ugyanazok, a kik Petőfit még nemrég, Kun-Szent-Miklóson jártában lakomával, fáklyászenével és üdvözlő szónoklatokkal fogadták. „Pesti Hirlap“, 1848. II. f. é. 92. sz.

Digitized by Google

akaró erélytelensége (???) okozá, kinek nálunk is voltak ugyan nehány követői, kik elámittatva levén nem tudták, hogy mily viperafajt akartak keblökbe rejteni; de hála a nemzetek nemtőjének, ezen polgárok fölvilágosodva, átlátták, sőt elismerni készek, balvéleményeikből könnyen lehető végveszélyét kedves nemzetünknek. Petőfi egy polgártársunk azon kérdésére, hogy mikor leend már béke honunkban, azt felelé, hogy sohasem, mig ezen ország vissza nem száll azokra, kiké volt, t. i. a tótokra; — ebből átláthatni, hogy mily veszélyes lenne ily alacsony jellemü egyént több jeles hazafiak mellőztével személyünk országos képviselőjeül küldeni követnek, kiről fölteszi már minden polgár, hogy bennünket kész lenne eladni a legcsekélyebb árért. — Ilyetén állásában a dolgoknak, ma nálunk közgyülés tartatván elhatároztatott, hogy tisztelt polgártársunk által tudtára adni kivánjuk Petőfinek, hogy ha személyes bátorsága és élete kedves, igen jól tenné, ha a jövő nemzeti gyülésre menő követ választására a jövő csötörtökön köztünk meg nem jelenik, mert a nép ingerült, s nem állhatunk jót, méltó haragja felgerjedésében lehető düheért" és a többi stb. — Barátom, kihez e levél intézve volt, átadta nekem. Azt gondoltam, hogy e terroristicus levéllel csak el akarnak engem onnan ijeszteni, de elhatároztam, hogy ha igazán akármilyen ingerült is a nép ellenem, a rám árasztott becstelen rágalmak következtében meg fogok a választáson jelenni s az ingerülteket fölvilágositom és lecsillapitom ..... de ha ezt el nem érném is, ott leszek csak azért is, nehogy párthiveim méltó boszankodással azt mondják, hogy elhagytam őket, kik tántorithatlanul ragaszkodtak hozzám. Tegnap este felé átmentem Szabad-Szállásra. Egy ismerősömhöz szálltam. Midőn ott megláttak, az egész háznép iszo-

Digitized by Google

nyu rémületbe esett, alig voltak képesek ennyit mondani:

— Az istenért, távozzék el tüstint ebben a szempillantásban, mert mindjárt agyonverik! Tegnapelőtt majd éjfélig tartottak népgyülést ön ellen, s a népet fölbőszitették. A pap kinek fia akar követ lenni azt mondta: mihelyt bejön a városba azonnal félrevereti a harangokat. Távozzék, ha élete kedves!

Egy rokonom lélekszakadva futott hozzám s ugyanezeket beszélte, s én már hajlandó voltam a visszafordulásra, nem a magam személyét féltve, hanem feleségemet, ki velem volt. Gondolám, hogy agyon csak nem vernek, még bántani sem fognak, azt hiszem, de tudja isten, milyen scandalosus jelenet történik, hogy lássa, s hogy hallgassa azt végig feleségem? Mondám neki, hogy menjünk vissza, de ő határozottan azt felelte, hogy nem megyünk, — itt kell maradnunk: ha agyon akarnak bennünket verni, jól van, verjenek agyon, hanem azt ne mondhassa senki, hogy te hátráltál!

Igy szólt feleségem, s én beleegyeztem hogy maradunk, sőt azonnal fölmentem a városházhoz; ott nagyon meghökkentek váratlan, ingyen sem remélt megjelenésemen. Leesett az álla valamennyinek. A főjegyző, ki egyetlen jóemberem Szabad-Szálláson, elbeszélte az ellenem tartott népgyülést, melyben őt az érdemes tanács arra akarta erővel kényszeriteni, hogy engem hivatalosan rágalmazzon, becstelenitsen, mire ő, mint becsületes ember természetesen rá nem állt. Nehány jelenlevő siheder szörnyükép mentegetőzött, hogy ők sohasem támadták meg jellememet, hanem csak elveimet. Oh ti ..... tudjátok is ti, mi az az elv!

A mint este felé visszamentem szállásomra, számos gazdaemberrel találkoztam, kik mindnyájan nyájasan köszöntek. No, mondám hiszen minden jól van,

Digitized by Google

elleneim megszeppentek, a nép szivesen lát. Éjjel mintegy tiz óra felé muzsikaszó és kurjongatás keltett föl álmomból. A pap fiát élteték, mint követet. Kinéztem: ottkinn a ház népe mondja hogy az egész várost itatja a pap. Miután látták a jó madarak, hogy semmi rágalommal, semmi gyalázással el nem hódithatják tőlem az embereket, a végsőre vetemedtek, borral és pálinkával vették el a szegény szánakozásra méltó nép eszét, hogy én ellenem és igy önön maga ellen forduljon! Az ivás és orditás egész éjjel tartott.

Másnap korán reggel fölmentem a városházhoz, hogy ott bevárjam a vidékieket, s ha mindnyájan együtt lesznek, a választás előtt igazoljam magamat a rám dobált vádak ellen. Nehány percig állhattam ott magamban, midőn mellettem e szót hallom „szemtelen.“ Oda pillantok, ki szólt? hát egy tiszteletreméltó individuum, ki fiatal korában az apámtól negyven bankó forintot kért kölcsön, adott is neki. Később tudta meg az apám, hogy a jó madár saját apjától puskát, pisztolyt és lovat lopott s elugrott pusztai betyárnak. Egy ideig betyárkodott, azután elfogták s utóbb szabadszállási biró lett, és ettől fogva nem a szomszéd határokat, hanem csak születése városát lopta. Ez az ember mondta nagy részegen mellettem, hogy „szemtelen.“ Meg sem gondoltam hogy rólam beszél, s a mint feléje fordulok, azt mondja: „igen, szemtelen! mit szemtelenkedik itt?“

Oda léptem hozzá, s igy szólék:

— Kérem az urat, válogassa meg a szavakat.

— Nem válogatom meg a szavakat, felelt részegen: hogy mer az ur itt szemtelenkedni?

— Még egyszer ismétlem, szólék, válogassa meg a szavakat.

Mire ezt kimondtam, azt vettem észre, hogy körülvett egy egész dühöngő részeg csapat. A jel meg

Digitized by Google

volt adva, mindenhonnan tódultak felém, s több mint száz torok orditá körülöttem :

— Ez a hazaáruló, ez az akasztófáravaló muszka spion, a ki el akarja adni az országot : szaggasd szét, üsd agyon!

— Megálljatok, polgárok, kiálték, hagyjatok szólni, hadd igazoljam magamat!

— Nem hagyjuk szólni; agyon ütjük! igy üvöltöttek iszonyu szidalmak, piszkolások, káromkodások között. Ekkor már a kapu alá toltak; látván, hogy szóhoz nem jutok, kérdém : hol a biró?

— Én vagyok, mit akar? szólt egy vén ember.

— Biró uram, mondám, felelős lesz érte, ha bántanak!

— A leszek, ha lehet, válaszolt a biró; jöjön hát föl.

Fölkisért az emeletbe. Ott találkoztam a követválasztási bizottmány elnökével, egy kicsapott notáriussal, ki a népgyülésen azt nyilatkoztatta, hogy ha a nép agyon nem ver, ő fog agyon lőni.

— Ugyan minek jött ide, hogy mert ide jöni? szólt ez, miután a nép ugy föl van ingerülve ön ellen?

— Ki ingerelte föl? én-e vagy önök? feleltem, egyébiránt ez nem kérdés, csak annyit mondok, hogy ön és a biró felelősek értem.

— Ha ebben a pillanatban el nem takarodik ön a városból, felelt a kicsapott notárius, mi nem kezeskedünk életeért!

— Igy hát nincs mit tennem, szólék, mint távoznom, de arra ügyeljenek, hogy ne csak személyemet ne bántsák, de még csak ne is insultáljanak. Valóben gyönyörü! igy értelmezik önök a szabadságot? igy gyalázzák meg önök saját városukat, melynek neve Szabad-Szállás!

— Az a szabadság, felelt a követválasztási bizottmány elnöke, a kicsapott notarius, az a szabad-

Digitized by Google

ság, hogy a ki nem tetszik a népnek, azt kikergetik a városból.

Ezalatt feljött a pap is, ki fia érdekében huszonnégy akó borral predikáltatott az éjjel a népnek s biztatott, hogy ne féljek, nem fognak bántani, csak távozzam.

— Ne féljek? szólék, hát jöttem volna-e ide, ha félnék!

Lekisértek az udvarra; a városház előtt még mindig orditott a részeg tömeg. Fegyveres nemzetőrök álltak elő és körülvettek.

— De igy gyalog csak nem utazhatom el, mondám, be kell várnom, mig kocsim megérkezik Szent-Miklósról.

— Addig nem várhatunk, szólt a kicsapott notárius, mindjárt indulnia kell önnek, tovább nem tartóztathatjuk a népet. Majd szerzünk mi kocsit ..... hajts utánunk kocsis!

S mentem a város végeig, hol szállva voltam, gyalog, körülvéve a fegyveres nemzetőröktől: csak az hiányzott, hogy kezemet hátra nem kötötték. Fölrakták holmimat, fölültem feleségemmel, s indultunk Szent-Miklósra. Már jó darabig mentünk, midőn rákiáltok a kocsisra:

— Hová megyünk, hisz ez nem a szent-miklósi ut!

— De biz, uram, felelt a kocsis, de nem az országut, majd ott a bösztöri csárdánál rátérünk.

— Hát miért nem megyünk az országuton?

— Megparancsolták, hogy ne azon vigyem az urat.

Én elhallgattam, meg nem foghatván, miért történt ez? mikor már jó messze haladtunk, véletlenül az országut felé pillantottam, s láttam nagy távolban az én zászlómmal a szent-miklósi és lacházi kocsikat, melyek mind az én embereimet vitték. Ekkor

Digitized by Google

világosodtam föl .... igy játszottak ki, hogy embereimmel ne találkozzam. Irtóztató dühhel értem haza. Dél felé visszajöttek a szent-miklósiak és lacháziak hasonló dühhel, s ők beszélték el, mi történt velök.

Már mikor Szabad-Szállás felé mentek, a bösztöri csárdánál egy ember igy fogadta őket a pap fiának nevében :

— A ki nem Petőfi, ide jöjjön, és egyék, igyék, a ki pedig Petőfi, be ne menjen Szabad-Szállásra, mert mind agyonverik!

Embereim közől egyetlen egy sem tántorodott el, sem a csábitásra, sem az ijesztésre. Szabad-Szálláshoz érvén, a város végén azzal fogadták őket a helybeliek, hogy Petőfi már eltávozott, ő maga kérte a tanácsot összetett kezekkel, hogy csak vitessék el őt; de azért be ne vigyék azt a zászlót, melyen Petőfi neve van, mert mihelyt egy lépést tesznek vele, végök van. Barátom, kinél szállva vagyok, többed magával bement a városházhoz, kitudakolni a dolog mibenlétét. A mint nevemet emlitette, rákiáltottak, hogy ki ne mondja nevemet, mert halál fia lesz. — Hirtelen zaj támadt, hogy a város végén összeütköztek a helybeliek és a szent-miklósiak. Erre a bennlevő szent-miklósiak kifutottak társaik védelmére, de a hir szerencsére csak koholmány volt. Tanácskoztak, mit tegyenek, bemenjenek-e vagy sem? az odavalók föl voltak fegyverkezve, puskákkal, sőt kaszákkal és vasvillákkal is. Jött egy deputatió a városháztól, hogy nincsenek felfegyverkezve; jött másik deputatió, mely azt mondta, hogy bemehetnek bizton, mert már lerakták a fegyvert. E nyilatkozattal elismerték, hogy csakugyan fel voltak fegyverkezve, s az én embereim, kiknél még bot sem volt, azt mondván, hogy a mint letették föl is vehetik ismét a fegyvereket, viszszafordultak, de azon szándokkal, hogy ha engem

Digitized by Google

még utólérnek, visszavisznek magokkal a választásra, ha mindnyájukat lelövöldözik és agyonverik is. Szerencsére, csak itt Szent-Miklóson találkoztak már velem, hol csendre és rendre intettem őket, azzal biztatván, hogy a törvény majd elégtételt ad nekik, miben nem kételkedem.

Szabad-Szálláson egy hanggal, szavazás nélkül kikiáltották követnek a pap fiát, kiről elég megjegyezni, hogy Szluha teremtménye.

Ekkép ment végbe a követválasztás. Nem hamisitottam egy tényt sem, de csak egy szót sem.

És azok, kik igy ellenem lázitották a népet, örökké azt beszélték, hogy én lázitottam, én vagyok a lázitó, én, a ki mindig csillapitottam, rendre intettem a népet, s meggátoltam az összeütközéseket.

Sohasem ostromoltatott szemtelenebbül a becsületesség és igazság. Azzal kezdték, hogy gyülöltté tegyenek a nép előtt nyomtatott proclamatióm által, mit tolakodásnak magyaráztak. Ezzel nem boldogulván, azt hozták föl, hogy republicanus vagyok. „Soha se bánjuk mi, ha republicanus is“, felelt a nép, „hadd legyen, azért követünk lesz.“ — „Ez azon ember, szóltak elleneim, ki ellensége miniszteriumunknak . . . . . .“; erre a nép ugy válaszolt: „Nem bánjuk mi akárkinek az ellensége, de minekünk barátunk, azért követ lesz. A miniszterek nagy urak, lesz elég barátjok az országgyülésen; nekünk pedig vagy, vagy sem.“ Midőn az effélek se használtak, kezdtek becsteleniteni, hogy én olyan ember vagyok, kinek már Pesten nem szabad szólnia, kit Pestről kitiltottak, kinek megbukását, bezáratását, agyonveretését jószivvel fogja venni a ministerium és az egész nemzet, hogy én az illirnek, orosznak s ki tudja kinek, el akarom adni az országot, s minthogy még ezen gyalázatosságok által nem hitték biztosnak győzedelmöket, utoljára leitatták a népet, s a részeg tömeggel erőszakosan buktattak meg.

Digitized by Google

És ennek ma kellett történnie, hogy engem, mint orosz spiont, mint hazaárulót agyon akart verni a magyar nép, ma junius 15-én .... ma három hónapja, hogy március 15-ke volt, midőn első valék azok közt, kik a magyar nép szabadságért szót emeltek, sikra szálltak! — De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámitióit, félrevezetőit, kiket egykor a törvény és az isten egyaránt meglakoltat....

A nép én előttem szent, annyival inkább szent, mert gyönge, mint az asszony, s mint a gyermek."

Eddig Petőfi tudósitása, mely a lapokban következő megjegyzés mellett jött ki: „Kérem minden becsületes elvü szerkesztőtársamat, hogy e cikket lapjában közölni sziveskedjék. Petőfi Sándor."

Ugyanez eseményre vonatkozólag Bankos Károly a kun-szent-miklósi tanács tagja szintén közölt egy cikket a Pesti Hirlap 92. számában, — melylyel Petőfi előadását támogatja és adatról adatra bizonyitja.

E tudósitás ellenében Nagy Károly a Pesti Hirlap hirdetései közt cáfolattal lépett föl, melyben saját egyénisége és Petőfi között párhuzamot vonva, magát Petőfinek ész, honszeretet, tiszta felfogás és k i k é p z e t t s é g tekintetében mind elébe teszi; ez utóbbinál azonban jónak látja a költészetre nézve kivételt tenni és elismerni, hogy ellenfele „a Pegasus farkába belekapaszkodott." — E cáfolat folytán Nagy Károly Petőfinek a (48) májusi népgyüléseken a Muzeum-téren tartott beszédeit kivánja megbukása okául föltüntetni; a gabógyás hangu, piszkos cáfolat hemzseg a „pimasz", „aljas", „szemtelen", „hazug", „gazember", „fertőbe hevert disznó" stb. cimektől, melyek segélyével Petőfi föllépését a nemes cáfoló t o l a k o d á s alakjában óhajtaná festeni, büszkén jegyezvén meg, hogy „őt hazájához t ö b b é r d e k kapcsolja (és itt tölt erszényére üt), mint

Digitized by Google

Petőfit.“ — Nem csuda, ha e nyomoru ökröndözésnek a főlapbani közlését minden fölszólitott szerkesztő visszautasitotta. Mindemellett Petőfi annyira bántva érezte magát e mocskos replica által, hogy irójáť párbajra hivatta. Segédei voltak : Jókai és Pálfi Albert. Nagy Károly azonban a kihivó által követelt pisztolylövésbe nem egyezett bele; előbb kardra ajánlkozott, aztán végkép kibujt az elégtétel alól. Hanem a követségről nem mondott le, sőt ragaszkodott hozzá erős kegyetlenül. Petőfi ekkor, tenyérnyi lapon következőleg hangzó nyomatott körlevelecskét osztatott szét a képviselőházban :

„A nemzetgyülési követekhez.

Nagy Károly, ki a kis-kunsági követséget elrabolta tőlem, a Pesti Hirlap 99. számába egy cikket lopott be ellenem. E cikk egészen ő hozzá méltó, s én őt érte én hozzám méltólag vontam kérdőre s kivántam elégtételt. A mily szemtelen hetvenkedéssel irta Nagy Károly e cikket, oly példátlan gyávasággal tagadta meg az elégtételt; oly gyávasággal, melynek párját nem férfiak de vén banyák életrajzában is hiába keressük. Figyelmeztetem és kérem a nemzetgyülési követeket, hogy e megbélyegzett emberrel senki közölök egy sorban ne üljön; nem az én iránt ami szivesség- vagy barátságnál, hanem azon tiszteletnél fogva, melylyel e testület magának tartozik.

Petőfi Sándor.“

E körirat a P. H. 103. számában és más lapokban is kijött.

A ki a lovagságróli akkori hazai fogalmainkat ismeri, gondolhatja, hogy e fölszólitásnak tettleges eredménye nem lett. Azonban Petőfi pártja részéről Nagy Károly választása ellen az elnökség utján fo-

Digitized by Google

lyamodás is érkezett a nemzetgyüléshez, melynek következtében ez a választási mód megvizsgálása végett három tagot küldött a hely szinére, de ezek nem találták a Petőfi-párt által felhozott visszaéléseket törvényesen megállapithatóknak, minek folytán aztán Nagy Károly mégis igazolva lett. Máig is él ha meg nem holt.

Nem sikerülvén a követség, Petőfi a röpirat utját választotta politikai nézetei közlönyeül s e cim alatt: „Lapok Petőfi Sándor naplójából" — az első ivet közre is bocsájtotta. Több nem jelent meg. Mert neki a politika nem levén kenyere, ide vágó eszméi inkább türelmetlen szeszély, mint komoly megállapodás szinét viselik magukon. Ennélfogva erőszakolt és végleteken járó elvei számára nem tudott propagandát csinálni, sőt a pillanat benyomása alatt álló izgalmas idők természetéből folyólag költői népszerüségét is kockára tette. Mintha a politicust a költőtől különválasztani nem lehetne! Amde a szenvedély, egyéneknél mint tömegeknél, kizárólagos természetü: nem olyan mint a mérleg, hogy mig egyik karja lebillen, a másikkal fölemel; inkább hasonlit Briaraeushoz: mind a száz karját vakon forditja ellensége ellen.

A kunsági kudarc jó viz volt a költő ellenségeinek malmára. Bezzeg öltött-kiáltott a csőcselék bagoly-had, melynek szemét a lángész napsugara már oly rég és oly erősen sértette, hogy csak az alkalomra várt, mikor mérgének szennyes nyálát a fényes névre önthesse! Azok közöl, kik saruját megoldani sem voltak érdemesek, minden ribanc elérkezettnek vélte az időt, hogy sáros lábát a lerángatott genius fehér köntöséhez törölje.

A megpróbáltatás nehéz napjai tőle sem maradtak el.

Sokan — a kik magukból indultak ki — hit-

Digitized by Google

vány önzéssel vádolták, melynél fogva a haza nagy érdekét csak saját hasznára és dicsőségére óhajtja kamatoztatni.

Még többen szájhősnek nevezték, a ki veszélymentes időben élére állott a tömegnek s telitorokkal hangoztatta a Talpra magyar!-t, de most, mikor a beszédnek karddal kellene érvényt követelni, társaival együtt félreáll.

Olyanok sem hiányoztak, a kik még meggyőződésének tisztaságát is kétségbe vonták; az a „muszka spionság" vádja, mit kun-szent-miklósi levele végén említ, akkor vagy pár hónapig rá s felekezetére és a napi-sajtó ehhez szító részére nézve igen divatozott.

Ő — hisz ő irta volt meg, hogy :

— — — Az idő igaz
És ledönti a mi nem az.

Ő tisztában volt az iránt, hogy fellengő szép lelkének az idő hovahamarább elégtételt fog szolgáltatni, s a mit a politikustól végkép megtagad, azt a költőnek visszapótolja tizszeresen. Ezért fölemelt fővel haladt tovább meggyőződése ösvenyén . . . .

De a roszakarat és butaság bal-keze már egy követ dobott a kutba, melyet kihuzni a becsület és büszkeség parancsolta — ha örökre el kellene merülni is érte : — ott a megénekelt kard; vedd föl ifju költő; födje markolatát babérkoszorud, ha méltó utódja vagy Harmodiusnak; aztán beteljesül a régi jósálom :

Ott essem el én, a harc mezején ! . . .

Még honvéddé beállása előtt jött közbe költőnknek Vörösmartyvali sajnos meghasonlása és ingerült

Digitized by Google

polemiája, mely az Életképekben megjelent versével kezdődött. A nemzetgyülésen ugyanis aug. 21-n Vörösmarty mint jankováci képviselő a hadügyminister javaslata mellett, a többséggel arra szavazott, hogy a fölajánlott 200,000 ujonc-mennyiség egy része a régi német vezényletü és egyenruháju ezredek kiegészitésére fordittassék. Petőfi természetesen azon kisebbséghez tartozott, mely a kérdést nem politikai, hanem elvi szempontból fogta föl, s az általa Jókaival közösen szerkesztett Életképekben Vörösmartyhoz odát intézett ily refrainnel :

Nem én téptem le homlokodról,
Magad tépted le a babért!

Azon barátai, kik előtt Petőfi a verset kéziratban elolvasta, ellenezték közrebocsájtását. Maga szerkesztőtársa Jókai és evvel együtt lakó közös barátjuk, Emődi, kérve-kérték, ne kivánja e vers közlését; végül Jókai kijelentette, hogy ő az esetben a laptól visszalép, addig pedig, míg neve az Életképeken rajta lesz, a mű kiadásába bele nem egyezik. De ő erősen meg lévén győződve szempontjának igazságos voltáról, nem tágitott, hanem lépését a költemény alá tett jegyzetben védelmezte. Ha verset ir — mond ott — nem irja a maga mulatságára, hanem azért hogy mások gyönyörködjenek benne vagy okuljanak rajta. Ő érzi a legnagyobb fájdalmat, a miért e verset kiadni kénytelen, mert ő szerette és tisztelte legjobban Vörösmartyt, de elveit még jobban tiszteli. Vörösmartyt elitélnie nagy áldozat, de bármily nagy, mindenkor kész lesz sokkal nagyobbakat is tenni szentséges elveiért. Brutus talán sirva szurta le jóltevőjét, apját, Caesart — de leszurta stb. Ez volt a magyarázat. Mint látjuk, Petőfi olyan mértéket használt — költőre politicait — Vörösmarty megitélé-

Digitized by Google

sében, melynek viszont a közvélemény részéről ő reá lett alkalmazása neki népszerüségébe és életébe került.

A vers az akkori zajos időkhez képest Petőfi ellen meglehetős visszahatást gerjesztett; osztatlan helybehagyással legalább sehol sem találkozott. Jókai, mint szerkesztőtárs, az Életképek azutáni számában sietett tiltakozni a tudtán kivül napvilágot látott munka ellen; Vörösmarty pedig a Kossuth Hirlapja szept. 6-ki, 58. számában, prózában válaszolt a verses excommunicatiora.

Petőfi felelt mindkettőjöknek; Jókainak keserüen és a végkép megszakadt barátság hangján, magában az Életképekben, ily cim alatt: „Első és utolsó felszólalásom egy igen piszkos dologban.“ Vörösmartynak a Kossuth Hirlapjában felelt, bátor hangon, de magához mérve elég mérsékelten és a kettőjök közt fennállott kegyeletes viszony nem minden reminiscentiája nélkül.

Jókaival szemközt azt a megjegyzést tette, hogy ha ő Jókai nyilatkozatának indokát nyilvánosságra hozná, a közönség azonnal tudná, ugymond, mit tartson Jókai felől, kinek eljárását minden más rugó inkább intézi, mint Vörösmarty iránti tisztelet. De — folytatja Petőfi — ő nem akar magán ügyeket közrebocsátani s oly fegyverrel élni, melynek egyik vége legyőzné ugyan ellenfelét, de a másik őt szennyezné be. *) Ezután „öt impertinentiát“ vesz föl

*) Adatok és élő tanuk vannak reá, hogy itt Petőfit szenvedélyessége az időrend fölcserélésére vezette. A két jó barát t. i. a Vörösmarty-ügy folytán már végképp elvált volt egymástól, midőn a véletlen Petőfit önkénytelenül barátja némi kényes családi ügyeibe való beavatkozásra ösztönözte — a miért csak Jókainak lett volna oka neheztelni. Neheztelt is; de a Vörösmarty-ügyben már azelőtt pár nappal megtörtént volt az összekoccanás; minélfogva abból erre következtetve, Petőfi anachronismust követett el.

Digitized by Google

Jókai nyilatkozatából s legerősebben kikél a harmadiknál, midőn az Vörösmarty irányában hálátlansággal vádolja. Erre nézve a következőket mondja: „Én nem tudom, mennyi hálával tartozik ő Vörösmartynak, de azt tudom, hogy a mennyivel tartozik Vörösmartynak Jókai, tizannyival tartozik énnekem, ha egyébért nem, már csak azért a több mint baráti, több mint testvéri, több mint atyai szeretetért is, melyet rá hosszu éveken át pazaroltam. Talán emlékszik a közönség egy költeményemre, melyet Jókaihoz irtam nehány év előtt. E költeményre többi barátim azt mondták: „te Jókait szereted legjobban? te ő benne bizol egyedül? majd meglátod, Jókaiban fogsz legjobban csalatkozni, Jókai lesz leghálátlanabb irántad.“ Én kinevettem őket, sőt megharagudtam rájok, pedig im a következés mutatja, hogy igazok volt!“

Fő kifogása volt továbbá Jókainak az, hogy „kihallgatás nélkül senkit elitélni nem lehet“, — minek Petőfi azt veti ellene, hogy ő a vers közlése előtt igen hosszan beszélt e tárgy felől Vörösmartyval, a nélkül hogy ez capacitálni tudta volna stb.

E felelet kiadása után Petőfi a laptulajdonosoknál fölmondta a szerkesztést; azon év végeig verseket a kötés szerint pontoson adott minden számba; év végén nemcsak az ő viszonya a laphoz, de maga a lap is megszünt. Petőfi pedig Jókaival soha sem békélett meg.

Vörösmarty fölszólalása igy volt cimezve: „A magyar hadseregről. Petőfihez.“ Vörösmarty a megbántódás nem titkolt hangján szólva, Petőfi hozzá intézett versét csinosnak nevezi s azt mondja, ha csak Petőfivel volna dolga, nem szólana, mert ő ezen fellépése helytelenségét előbb-utóbb be fogja látni. De a szép vers az embereket el szokta kábitani; nemcsak a filkókat, de az okos és becsületes embe-

Digitized by Google

reket is. Ezek kedveért szólal föl, mert Petőfi költeménye és a hozzá tett jegyzet után azt hihetné a közönség, hogy legalább is Magyarország függetlenségét, szabadságát, fennmaradását szavazta le; noha még akkor is kérdés: elvesztenék-e netáni becsöket költeményei, országgyülési egyszerü szavazata által?

A mi a szavazat lényegét illeti: megvallja Vörösmarty, nagy bökkenő volt, mig túlesett rajta, de a tapasztalás iránt nagy respectussal viseltetik és ez mellette bizonyit. Ámde a szavazat értelme nem elv, hanem kivitel körül forog és egyszerü bizalmi kérdés a kormánynyal szemben. Meglehet, hogy e bizalom később csalni fog; hanem ez aztán balszerencse lehet, — gyalázat nem.

A verset magát ő többször elolvasta, s azt hiszi, Petőfi azáltal mindenesetre „kitette magát a higgadtabb emberek itéletének.“ Nem fogják-e mondani: Petőfi Vörösmartyról mindeddig egy jó szót sem szólt: honnan van, hogy oly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatását kimondani?! Tisztelete, szerénység-e valakiről minden komolyabb vizsgálat nélkül igy szólani: én elitélem öt! Kicsoda? Petőfi. Kit? Vörösmartyt. S miért? Elvekért, melyeket Vörösmarty meg nem tagadott. — Ez legalább igen nagy elbizakodásra s könnyelmüségre mutat. S még az hozzá, hogy Petőfi kegyelettel akarván szólni, szólt igen roszul palástolt szánakozással, melyet a felszólaló igen idétlennek is nevez, mivel rá nem szorult.

Egyébiránt — igy végzi Vörösmarty —: balidők szerencsétlensége, hogy kelleténél ingerültebbek vagyunk s igazságtalanok a legjobb hazafiak és legjobb barátaink iránt. Épen azért vigyázatosoknak kell lenni mások megitélésében, mert ha a leg-

Digitized by Google

jobb magyarok egymásban nem biznak, ki lesz akkor, ki bizodalmat érdemeljen?!

A mi az ő személyét nézi, szónoki tehetséget magában nem érezvén, a képviselőházban csak egyszerü szavazatra szokott szoritkozni, a miért nincs rá ok, hogy — nem elvi, hanem alkalmazási kérdésnél — ez egyszerü szavazat miatt kiválólag megtámadják. Mert ha költőnek tartják is, az élet dolgaiban nem szeret ábrándozó lenni és csak igy tartja szabadnak, hogy költő gyakorlati kérdések megoldásában részt vegyen.

Különben nem gondolná, hogy e kis tollharc a jó viszonyt kettőjök közt felbontsa. A sajtó a vélemények közlésére való. Petőfi Vörösmartyt vétkes politikusnak tartja; ez őt igen gyarlónak és könnyelmünek. Az idő itélni fog.

Addiglan, hogy ő is verset mondjon, egy jó tanácscsal végzi szavait:

Légy buzgó, de szerény; birónak még te kicsiny vagy.
Élj, küzdj és munkálj s várd el itéletedet!

Eddig Vörösmarty replicája.

Ehhez Bajza, mint a K. Hirlapja szerkesztője rövid commentárt csattolt, s mellőzve a polemia személyes oldalát, elvileg Vörösmarty álláspontja mellé nyilatkozik.

Petőfi a szept. 8-ki, 60-k számban válaszolt.

E választ — miután a Gyulai Pál által szerkesztett „Vegyes művek"-ből is kimaradt — egészen ide igtatjuk:

„Válasz Vörösmartynak. — Nem szeretem a feleselgetést, kivált ily időkben, midőn a közönségnek kisebb gondja is nagyobb, mint egyes emberek szóváltogatásait hallgatni; mindamellett nem hagyhatom szó nélkül Vörösmartynak e lapok

Digitized by Google

58. számában hozzám intézett sorait. Nem bocsátkozom a cikk pontonkinti cáfolatába, nehogy mind a magam, mind a mások becses idejéből sokat raboljak el; csak átalánosságban egy pár rövid észrevételt.

Azt én gondoltam előre, hogy Vörösmarty felelni fog versemre, de megvallom, ingyen sem hittem, hogy ugy fog felelni, a mint felelt. Nem hittem, hogy olyan fegyvereket fog használni, minőket senkitől sem érdemlek, s ő tőle legkevésbbé — s a melyek ő hozzá nem is méltók : a gyanusítás és lenézés fegyvereit. Ezek a polemia legkopottabb, legmindennapibb fegyverei. Ha kardot szurt volna belém, hallgatnék, de miután bunkósbottal támadt meg, nem hallgathatok.

Azt mondja : „Nem tünik-e ki, hogy Petőfi kegyelettel akarván szólani, szólt igen roszul palástolt, s mondhatom, igen idétlen szánakozással?“ stb. Erre minden elfogulatlan ember azt fogja mondani, hogy nem tünik ki; de ha csakugyan ez tünnék ki, ugy megvallom, nem oly hangon irtam, mint lelkem mélyében akartam.

Azt mondja : „Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mindeddig még egy jó szót sem szólt, honnan van az, hogy oly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatását kimondani? stb. Engedjen meg Vörösmarty, de azt nem tudja, nem tudhatja, hogy én ez alkalmat mohón ragadtam-e meg vagy hosszu és kinos lelki harc után? És a mit előbb mond, az egyátalában nem áll, mert én már nem egyszer mondtam róla jót és igen sok jót nyilvánosan (az 1845-ki Életképekben megjelent Utijegyzeteimben, az 1847-ki Hazánkban megjelent Utileveleimben stb.) de arról nem tehetek, ha elmulasztotta elolvasni vagy arra méltónak nem tartotta. Én azonfelül tettem azt, mit senkivel sem tettem, összes

Digitized by Google

költeményeimet neki ajánlottam „tisztelet és szeretet jeléül.“ Hogyan mondhatja hát, hogy mindeddig egy jó szót sem mondtam felőle? miért akar tényeket megsemmisiteni? Én legfölebb hibáztam azon versemben, de ő vétkezett, midőn azt nem a legtisztább baráti és hazafiui fájdalom, hanem isten tudja milyen roszindulat kifolyásának magyarázta. Ezzel azon gyanut vágja arcomhoz, hogy én soha sem voltam őszinte tisztelője; hogy én csak tettetém iránta a tiszteletet, szóval hogy kétszinü ember vagyok, s ez a legcudarabb jellemtelenség, mi embertől telik, s ezt nem engedhetem meg hogy magamon száradjon. Fölhivom mindazokat széles e világon, kik engem ismernek, nyilatkozzanak valamennyien: tapasztalták-e bennem csak árnyékát is a kétszinüségnek? Ha igen, boritsa fejemet a nemzet megvetése!

E gyanusitás fáj, — és fáj az a lenéző hang, melyen beszél velem Vörösmarty, mondván többek között: „én elitélem őt! kicsoda? Petőfi, kit? Vörösmartyt“ stb. Már kérem alázatosan, akárki az a Petőfi, de mindenesetre olyan ember, kit Vörösmartynak sincs semmi joga lenézni. S ha épen kedve volt Vörösmartynak a szerénységről beszélni, inkább akárhol beszélt volna róla mint itt, midőn ő is feledni látszik a szerénységet. Egyébiránt, a mi a szerénységet illeti: én azt igen silány portékának tartom, melynek betanulását soha sem találtam fáradságra méltónak, mert az a jesuiták találmánya. Göthe teljes hosszu életében egyszer mondott okosat, akkor, midőn azt mondta: „Nur Lumpen sind bescheiden.“

Cikke végén, miután a szerénységet repetálta, igy szól Vörösmarty: „birónak még te kicsiny vagy.“ Nincs mit szólnom ellene, elismerem teljesen, ha azon érdemes táblabirói hiszemben él Vörösmarty

Digitized by Google

is, hogy mindaddig kicsiny az ember birónak, míg nagy hasa nincs.

Különben, a mit ő gondol, én is azt gondolom: hogy t. i. e tollharc nem bontja fel közöttünk a jó viszonyt. De ha ellenkezőleg lenne is, nemcsak ő vele, hanem akárkivel szemben a föld hátán, mindig kimondanám szabadon meggyőződésemet. Inkább legyek ezután is, mint ekkorig voltam, bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésem martyrja, hogysem gyávasággal vádolhassam enmagamat. Én magammal akarok békében élni, nem a világgal. — Petőfi Sándor."

A két nagy költő közös tisztelői és a független véleménynyilvánitás barátai örömmel fogják venni ha megjegyezzük, hogy a különböző politikai meggyőződés a magán életben nem választotta el őket egymástól állandólag, sőt hogy később az azelőtti szives baráti viszony köztük ismét helyreállott. Debrecenben, 1849 elején, mig Petőfi Erdélyben tartózkodott, családja Vörösmartyékkal lakott.

Mert Petőfi, szavához hiven, csakugyan elővette azt a széles kardot, melyet márc. 31-n az állandóbizottmány ülésében ketté akart törni, s szeptemberben beállott honvédnek. Ekkor vette legelső hasznát két éves katonai szolgálatának, mivel annak alapján azonnal századosi rangot nyert a huszonnyolcadik zászlóaljban, mely akkor Erdélyben állomásozott és nagy részt paraszt ujoncokból állott, a kiknek begyakorlásával később Petőfinek sok baja volt.

Mielőtt Pestről eltávozott volna, szülőit már jóval magához vette volt és a legnagyobb gyermeki szeretettel gondoskodott rólok. Mikor a hadjáratba ment is, rendelkezett barátja-, Orlainál (ki akkor szintén Pesten lakott): hogy a régi inas — „a vén huncfut György", mint kiteszi — elobsitoltatván, ha

Digitized by Google

más legényt fogad, az fütsön anyjáéknak is, és hébehóban egy kis vizet, mi egyetmást is hozzon, hogy az anyjának kevesebb fáradsága legyen.

Apja akkortájban nem volt otthonn, mert épen betegségéből kelve föl mint mozgónemzetőrségi zászlótartó odajárt Moga hadtestével s részt vett a pákozdi csatában. Erre irta fia az „Öreg zászlótartó“ cimü nagyon szép versét. Azelőtti költeményeiben apját rendesen humoros szinben fogja föl ; itt már lelkesül érette. — A derék öreg Petrovics akkor 58 éves volt.

Ekkorra már nőjének szüleivel is kibékültek volt s midőn katonának fölesküdt, a honvédelmi bizottmány elnökétől kiküldetést nyervén Kővárba, nejét levitte apósáékhoz Erdődre, honnan október 1-ről a Pesti Hirlapba egy tudósitást küldött. Ebben irja hogy a szathmári nemzetőrökkel szándékozik tovább Kővárvidék felé és hogy az alispánt levélben fölszólitotta a népfelkelés szervezésére. Október vége tájt aztán — de csak nehány napra — nejét Erdődön meglátogatta. Ekkori leutazása oly hirtelen történt, hogy feleségétől utólagosan két levele is érkezett Pestre, melyeket aztán Orlai által kapott meg. Őt kérte meg az aziránti intézkedésre is hogy az Életképek feleségének Erdődre rendesen járjanak. Végül nagyon sürgette barátját és öcsjét (igy szokta cimezni Orlai Petrichet), hogy Erdődöt okvetlen fesse le neki. Szülőiről is minden levelében nagy figyelemmel és részletes gondoskodással szól : ha fogyófélben lesz a pénzök, tüstint irjanak, hogy rendelkezzék. Egyszer husz forintot, máskor egy nyugtatványt küld, melynek tartalmát bizonyos V. fogja kifizetni. Ez azonban nem igen sietett a fizetéssel, mi Petőfinek nagy boszuságot okozott. Azt irja Orlainak : vigye el az idezárt levelet V.-nek ; ha ezt elolvassa, bizonyosan fizetni fog. Ha mégsem fizetne, menjen Orlai tüstint Vörösmartyhoz s kérjen tőle az ő ne-

Digitized by Google

vében annyi pénzt kölcsön, a mennyire szüleinek szüksége lesz. Vörösmarty, ha megtudja az egész dolgot, bizonyosan adni fog. — Ebből láthatólag Petőfi akkor, mikor a pénz annyi volt mint a polyva, nem nagyon fényes pénzügyi állapotokkal dicsekedhetett.

Erre és egyebekre nézve Orlaihoz intézett levelei érdekes adatokat szolgáltatnak; szerencse, hogy többnyire dologban levén irva, ma már közzétételöket mi sem akadályozza. Mert irt ő az ezt megelőző időkben több barátjához leveleket, de a mint hireneve a hazában terjedni kezdett, majd minden levelébe vegyitett valami pajkos tréfát, azon különös szeszélyből, nehogy sorait egykor az életirók kutfőül használhassák. Nem kivánt pongyolában megjelenni a világ előtt. Méltán: diszköntöse is volt annyi, hogy se szere se száma.

Egyszer — még 1847-ben — Erdélybe szándékozólag Urházyhoz intézett volt egy meglehetős vastag tréfával fűszerezett levelet (Urházy akkor a kolozsvári fiatalság egyik vezetője volt és hires erdélyi poéta): Urházy mutatja Medgyes Lajosnak a levelet. Ez — a mélabús Lenau és az érzelmes Schiller tanitványa — komoly képet csinál s azt mondja:

— Te! Az a fiu (Petőfi) nem becsül téged semmire, azért firkál a leveledbe össze mindenféle disznóságot.

Urházy többet soha egy levelét sem mutatta Medgyesnek. —

1848, október végén foglalta el Petőfi századosi állomását Debrecenben, a legjobb egészségben — irja Orlainak. „De mennyi a dolgom, arról csak annak lehet fogalma, a ki tudja, mit tesz az: kétszáz parasztból kétszáz katonát csinálni.“ Ugyane levelében izeni édes szüleinek: őrizkedjenek a cholerától. Debrecenben maradásának ideje bizonytalan volt; mindazáltal elcsapott szolgájának Györgynek is izen:

Digitized by Google

ha oda kullog Debrecenbe, befogadja, s ha holta napjáig becsületesen viseli magát, holta napjáig nála maradhat. Ezután azonban ujra irt egy levelet — melyben Dobsa Lajosnak megküldi 40 pengőforintnyi tartozását: — ebben azt irja, hogy Györgyre már mostanában nem igen lesz szüksége.

November végén a Szathmár megyében lakás az oláh lázzadás miatt már nem lévén biztos, lerándult felesége után Erdődre s magával hozta Debrecenbe; de az együttlét örömeit nemsokáig élvezhették mert azon zászlóaljat, melyben tisztséget viselt máshova tették s természetesen neki is vele kellett menni. Az indulás olyan gyorsan esett, hogy szabadságért sem volt ideje folyamodni; uj állomáshelyére megérkezvén, folyamodott ugyan, de kivánata nem teljesült. E szerint, miután neje minden órán lebetegülendő volt, kénytelennek látta magát, zászlóalját engedély nélkül otthagyni és Debrecenbe sietni nőjéhez. E miatt a zászlóalj parancsnoksága bevádolta a honvédelmi-bizottmánynál — a mi egyébiránt annyiban fölösleges fáradság volt, mert Petőfi Debrecenbe érkeztével maga is mindjárt jelentést tett e lépése felől: „Ha ezért engemet — irja Orlainak — kitörölnek a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörlöm moraliter az élők sorából.“ —

Én, ki ez életrajzot irom, szülőimmel az oláh lázzadás elől Erdélyből menekedve, mint gyermek az 1848-ik év végén szintén Debrecenben tartózkodtam s nagyon élénken emlékszem mennyit beszéltek mind otthonn mind az iskolában Petőfi Debrecenbe érkezéséről.

Testvérnéném, ki költeményeit bálványozta alig várta, hogy csodálata tárgyát személy szerint is megláthassa; tanulótársaim közöl már nehányan dicsecsekedtek is e szerencsével, a mi engem annyira ingerelt, hogy egyikökkel, a ki a költő megmutatására

Digitized by Google

ajánlkozott, órahosszat ácsorogtam a városház előtt, a Táncos-Kovács háza körül s a „Bika“ mellett, csakhogy meglássam és felőle anyáméknak hirt vihessek. Egyszer aztán csakugyan sikerült megpillantanom Telegdi boltja előtt. Utszu! neki a térdig érő sárnak, egyenesen utána, mellé, elibe, hogy annál jobban szemügyre vehessem. Mintha most is előttem állana a kis fürge ember, tömött gesztenyeszin kecskeszakálával; hónya alatt kurta nádpálca (törrel); nyakkendő nélkül, szélesen kihajtott inggallérral, mely meztelen barna nyakát egészen szabadon hagyta — brrr! ezen legjobban csudálkoztam, a szél mennykő mód' hüvösön fütyörékelt be a Hortobágyról, — mi fülig huzott köpenyegünkben is fáztunk. Honvédtiszti, prémes kávészin bekecset viselt, kopott fekete nadrággal, melynek alja ki volt koszolva; ment sebesen, mint a parancsolat, — alig győztem utólérni, de mégis elkisértem egész a Harmincad-utcában egy emeletes házig, a hova benyitott. Ott fenn, egy emeleti ablakban kolbász, májas és több efféle delicatesse volt kitéve; elhatároztam magamban: bizonyosan ott lakik; olyan hires embert megillet az a szép kolbász és májas — igy gondoltam s lelkendezve ügettem hazafelé, lefösteni tapasztalásomat.

Azután nehány nappal, nővérem társaságában a piacon járván, megint találtuk Petőfit, feleségestől: — néném következtette, hogy annak kell lennie; sugár termetü, barna ifju hölgy; a nők mindent hamar észrevesznek: azt is ő jegyezte meg, hogy kissé kancsal; de arcát és alakját igen megnyerőnek találta. Sült tököt vettek, a mit ott felséges izüt lehet kapni, mert Debrecen a hazája.

Később anyám a Molnár és Társa boltjában találkozott Petőfivel; megszólitotta s minthogy fia szü-

Digitized by Google

letésére irt örömdala épen akkor jelent volt meg az Alföldi Hirlapban, tudakolta : hogy van a kis költő?

Petőfi, ki különben a megszólitást igen barátságosan fogadta, egész nyersen viszonozza :

— Debrecenben nem születnek költők!

— Hogyne : hát Csokonai?

Petőfi megakadt, — kis szünet mulva :

— Az az egy k i v é t e l. . . .

Ezután még elbeszélte : milyen semmirekellő haszontalan fattyu az az ő fia, bög örökké és harap — az anyját össze-vissza harapta; hogy pogány, de a napokban meg fogják keresztelni, Zoltánnak, csak a mamája legyen jobban; anyám, mint tapasztalt asszony erre nézve nehány jótanácsot adott neki, ő avval sebesen elment; mert mindig ugy járt, mintha valakit űzne.

Mi a Német-utcában lakván, később gyakran láttuk a mint a postára haladt; lapjait és leveleit maga szokta kivenni; olyankor a postaexpeditor tiszteletből szolgált neki mindenféle ujságokkal.

Gondviselőnk — egy kiszolgált tiszttartó — hallván, hogy Petőfi esténkint a Bikába jár billiárdozni, egyszer elment, hogy találkozik vele. A mint hazajött, már nővéremmel együtt futottunk elébe : mit csinál Petőfi? mit beszélt — kivel van? A vén tiszttartó csak hümmögött :

— Ejha! Csúf ember az, a féreg egye meg! Ott billiárdoz, aztán ha veszt, káromkodik, mint a veszekedett mennykő! . . .

. . . . . .

Engedélytelen eltávozása ügyében a honvédelmi bizottmánytól darabig semmi feleletet nem kapott, de bántódása végre sem lett szabályellenes eljárásáért, melynél akkor más, érdemetleneknek ugy is sokkal nagyobb hibákat elnéztek.

Debrecenből, december elejéről küldött a nem-

Digitized by Google

zetgyüléshez egy Harci dalt oly megjegyzéssel, hogy körülményei által akadályozva levén részt venni a háboruban, legalább dalai által be akar folyni a harcba s fölszólitja a képviselőházat: hogy ha jelen költeményét oly villanyozó hatásunak találja, mint egykor volt a Marseillaise — melynek egy kiadása egy tartalékssereggel ért föl: — nyomassa ki és osztassa szét a táborban. Ez meg is történt. — A vers a Marsellaise alakjára volt irva, de valami különös ihletést nem árult el s épen ezért kiválóbb népszerüségben nem is részesült.

Anyagi körülményei nagyon bonyolodottak levén, Pestre is lett volna menője, de a szörnyü rosz ut miatt nem remélhette, hogy kilenc-tiz napnál rövidebb idő alatt megjárhassa, annyit pedig felesége nehéz állapota miatt nem mert kockáztatni.

S pár nap alatt: dec. 15-n csakugyan meg is született Zoltán nevü fia, kinek életrajzát később, Mező-Berényben mulatása alatt „hét hónapos koráig" megirta. E szerint született a Harmincad-utcában, Ormós szabó házában, az utcára nyiló, kapu melletti szobában. Keresztapja Arany János, keresztanyja Arany Jánosné lett.

Apja, anyja rendkivül örvendett a kis fiu születésén: hát még az öregek! Petőfi apja azt irja Pestről, dec. 20-ról: „Szeretett gyermekeim, először is csak állandó egészséget kivánok az istentől szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és néked Sándorom. Megkaptam leveleteket; lelki örömöt éreztem, ugy szintén édes anyád is, hogy az isten békeségesen megszabaditotta kedves Juliskánkat a szülés mellett. Ezután is kivánunk fris egészséget az ártatlan Zoltánomnak, hogy nagyra nőjön. Ugyan 20-n örömemben hozattam egy ice bort, és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni. Örömemben Gyurinak is vettem egy meszely bort, mint

Digitized by Google

régi szolgádnak, fiam. Csókolunk szeretett gyermekeim. Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kis gyermek oldalán kardot kell látnunk. Eddig különös vágyásom volt a harcra, de már most kétannyi van, hogy kedves unokám . . . . . Csak az isten egészséget adjon, nem maradok itthonn.“ Petőfi anyja ezt irta e sorok után: „Kedves szeretetteim, bocsássatok meg, hogy az öreg annyi bohóságot irt. Nagy öröm lepte meg őtet, hogy megmaradt életök mind Juliskának, mind Zoltánnak. Kivánnék addig élni, mig az ajkaimhoz szoritanám, és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat.“

E sorok a költő akkori családéletének rajzához igen érdekes adalékot képeznek. Jól jellemzik azon változatlan melegségü gyermeki indulatot, melylyel Petőfi öreg szüleihez viseltetett s melyhez neje is egész gyöngédséggel csatlakozott. (Mindig ott van Sándor leveleinek végén: „Édesanyám tisztelem, csókolom, Juliskával együtt“; — „tiszteljük, csókoljuk édes szüleinket mindaketten.“) Továbbá, sajátságos kedvességgel vegyül e sorokban a szülői szeretet hangjával azon tisztelet, melyet az öregek egykor mintegy kitagadott fiok iránt most éreztek, midőn ez agg napjaik gyámolává lett. Végül nagyon szépen festi magát kettőjök levelkéjében a tisztes ősz pár viszonya egymáshoz: apjuk, vidám öreg ember módjára enyeleg; poharat ürit a kis unoka egészségére — hogy még nékie is lehet unokájáról beszélni! . . . — s kardot ajánl neki, mert olyan különös esztendőben született, hogy minden gyereknek kard van az oldalán: a költő anyja szeliden mosolyog ez örömen és bocsánatot kér szeretteitől, a miért „az öreg“ annyi bohóságot irt össze; mintha azt mondaná: a szenvedések az ő szivében gyültek meg s ezek most a késő örömet nem hagyják aj-

Digitized by Google

kaira jöni — hanem az öreg hadd mosolyogjon; ő csak addig kivánna élni, mig egy meleg csókkal illetné kedves unokáját.

Azt meg nem érhette. Pályájának társát még túlélte egy kevés idővel, de azután ő is utána ment nemsokára; szinte végszava is az volt: „Hát én már nem láthatom kis unokámat!“

Az öreg Petrovics a tél folytán egyszer Pestről Debrecenbe szökött; ott látta Zoltánt s határtalan gyönyörüsége telt benne; Pestre visszatérve pedig beszédének kedvenc tárgya folyvást kis unokája volt, egész haláláig, a mi nemsokára bekövetkezett.

Nője föllábbadozását Debrecenben várta el a költő; ott maradt január elejeig. Akkor leindult Erdélybe zászlóaljához. „Ha elesem — mondá: — Vörösmarty megigérte, hogy fiamnak atyja lesz. Nőm pedig nem fog engem túlélni.“ (V. U. 1860. — 42. sz.) Szebennek tartva — hol akkor Bem hadserege müködött — Besztercén ismerősre akadt; evvel együtt folytatta utját Vásárhely felé; Medgyesen találkozott Lisznyai Kálmánnal, ki a Mátyás-huszárok közt szolgált. Viharos örömmel borult Petőfi nyakába; sirva csókolta össze-vissza. Utóbb egész szenvedélylyel fakadt ki: „Hát nincs már ember Magyarországon, hogy téged, a haza büszkeségét is kockára tettek?!“ Alig tudta lecsendesitni Petőfi: „Hagyd el Kálmán, itt most az én helyem; itt kell most babért keresni mindnyájunknak — s meglásd, az én pegasusom az ágyuk zenéje közt csak uj tüzet nyer.“

Medgyes és Nagy-Selyk közt Petőfi szekere — melyen egy más honvédtiszttel ült — nagy csapat gyalog és lovas székelységgel találkozott. Petőfi a vezérlő őrnagygyal beszélgetésbe bocsátkozott s azalatt a másfélezernyi egész csapat a szekér közelébe érve, kiváncsian hallgatta a társalgást.

Digitized by Google

— Mi a neve százados urnak? kérdi elválás előtt az örnagy.

— Én Petőfi vagyok.

— A poéta? kérdi egy erős hang a huszárok hátulsó soraiból.

— Az vagyok, válaszolt Petőfi.

E szóra mint varázsérintésre, megriadt a hallgatag völgy s másfélezer „éljen" összeolvadt hangja dördült végig a hegyek közt. Aztán az egész tömeg áradat gyanánt tódult a szekérhez, melyben Petőfi kigyult arccal s a megindulástól mintegy átszellemülten állott és levett sapkával nyujtotta kezét a feléje tolongó székelyeknek.

Igy irja ezt egy szemtanu, a Vasárnapi Ujság 1860, 42. számában.

Bem épen ez idő tájt vette volt át az erdélyi magyar hadtest parancsnokságát; Petőfi részt vett ennek első nevezetesebb csatáiban; Dévánál vitézül viselte magát; Szász-Sebesnél pedig nemcsak a napiparancsban lön megemlitve, hanem harmadik osztályu érdemrendet is kapott és Bem kedvét ugy megnyerte, hogy ez örnagyi rangra emelvén (a mire utólagos jóváhagyás mellett föl volt hatalmazva), segédtisztjeül választotta. Különös, hogy e két rendkivüli ember bejövén az ország két végén, azonnal összetalálkozott. — Petőfi két lelkesült költeménynyel hálálta meg Bem barátságát, kit hogy mennyire bálványozott, kitetszik többek közt azon párbeszédjükből, mely 1862-ben kijött Vegyes müveinek III. kötetében jelent meg. Ebben mondja:

— Hannibalról szólván, tudja ön kit tártok én hozzá oly hasonlónak, a mennyire csak hasonló két ember egymáshoz.

— Nos?

— Önt tábornok ur.

— Tudja isten, ennyit nem igénylek. Én csak

Digitized by Google

egyet tudok, vagy is nem tudok, azt nem tudom, mi a félelem és csüggedés.

— Ez a fő, Hannibal is ezt a kettőt nem tudta.

— Az igaz, hogy ez nem mindennapi dolog. Nem dicsekvésből mondom, mert nem az én érdemem, hanem isten ajándéka stb. —

Hogy Petőfi a csatában sem ijedt meg az árnyékától, arra nézve bajtársai számos adatot beszélnek; e sorok irója is hallott egy igen jellemzőt Rádi László nevü volt önkénytes-őrmestertől.

Egyszer hajnalban riadót vernek; az ellen véletlenül meglepte a tábort; a honvédek közt nagy a zavar, kapkodás és confusio — mint a kik már négy éj óta nem aludtak. A mint a vezéri sátor körül téblábolnak, hirtelen előugrik egy kis barna ember egy ingben-gatyában, közönséges szuronyos puskával a kezében: Csontra fiuk — igy kiált ez a borzos haju barna ember: — utánam a kiben vér van! — Olyankor nem igen nézegetik a katonák az uniformist, hanem a ki legnagyobbat kiált az után haladnak; most is hát az egész csapat a szuronyos-puska után rohant és az ellenséget szerencsésen visszaverte; aztán megtért frustokolni. Mikor visszaérkeztek, tudakolta egyik a másiktól, ki volt az az inges ember a ki hajdonfönt elől nyargalt az ellenség ellen: akkor sült ki, hogy a bizony Petőfi.

Petőfi lantja a fegyverzörgés közepett sem hallgatott. 1849. elején irta „Bem", „A honvéd" stb. ily cimü és tárgyu költeményeit. Az utóbbi, külön kinyomatva, példányával 3 krajcáronkint terjedt el a nép között.

Februárban családi ügyei Debrecenbe menetelét tevén szükségessé, megbizást eszközölt ki Bemtől és azon hó 8-án futári minőségben a magyar hadügyministeriumhoz utazott. 15-én a forradalmi kormány hivatalos közlönyében jelentést közölt Bem utóbbi expeditiojáról.

Digitized by Google

Ez alkalommal volt azon ismeretes összeütközése az öreg Mészárossal, mely századosi hivataláról való lemondásával végződött és mint az akkori komoly idők tréfás episodja, sok beszédre, sok nevetségre adott alkalmat, még pedig ugy, hogy a nevetők nem a Mészáros részén voltak, noha a kérdés kicsinyességénél fogva Petőfi sem kerülhette ki a ferde helyzetet.

Ő tudnillik keztyüt nyakravalót soha sem viselvén, ezen szokását honvédnek állása után is megtartotta. Bem nagyon szerette ugyan a rendet, de egyszersmind jól tudta, hogy a forradalmi katonai tegyelem a sorkatonaságétól bizony nagyban különbözik és hogy mikor egész zászlóaljak maradtak egyenruházatlanul vagy szabálytalan tarkabarkasággal egyenruházva, akkor egy futárkodó poeta mezitelen nyakából statuskérdést csinálni prücsökfogdosás. Nem igy vélekedett a jámbor öreg Mészáros — a régi schlendrián iskola holtig-változatlan követője: — ő Petőfi nyakravalótlan állapotát ugyancsak neheztellette, a költőt ezért különösen magához hivatta és hogy nyakravalót kössön, azt keményen megparancsolta.

Petőfi következő levéllel felelt:

„Tisztelt hadügyminiszter ur!

Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hivatott ön s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámat levetettem, miután azt nyakravaló nélkül egyátaljában nem lehet viselni s miután a nyakravaló- nemhordás végett több leckéztetést vagy plane kényszeritést nincs kedvem türni. Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem; ha önöknek máskép tetszik, ám legyen meg az önök akarata. Egyébiránt: önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki

Digitized by Google

kezemből a kardot .... teljesiteni fogom hazafiui kötelességemet egyszerü polgári öltözetben, mint közkatona; csak arra bátorkodom önöket figyelmeztetni: ne iparkodjanak a honvéd-egyenruhából kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejökkel arra törekszenek, hogy e ruhának elveszitett becsületét visszaszerezzék; mert az ilyen emberek ugyis nem nagy számmal vannak. Különben tisztelettel maradok

Hadügyminiszter urnak
Debrecenben, febr. 17. 1849.

polgártársa
Petőfi Sándor, s. k."

Mészáros e levelet a Közlöny febr. 18-ki (32.) számának hivatalos rovatában E. 3139. sz. alatt közzé tette, következő megjegyzést bocsátván elébe:

„Hogy minő levéllel tiszteltetett meg a hadügyminiszterium, azt ezennel minden commentár nélkül a nyilvánosságnak átadja."

Petőfi a „Marcius Tizenötödike" hasábjain folytatta a polemiát egy négy soros distichonnal. Első és utolsó distichon, a mit kiadott; — ezennel közöljük:

Nyakravaló nélkül akarod megvédni hazádat?
Oh te szamár te, minő ostoba gondolat ez!
Honszeretet, bátorság — mind kófic *) az a fő csak
A katonánál hogy nyakravalója legyen! ....

Evvel Mészáros ügyetlen eljárását sikerült meglehetős nevetségessé tennie.

Kilépvén e szerint a rendes hadseregből, csakugyan nem lépett ki egyszersmind a küzdők soraiból is, hanem elhatározta, hogy Bemet mint önkéntes követni fogja. Ennélfogva nejét és gyermekét

*) Mészáros szójárása, és később gunyneve.

Digitized by Google

még februárban levitte Szalontára Arany Jánosékhoz, maga pedig visszatért az erdélyi felkelő hadsereghez, hol Bem a legbarátságosabb fogadtatásban részesitette, — s tiszti- és szárnysegédi hivatalába visszahelyezte.

A hadjárat következő mozzanatait aztán Bem oldala mellett élte át a költő. Csatadalait a tábori nyomda, Kárásebesről, Szász-Sebesről és a főhadiszállás más helyeiről datálva ezer meg ezer példányban terjesztette széllyel. Köztük pedig rövid idő alatt azon regényes szinezetü de a ragaszkodás valódi alapján épült meleg barátság szövődött, mely — az ifjuságon kivül — csak rendkivüli idők és rendkivüli emberek sajátja. Bem Petőfit mint testvérét szerette; Petőfi pedig valódi gyermeki szeretettel csüggött az öregen, kit hozzá a politikai fanatismus, lobogó képzelődés, csudált lángelme és kalandos élet sokszoros és közös kötelékei kapcsoltak.

Mennyire találtak együtt, kitünik Bemnek Vécsey tábornok iránti eljárásából. Ez eljárásban t. i. nagy része volt Petőfinek is, ki az öreg tábornok szivéhez közel állva, utóbbi időkben gondolkodásmódjára és intézkedéseire nem egy tekintetben gyakorolt hathatós befolyást.

Erdélyi első hadjáratát befejezvén Bem, april végén kivonult a Bánátba, melynek visszaszerzését a honvédelmi-bizottmány neki föladatául tüzte volt ki. Hogy a Déva körül tanyázó oláhoknak imponáljon, e kivonulást két irányban eszközölte: maga, a fő erővel Vaskapu felé haladt; Dévának Bánfy János ezredes csapatját küldte.

Midőn e hadmüködésre a magyar hadügyministerium Bemet felszólitá, egyszersmind utasitotta, hogy Aradon Vécsey dandárnoksága alatt 3—4000-re menő hadosztály áll szükség esetén rendelkezésére. Most, midőn a Verestoronynál kihuzódott csá-

Digitized by Google

szári csapatok Orsova felől Temesvár körül kezdtek gyülekezni, Bemnek nagyon sietni kellett, hogy egyesülésöket megakadályozhassa. Még akkor Temesvártt nem volt több 6000 császári katonánál. Bem tehát — szokása szerint — még csekélyebb erejével: 1200 emberrel és 12 ágyuval Lugoson termett, melyet már üresen kapott. Onnan szólitotta föl Vécseyt és a Radnán állomásozó Villám alezredest a csatlakozásra, izent Bánfinak is, hogy Temesvár ellen együtt müködhessenek. Villám másnap megjelent Lugoson nehány száznyi csapatával és magát Bem rendelkezése alá helyezte. Evvel ellenkezőleg Vécsey, a helyett hogy a fölszólításnak engedett volna, Villámot is visszaparancsolta és parancsnoki hivatalából letette, — minek folytán a Temesvár elleni operationak abban kellett maradni és Bem terve dugába dőlt.

Lehet gondolni mily roszul esett Bemnek hogy gondosan kifőzött számitásában csalódnia kellett; ő a Bánát ujbóli elvesztéseért egyedül Vécseyt okolta s Lugosról, 1849, apr. 23-n ily értelemben küldött egy jelentést a hadügyministeriumhoz, melyben, kifejtvén az előzményeket, azt mondja: „Vécsey vagy hazaáruló, vagy oly gyáva és minden tehetség nélküli tiszt, kire hadparancsnokságot bizni nem lehet.“ Kéri ennélfogva Vécsey letételét és Villám alezredes ezredessé kineveztetését.

Azon jelentés, melyben ezek foglaltattak és a mely a hiv. Közlönyben is megjelent, magyarul volt irva, holott Bem a hadügyminiszteriummal rendszerint franciául levelezett. Miután pedig Petőfi az expeditio alatt Bem oldalánál tartózkodott és a jelentés stylje, valamint kézirata az ő fogalmazatát gyanittatták, a hadügyminiszteriumnál — hol Bem általi visszahelyeztetéseért még folyvást orroltak — a két vezér közti ügy elmérgesitését és élére állitását

Digitized by Google

egyenesen az ő nyakába akarták róni és e miatt haditörvényszék elé állitását határozták el. Ekkor már Klapka volt a forradalmi hadügyminiszterium (Görgeyt helyettesitő) vezetője.

Ezután nemsokára más összeütközése is volt Klapkával.

A hadi-élet viszontagságai ugyanis egészségét megviselvén; másfelől családját viszontlátni is melegen vágyván, május elején határozatlan időre szabadságot vett Bemtől, nejét Szalontán — hol folyvást Arany Jánoséknál tartózkodott — magához vette, a csecsemő Zoltánt továbbra is otthagyta s Pestre indult, magát a budai hegyek közt kipihenve, pár hetet megint a szerelemnek és költészetnek szentelni.

Elindulása előtt Bem, máj. 3-n Temesvár mellett Freydorfban kelt oklevele által, 1849, máj. 1-től kezdődő ranggal és illetménynyel őrnagygyá nevezte ki. Az oklevélben, melyet e sorok irója eredetileg látott, Petőfinek a csatatéren szerzett érdemei névszerint meg vannak emlitve.

Szabadságlevelet nem hozván magával, a mint Debrecenen túl járt, a magyar hadsereg utócsapatai letartóztatták és a hadtestparancsnok Klapka elé vezették:

— Hova megy ön? tudakolá Klapka.

— Pestre, válaszolt Petőfi.

— Van-e szabadsága?

— Van.

— Ki adta?

— Vezérem, Bem tábornok.

— Hol az irás róla?

— Irásom nincs.

— Miért?

— Mert Bem csak szóval bocsájtott szabadságra.

Digitized by Google

— Ez nincs rendén. Ha akarom hiszem az ön szavát, ha akarom, nem.

— Tábornok ur! Hazudni nem szokásom. Azért minden gyanusitást és bántalmat kikérek. Mint törzstiszt, megkövetelhetem, hogy szavamnak hitele legyen. Én rangomat és érdemjelemet a csatatéren nyertem, a honnan hir nélkül el bizonyosan nem jöttem volna.

— Ki nevezte ki önt törzstisztté? Én csak századosnak tudom....

— Kinevezett-e ki? Bem. S mint fővezérnek joga is volt hozzá. Nem vagyok oka ha kineveztetésem még nem érkezett el a hadügyminiszteriumhoz. Egyébiránt csak nem gondol ön oly gyávának, hogy oly ranggal dicsekedjem, a mely meg nem illet!

— Hivatalos közlekedésben a magán hitelnek nincs kelete. Itt mindent irással kell igazolni. Azért csak jobb lesz más hangon beszélnie önnek — elöljárójával; ha nem nézném, ki ön, már is türelmemet veszithettem volna. Ön Petőfi a költő, ugy-e bár?

— Igenis.

— Ismerem verseit és szeretem. Számithat ön pártfogásomra.

— Nincs szükségem reá.

— Ugy-e? Tehát parancsolom, rögtön térjen vissza hadtestéhez.

— Nekem vezéremtől szabadságom van s élni fogok vele!

Igy végződött a párbeszéd s Petőfi tovább folytatta utját Budapestnek. Szolnokról visszairt Klapkának:

„Ha ön nehány nap óta vezére a hadaknak, tudja meg, hogy én meg több év óta vezére vagyok a költőknek. Következőleg pártfogásának semmi hasznát nem akarom venni!“

Buda ostroma alatt érkezvén Pestre, családostól kiköltözött a budai hegyek közé. Jó szülei közől

Digitized by Google

még csak anyját találta életben; azt kivitte magával a Zugligetbe; atyja már előbb elhunyt volt, — még holttestét sem láthatta. A viszontlátás öröme után anyja sem sokáig maradt aztán életben; — hű gyermekök, ki a szeretet minden adóját lerótta értök, elvesztésök fölött érzett bánatát a muzsa ölén igyekezett felejteni. A budai hegyeken laktában fejezte be „Apostol" cimü terjedelmesebb elbeszélő-költeményét és kezdett meg többeket, névszerint a „Táblabiró" cimü gunyoros vig beszélyt. A szintén félbenmaradt „Lehelt", mely zamatos magyarság és előadási erő tekintetében, a mennyire a fennmaradt töredékből itélhetni, nem utolsó munkája lett volna és „János Vitéz"-ét is sokban tulhaladja: 1847-ben kezdte meg.

Azonban csöndes otiumát nem élvezhette háboritatlanul, mert Klapka megtudván tartózkodási helyét, s azt hogy rendeletének nem engedelmeskedett, nyári lakásáról a főhadiszállásra idéztette.

Komolyabb veszély azonban a költőt ez oldalról nem fenyegette; egy éjjel Nagy Sándor tábornok szállásán volt letartóztatva, de midőn nője reggel kimaradása miatt nyugtalankodva, Egressy Gáborral fölkeresésére a főhadiszállásra ment, ugyancsak Nagy Sándor szives eszközlése folytán már visszanyerte szabadságát s háborgattatása megszünt, mielőtt a szabadságoltatása felöl kivánt bizonyitékok a haditörvényszékhez Bemtől megérkeztek volna.

E közbejött esetről nyilatkozatot adott ki a Március Tizenötödikében, hol a vele történt eljárást keserü hangon, de mérsékletten emlitvén, egyszersmind nemeslelkü lemondással kijelenti, hogy magán nehézségeinek letisztázását majd csak akkora hagyja, mikor az országos bajok el lesznek igazitva és a haza felett dühöngő zivatar lecsillapul. Addig hallgat.

Őrnagyságáról azonban leköszönt.

Digitized by Google

Később aztán kibékült Klapkával.

Ennekutána, julius elejéig a budai hegyek közt mulatott; megkezdte I. Leopold korszakából vett történeti drámáját és rendbeszedte naplóját, melyet a forradalom kezdete óta folyvást vezetett. Kár hogy ez a bekövetkezett országos zürzavarban elveszett; ha egyéb tekintetben nem, de adatokra nézve érdekes lett volna.

Buda bevétele után ismét kedvet kapott Petőfi, beleszólani a közdolgokba. A Március Tizenötödike jun. 23-ki számában figyelmeztetést adott ki Bem tisztelőihez, hogy a tábornok eddig megjelent képei egyátalában nem hasonlitnak hozzá, hanem most rajzol egyet Barabás, mely nemsokára megjelenik és tökéletesen van találva.

Ugyancsak a Márciusban, 1849, jul. 1. esti 6órára, a Muzeum terére népgyülés volt hirdetve. Tárgy: az orosz beütés. Szónokok P e t ő f i Sándor, — továbbá Egressy Gábor, Arany János és Fáncsy Lajos.

Az oroszok közeledésekor, midőn a képviselőház és forradalmi kormány Szegedre költözött, Petőfi is elhagyta Budapestet és családostul a forradalom zajától némileg ment Mező-Berényre, Orlaiékhoz vonult. A békésmegyei, gyomai kerület akkor épen képviselőjévé akarta választani. Pár hétig mulatott már ott („Zoltán fia életrajzát" is itt irta meg) midőn egyszer neje és barátja kiséretében Aradra indult, Damjanich látogatására. Már szekeren ültek. Azonban a fogat az egyik kapuszárny becsapódásától megijedve, a szemközti kőfalnak rohant s a rudat eltörte. Míg a kerékjártó a rudat igazitotta, Petőfi és kiséröi visszatértek, a sietség miatt félbehagyott reggelit kényelmesen elkölteni.

Ezalatt a piacon két szekér állott meg honvépekkel; Petőfi az ablakhoz menve, egyikben mindjárt megismerte Egressy Gábort és bekiáltotta. Vele

Digitized by Google

volt Kiss Sándor ezredes, Bem karsegéde, ki Szegeden — hol vezére megbizásából járt — Petőfi hollétéről értesülvén, egyenesen azért jött Berénybe, hogy Bem nevében Erdélybe hija. Petőfi látta a végzet ujját. Kedvetlen lett és tétovázott. De Egressy mindenképen biztatta: menjenek együtt, — ő is épen Bemhez igyekszik stb. Ekkor nejéhez fordult: „Mit mondasz Juliskám, menjünk-e?“ Ez azt mondta: férjétől többet el nem marad, hanem követi mindenhová, a merre sorsa vezeti, — s ekkép a menetel el volt határozva. Petőfi legbecsesebb irományait, ugymint: Bem hozzá irt leveleit, azóta kijött ujabb versei kéziratát és más ereklyéit Orlaira bizta, és harmad magával (kis fiát is vitte) a kijavitott szekéren egy óra mulva Arad helyett Váradnak — onnan Erdélynek tartott.

E tájt jelent meg „Europa csendes“ cimü költeménye a Közlöny tárcájában.

Kolozsváron át Tordára érkezve nejét és gyermekét az ottani reformatus pap, Miklós Miklós vendégszeretetére bizta, maga pedig Egressy Gábor társaságában tovább haladt. Utközben értesültek miszerint Bem, seregével együtt kivonult Moldvába; Petőfi jul. 25-én Kővári Lászlóval — ki a magyar kormány által a hadviselet történetének jegyzésére volt kiküldve — utána akart menni; de azalatt hire jövén, hogy már visszatérő félben is van, Kővári elmaradt; hanem Petőfi, Egressyvel Bereck nevü háromszéki városkáig mégis elébe ment az öregnek, ki kegyence véletlen viszontlátásán rendkivül örvendett. Petőfi Maros-Vásárhelyről, 1849, jul. 29-ről nejéhez irt levelében (az utolsóban) e találkozást igen meghatólag festi. Bem hintója a piacon állott, midőn Petőfi, Egressy kiséretében odalépett. A mint költőjét meglátta, fölugrott, kihajolt a kocsiból s ezt kiáltva: „mon fils! mon fils!“ — sirva borult Petőfi nya-

Digitized by Google

kába. (Rendszerint franciául szoktak együtt beszélni.) A körül állók azt kérdték Egressy Gábortól: „ugy-e bizony, ez az ifju fia a tábornoknak?“

Aztán a beszédnek, üdvözletnek vége-hossza nem volt; Bem kijelentette, hogy segédjét többé el nem ereszti magától, sőt nejének is Maros-Vásárhelytt rendeltet szállást.

Együtt aztán visszaindultak Vásárhelynek.

A mint Udvarhelyen jöttek keresztül, kedvetlen eset adta elő magát. Útközben egy állomáson Petőfi megszomjazván, az udvarban kútat látott s bement. Az udvaron állongó tüzérek közől egy cseh tüzmester Petőfibe, hogy' hogy' nem — beleköt. Petőfi rendreutasitja, fölhozván tiszti rangját. De minthogy Petőfi csak vászon magyarkát viselt, a kissé ittas cseh tüzér mitsem hajtott hivatkozására, sőt még annál erősebben hurogatta, — mindaddig mig saját tisztjei egyike, a kit Petőfi előhivatott, a garázdát elfogatta és az esetről Bemnek jelentést tett. Petőfi — a ki csakugyan hibás volt, a miért tiszti rangjel nélkül tiszti tekintélyt igényelt — mindent elkövetett az öreg Bemnél, hogy a tüzmester számára kegyelmet eszközöljön, de sikertelenül. Másnap a szegény csehet főbelőtték. E szomoru incidens által ösztönözve, Petőfi mihelyt M.-Vásárhelyre jöttek, posztó egyenruhát szabatott magának, de melyet soha se öltött föl. Maros-Vásárhelyre érkezvén, Bem azt mondja németül Kurznak, ki mellette a titkári teendőket teljesitette: „Figyeljen ön jól. Irja meg a hadügyminiszteriumnak, hogy Petőfi Sándor őrnagy, kivel a hadügyminiszterium oly gyalázatosan bánt, mától fogva, ezen minőséggel, mint karsegédem, megint szolgálatba lépett.“ — Ez akkor nyilvánosság elé is jutott volt.

Vásárhelytt Egressyvel egy szász asszonyságnál voltak szállva. Értesülvén Bem Segesvárnak az oro-

Digitized by Google

szok általi megszállatásáról, megtámadásukra azonnal erélyes készületeket tett. Petőfit saját törzskarába osztotta be; Egressyt Damaszkin mellé adta. Petőfi szentül meg volt győződve, hogy az oroszokat kiverik Segesvárról; Egressy mondta neki: ne menjen, — mert még lova sem volt; de ő nem hajtott reá: „megnézem, ugymond, mit csinál az öreg; holnapután bizonyosan látjuk egymást.“ S rábizta Egressyre, hogy egyenruháját a szabótól vegye át. Egresssy kérte: birja rá az öreget, vigye magával őt is. „Hiába kérem, barátom — felelé — hisz engem sem akar sehogysem vinni; hanem én nem bánom, én tőle többé el nem maradhatok egy pillanatra sem.“

Aztán elindultak; Petőfit Kurz őrnagy, Bem titkára vette a maga szekerére; azon érkezett meg Segesvárra — nemzetőri ruhában, mint Kővári László irja; nyári zubbonyban vagy blouseban a legtöbbek szerint; de abban minden szemtanu megegyezik, hogy se oldalfegyvere, se lova, sem egyéb alkalmatossága nem volt. Sokan, a kik e csatában jelenvoltak, ugy emlékeznek, hogy kerek, fekete kalapot viselt; Lengyel József katonafőveget mond. Az ütközet és Petőfi végső óráinak följegyzésében mi főleg Lengyel József elbeszélését követjük, ki a csatában a magyarok közt mint ezredorvos részt vett, Petőfivel személyes ismeretségben állott, őt a csata elejétől kezdve csaknem az utolsó percig szemmel tartotta és ide vonatkozó adatait a Vasárnapi Ujság 1860. 42-dik számában közölte.

E szerint Petőfi Maros-Vásárhelyről kiindulása estéjén 1849, jul. 30-n Székely-Kereszturon Varga Zsigmondnál szállott és hált meg, — kinek igéretet tett hogy a magyar hadsereg számára átvett lovait másnap Bem utján az illetővel megfizetteti. Ekkor Bem főhadiszállása Ujszékel nevü helységben volt, hova julius 13-n reggel 6 órakor Petőfiék is elindul-

Digitized by Google

tak; de evvel egy időben már a tábornok és tábor-kar is utra kelt Segesvár felé, hol akkor Lüders, orosz tábornok állott 18,000 emberrel és 46 ágyuval. Petőfi Bemet Héjasfalván érte utól. A magyar sereg a fejéregyházi határon foglalt állást, hol Bem a maga 8 ágyuját előhozatva, reggel 9 óra felé személyesen nyitotta meg a tüzet és Skariatin orosz tábornokot az első lövésre elejtette. Némelyek szerint Petőfi ekkor Bem közelében volt. Gr. Haller beszéli, hogy később többször látták a hegyfordulat lábánál ülni, azon 20—25 huszár közelében, kik oda ágyufedezetül voltak állitva. Ott ült az ütközet alatt, leheveredett a gyepre s térdén papirdarabra valamit jegyezgetett. Lengyel ettől valamenynyire eltérőleg irja. Fehéregyháza 1848 őszén leégett volt és 1849 nyarán is romokban hevert. Azt mondja Lengyel (s az ő szava körülbelül a leghitelesebb, — de azért más versiot sem árt megemlitni) hogy ő és Petőfi a tüzelés kezdete után a romok közt foglaltak helyet; Lengyel sebesültek kötözésével volt elfoglalva; Petőfi egy sütőkemencére ült s belemerült a harc és a táj szemléletébe. A hely lőtávolon kivül volt. Petőfi több izben felkelt s eltávozott, de ujra visszakerült és gyönyörködni látszott, mint szedik össze a székely szekeresek a nem messze lecsapódó golyókat. Délután 4 óra felé a csata öldöklőbb kezdett lenni. Ekkor látta Lengyel a mint Petőfi a sebesültek közt elhaladt s a falu (Fehéregyháza) alatt folyó patak hidjának karfájához dőlt. Itt állott merengve mintegy félóráig. Tőle talán kétszáz lépésnyire dolgozott egy 6-fontos s lőtte az országut mellett álló orosz lovasságot. Alkalmasint nagy kárt tett bennök, mert nemsokára erősen kezdtek az oroszok visszatüzelni rá; egy golyó Petőfitől alig harminc lépés távolságra fúródott a földbe; a fölvert por is ellepte és hihetőleg szemébe is ment, mert azt

Digitized by Google

zubbonya szárnyával sokáig törölgette. Ezután eljött a hidról, az orvosok helyéhez közeledett s hátát a falu kapujának félfájához vetve, gondolataiba ugy elmélyedt, hogy még a csakhamar hallatszó iszonyu zsivaj, orditás és tömeges tüzelés sem volt képes figyelmét azon helyre vonni, hol az történt. Lengyel elfutott mellette, megtudni a lárma okát s menet kérdte tőle : „mi baj, őrnagy?“ Petőfi nem felelt. E helytől alig ezer lépésre azon percben bontotta meg két ezred dzsidás a tömeggé alakult honvédászlóaljat. A 300 főnyi huszárság tartotta magát, de a tulnyomó erővel nem birt. Lengyel rákiáltott Petőfire s kezével a közeledő muszka lovasokra mutatott. Petőfi nem mozdult s csak annyit mondott : „potomság.“ Azonban nehány pillanat mulva az egész arcvonal megfutamodott. Lengyel ujra intett Petőfinek s rámutatott a balszárnyra, hol a vezér is futott. A huszárság már mind elszaladt volt; a tüzérség otthagyta ágyuit s ki az erdőnek, ki az országutnak nyargalt. Lovát kézügybe kapva, Lengyel orvos, az itt beszéltek szemtanuja és közlője is felült és a falun keresztülügetett. Utánok a két ezred dzsidás, — a harmadik a Küküllő partján a futók elé került. Igy az üldöző három ezred a megvert magyar sereg körül kört akart képezni, hogy senki se menekedhessék. A huszárok és lovon ülők nagyobb részének még volt ideje a karikán kivül hatolni, de a gyalogokból csak az menekült a ki a tartalékba volt állitva. A ki a körben volt, mind elesett. Lengyel lóháton levén, kivergődött. Petőfi gyalog volt s igy a körben benne maradt. Lengyel egy dombra érvé, visszanézett s Petőfi alakját látta fedetlen fővel, szétterjesztett inggalérral futni, lengő zubbonyában. Nyomában a lovas kozákok száguldó ezrei, üvöltve — kurjongatva.

Digitized by Google

E megrázó kép az utolsó, a mi Petőfi Sándor életéből élő szemtanu ajkán fennmaradt.

Még Thaly Kálmánnak, midőn 1860 nyarán a Székelyföldön utazott beszélte egy szárhegyi szekeres, ki a segesvári csatában mint huszár részt vett és Petőfit ismerte, hogy egy társa látta, midőn két kozák árohant, de segitségére nem mehetett, mert a muszkák őt magát is megszoritották, alig tudott szabadulni.

Ugyancsak Thaly beszélt egy segesvári polgárral, ki az elesettek temetésénél jelen volt s ott látott egy mellén átszurt, szőke szakálu s bajszu embert, zsebeiből kiforgatott irásokkal. Teste az uttól fölfelé a hegy lejtőjén feküdt.

Evvel szintén egyezik Lengyel tudósitása, ki a forradalom után b. Heydte tábornokkal találkozván a csatára vezette a szót és tudakolt tőle Petőfiről. Mert azon helyen, hol Petőfi eleshetett, Heydte rendezte a halottak eltakaritását. Ez nagyon jól emlékezett, hogy egy hegyes áll-szakálu szőke embert látott az országut szélén, mellében kapott dzsidaszúrástól elesve; neki, azt mondja, ez alak föl se tünt volna, ha zubbonya és nadrága mindkét zsebét kiforditva, s abból egy csomó összeirt papirdarabot kihullva nem lát. Heydte a helyet is megmagyarázta, hol e halott feküdt; Lengyel pedig tisztán emlékezett arra a pontra, hol Petőfit szaladva utóljára látta: e két hely alig volt egymástól 100 lépésre. Sirja is bizonyos: a fehéregyházi határ felső felén, Északról lefutó patak martjára ásott közös sirban, hova 134 elhullott társával együtt temették.

Ott aluszsza vakmerő reményei álmát s piheni ki a vesztett ütközet rövid, de gyilkos keservét.

Az arra járó székelyek sohse mulasztják el e sirhalomra — melyet a néptudalom Petőfi nevével már összekapcsolt — egy kődarabot vetni; ha éven-

Digitized by Google

kint rendesen ki nem egyenlitnék, e kövek eddig már nagy dombbá növekedtek volna.

De a nemzeti kegyelet és gyász igy is pyramis gyanánt magasodik a jeltelen sírra.

S ki egykor fagyos inségben, elhagyatva, honában hazátlan, gázolta az országút sarát: most forró kegyelettel sohajtja nevét az ifju; a muzsák leereszttett fáklyával állnak emléke mellett s a hír gloriát vont homlokára!

Digitized by Google

HIBAIGAZITÁS.

A 110. lapon, felülről a hetedik sorban, végszó helyett végsor olvasandó.

Digitized by Google

Digitized by Google

18/N401

Digitized by Google

895.2P44
BZ

Digitized by Google
001954